

Одами эрсанг демагил одами,
Ониким, йуқ халқ гамидин гами.

Алишер НАВОИЙ

МУЛОҚОТ

МИЛЛИЙ, ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ВА
ТАРИХИЙ-БАДИИЙ ЖУРНАЛ

2000 йил, ноябр-декабр, 6-сон

Журнал 1991 йилда ташкил этилган

БОШ МУҲАРРИР

Барот БОЙҚОБИЛОВ

Таҳрир ҳайъати:

Бүрибой АҲМЕДОВ

Ботир ВАЛИХЎЖАЕВ

Абдулҳафиз ЖАЛОЛОВ

Нарзулла ЖЎРАЕВ

Нормўмин ОЧИЛОВ

Рашид РАУПОВ

Ҳожиакбар РАҲМОНҚУЛОВ

Акмал САИДОВ

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

Азиз ТЎРАЕВ

Ориф УСМОН

Музаффар ХАЙРУЛЛАЕВ

Омон ҲИКМАТОВ

МУНДАРИЖА

О. ОЛИМЖОНОВ. Ҳаётимизнинг асосий қонуни	2
О. ЖУМАЕВ. Миллий мафкурада давлатчилик рояси	6
Б. МАННОПОВ, К. НОРМАТОВ, М. НАЗАРОВ, С. ПАРДАЕВ. «Мулоқот» ҳақида ўйлар	8
А. ОРТИҚОВ. Эътиқод ва виждон эркинлиги: муштарақлик ва тафовутлар	9
Р. РАУПОВ. Нефт махсулотлари тараққиётга хизмат қилади	11
Ҳ. ЭРМАТОВ. Инсоният дард қидирмоқдами, дармон	15
Ф. АҲМЕДШИНА. Тарихий хотира — халқ маънавиятининг асоси	21
А. ЧОРИЕВ. Инсоннинг фикрлаш тарзи	24
Ш. ЖЎРАБОВЕВ. Ҳуқуқий давлат ва маънавий қадриятлар	29
А. ЭШОНҚУЛОВ. Қалби дарё одамлар	31
Т. АҲМАД, Шеърлар	34
Н. РАЖАБОВ. Алишер Навоий ва Саккокий	36
Д. САЪДУЛЛАЕВ. Олимнинг кашф этилиши	39
С. БОҚИЕВ. Руҳий эркинлик завқи	43
О. ТОШМАТОВА. Оркестр керакми? Албатта!	45
О. УСМОН. Рубойлар	48
Б. КАРИМОВ. «Тан сўзламас, жон сўзламас, нймон сўзлар»	49
М. МАҲМУД. Маҳмуд Торобий — халқ ҳалоскори	51
М. ҲОЗИ. Шеър	53
А. РАСУЛОВ. Олим заҳматининг баҳоси	54
МИРХОНД. «Равзатус-сафо»	56
«Мулоқот» дафинаси	58
Бошқотирма	60
«Мулоқот» журнали саҳифаларида 2000 йилда эълон қилинган мақолалар рўйхати	61

Омон ОЛИМЖОНОВ

ҲАЁТИМИЗНИНГ АСОСИЙ ҚОНУНИ

Ўзбекистон Республикасига хизмат кўрсатган юрист, Олий Мажлис депутаты

1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига асосланган адолатли демократик давлат барпо этишнинг ишончли ҳуқуқий пойдеворини яратди. Мамлакатимизнинг энг муҳим юридик ҳужжатида аждодларимизнинг орзу ва умидлари, кўхна тарихга эга бўлган ўзбек халқининг озодликка ва фаровон турмушга интилишлари ўз мужассамини топган бўлиб, Асосий Қонуннинг ҳар бир сатрида миллатнинг муштарак ақл-идроки ва иродаси рўй-рост намён бўлди, ёш мустақил давлатнинг янги даврдаги мақсадлари ҳамда вазифалари тўла ва равшан акс этди.

Ўзбекистон мустақил ривожланиш йўлига ўтгач, миллий манфаатларимизга батамом мос тушадиган давлат ҳокимияти органларини тузишга дарҳол киришди. Истиқдолни мустақамлаш йилларида Олий Мажлис Ўзбекистон ҳокимият органларининг тузилмасидан алоҳида ўрин эгаллади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 76-моддасида айтилганидек, Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси олий давлат вакиллик органи бўлиб, қонун чиқарувчи ҳокимиятни амалга оширади.

Конституцияга мувофиқ, мамлакатимизда биринчи марта амалда ҳокимиятнинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимиятига бўлиниши таъминланди. Уларнинг ҳар бири Асосий Қонунга

қатъий бўйсундирилган ва ўз ваколатларининг аниқ белгиланган чегараларига эга. Конституция қоидалари ривожлантирила борилиб, «Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида»ги, «Судлар тўғрисида»ги ва давлат ҳокимияти органларининг ҳуқуқий негизини кенгайтириш имкониятини берган бошқа қонунлар қабул қилинди.

Ташкил топган дастлабки кунларидан бошлаб Олий Мажлис фаолияти Асосий Қонуннинг принциплари ва нормаларига, жамиятни ислоҳ қилишнинг Президентимиз И. А. Каримов томонидан илгари сурилган концепциясига асосланди. Вақти келиб Конституция қоидалари парламент қабул қилган Ўзбекистон Республикасининг қатор қонунларида янада ривожлантирилди.

Хусусан, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш принциплари «Олий Мажлисининг Инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (омбудсман) тўғрисида»ги Қонунда, Фуқаролик кодекси, Меҳнат кодекси, Уй-жой кодекси, Оила кодексида ривожлантирилди. Асосий Қонунда айтиладиги, ҳеч қайси мафкура Ўзбекистонда давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмас. Мустақилликнинг ўтган тўққиз йили мобайнида мамлакатимиз парламенти томонидан «Сиёсий партиялар тўғрисида»ги, «Ўзбекистон Республикасида жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги, «Қасаба уюшмалари, уларнинг ҳуқуқлари ва фаолиятининг кафо-

латлари тўғрисида»ги, «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги қонунларнинг қабул қилиниши ана шу конституциявий қоидага тўла ҳамоҳангдир. Бу қонунлар барча сиёсий партиялар ва жамоат ҳаракатлари фаолият олиб бориши учун қонуний жиҳатдан тенг шарт-шароитларни таъминламоқда.

Парламентда Ўзбекистоннинг барча сиёсий партияларидан сайланган депутатларнинг фракциялари, шунингдек ҳокимият вакиллик органларидан ҳамда сайловчилар ташаббускор гуруҳларидан сайланган депутатларнинг блоклари рўйхатга олинган бўлиб, улар муваффақиятли ишлаб турибди. Улар Олий Мажлисда турли ижтимоий гуруҳларнинг манфаатларини ифода этмоқдалар ва ҳимоя қилмоқдалар, қонунларни тайёрлаш ва қабул қилишда, давлат миқёсидаги энг муҳим масалаларни ҳал этишда фаол қатнашмоқдалар.

Парламент раҳбарияти сессияларга тайёргарлик кўриш ва уларни ўтказиш, қонунчилик ҳамда назорат-таҳлил вазифаларини амалга ошириш билан боғлиқ барча масалаларни улар билан албатта келишиб олиши қатъий таомилга айланган.

Фикрлар хилма-хиллиги, партиялар, жамоат ташкилотлари, бошқа демократия институтларининг кенг ривож топиши ҳуқуқий фуқаролик жамияти барпо этишнинг муҳим шартидир. Фуқароларнинг давлатни бошқаришда кенг иштирок этишини, аҳоли турли ижтимоий гуруҳлари манфаатларининг ўзаро мувозанатда бўлишини кўппартиялилик тизимисиз таъминлаб бўлмайди. Жамият ривожланиб боргани сайин бошқарувнинг асосий вазифалари давлат ҳокимиятининг марказий органларидан маҳаллий органларига ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ўтказила боради. Давлатимиз сиёсатининг ана шу муҳим йўналишини ривожлантира ва қонунан таъминлай бориб, парламентимиз «Фу-

қароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида»ги Қонуннинг янги таъририни қабул қилди. Унда Конституциянинг маҳаллалар фуқаролар йиғинлари тўғрисидаги қоидаси анчагина кенгайтирилган.

Маълумки, мамлакатимизда ҳуқуқий фуқаролик жамиятини барпо этиш иқтисодиётдаги кенг миқёсли ислохотлар, бозор муносабатлари ва мулкчиликнинг янги шакллари қарор топиши билан бир вақтда бормоқда. Конституция хўжалик фаолияти ва тадбиркорлик эркинлигини, мулкнинг хусусий ва бошқа шакллари ҳуқуқий ҳимоя қилинишини ишончли тарзда кафолатлайди. Олий Мажлис томонидан қабул қилинган қонунлар иқтисодиётнинг янада ривож топишига, саноатда, қишлоқ хўжалигида, молия ва банк тизимларида ислохотларнинг чуқурлашувиغا кўмаклашди.

Халқ фаровонлиги ислохотларимизнинг олий мақсадидир. Худди шу сабабли парламентимиз иқтисодиётни ривожлантиришнинг, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий негизини мустақамлаш устида мунтазам ва изчил иш олиб бормоқда. Нафақахўрлар, талабалар, кўп болали оилалар, аёллар, жамиятимизнинг бошқа табақалари давлат ғамхўрлигини мунтазам ҳис этиб келмоқдалар.

Президентимиз И. А. Каримов ташаббуси билан бу йил, маълумки, Соғлом авлод йили деб эълон қилинди. Жисмонан ва маънан соғлом ёш авлодни тарбиялаш учун муносиб шарт-шароит яратишга қаратилган махсус давлат дастури қабул қилинди. Шу жиҳатдан олганда, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурини, «Таълим тўғрисида»ги Қонунни изчил амалга ошириш катта аҳамиятга эга. Ана шу ҳуқуқий ҳужжатларнинг талабларини жойларда муваффақиятли ижро этиш бутун таълим тизимини анча

Бизнинг пировард мақсадимиз — инсон ҳуқуқлари ҳар томонлама ҳимоя қилинадиган маърифатли жамият барпо этишдан иборат. Иншооллоҳ, биз бу мақсадимизга эришамиз. Чунки бутун маърифий дунё айнан шундай қонунлар асосида яшайди ва тараққий қилади. Чунки бундай жамият аъзолари билан баҳс қилиш, мунозара юритиш, умумий тип топиш мумкин.

Ислом КАРИМОВ

яхшилаш билан бир қаторда ёшларда ватанпарварлик туйғусини кучайтириш, уларни мустақиллик ва демократия ғояларига садоқат руҳида тарбиялаш имконини беради.

Ўзбек халқи аввалги маъмурий-буйруқ-бозлик тизимининг сиёсий, мафкуравий ақидаларидан халос бўлиб, ўзининг ҳақиқий тарихини, миллий маданиятини, жаҳон цивилизациясини ривожлантиришга улкан ҳисса қўшган буюк аждодларнинг номи ва ижодиётини тикламоқда. Ўзининг маънавий салоҳиятини мустаҳкамламай, халқининг маданий ва маънавий қадриятларини асрамай туриб биронта ҳам жамият муваффақиятли тарзда тараққий эта олмайди. Ана шундан келиб чиққан ҳолда, Олий Мажлис депутатлари «Архивлар тўғрисида»ги, «Маданий бойликларнинг олиб

чиқилиши ва олиб кирилиши тўғрисида»ги қонунларни, бошқа меъёрий ҳужжатларни қабул қилган эдилар.

Маънавият ҳақида сўз борар экан, диннинг ҳаётимизда тутган ўрни хусусида айтмаслик мумкин эмас. Ота-боболаримиз дини бўлмиш ислом дини асрлар мобайнида халқимизнинг маданиятини, маънавий қадриятларини шакллантиришга катта таъсир кўрсатиб келди. Аммо давлат мустақиллигига эришилганидан кейингина дин эркинлиги Ўзбекистон Республикасида реал воқеликка айланди ва Конституцияда, мамлакатимизнинг бошқа қонунларида юридик жиҳатдан мустаҳкамлаб қўйилди. Ўзбекистон раҳбарияти фуқароларнинг виждон эркинлиги ҳуқуқлари изчил амалга оширилишига алоҳида эътибор қаратмоқда. Президентимизнинг махсус Фармони билан Рўза ҳайит (Ийд ал-Фитр) ва Қурбон ҳайит (Ийд ал-Адҳа) байрамларининг биринчи куни дам олиш кунлари деб эълон қилиниши, ҳаж зиёратига бориб келиш учун қулай шарт-шароитлар яратилиши, Тош-

кентда Ислом университети очилиши бунинг ёрқин далилидир.

Жамиятимизнинг маънавий ҳаётида диннинг улкан ўрин тутишини эътироф этган ҳолда, давлатимиз айна чоғда диний экстремизм ва фундаментализмни қатъиян рад этади. Бундай радикал оқимлар муқаддас динимиз қонун-қоидаларига зид бўлиб, давлатимиз барқарорлиги ва хавфсизлигига жиддий таҳдид солади.

Жамиятдаги тинчлик ва хотиржамлик, фуқаролар ва миллатлараро тотувлик ҳақли равишда фахрланишга лойиқ бебаҳо бойлигимиздир. Бу, албатта, Ўзбекистон раҳбариятининг кўпмиллатли халқимиз бирлигини сақлаш, Конституция, мамлакатимизнинг бошқа қонунлари асосида барча

фуқаролар тенг ҳуқуқлилигини таъминлаш борасидаги собитқадам ва серқирра фаолиятининг самарасидир. Ўзбекистонда

яшаб турган юздан зиёд миллат ва элат вакиллари ўз анъаналари, урф-одатлари, маданиятлари, тилларининг ривожланиши, мамлакатимиз ижтимоий-сиёсий ҳаётида фаол

Ислом КАРИМОВ

иштирок этиш учун Конституцияда берилган улкан имкониятларга эгадирлар.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон эришган муваффақиятлар демократик, ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, давлатимиз ҳаётининг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий, маънавий ва бошқа соҳаларини эркинлаштириш учун ишончли шарт-шароит яратди. Мамлакатни ривожлантиришнинг XXI аср бўсағаси ва янги аср бошларига мўлжалланган дастурига мувофиқ иккинчи чақириқ парламенти ўтказилаётган ислоҳотларнинг ҳуқуқий негизини кенгайтиришга қаратилган бир туркум қонунларни қабул қилиши керак бўлади. Айна бир пайтда амалдаги қатор қонунларимизга анчагина ўзгартишлар ва қўшимчалар киритишга тўғри келади.

Депутатлар олдида турган вазифаларни ўз вақтида ҳал этиш мақсадида Олий Мажлис ўзининг иккинчи сессиясида энг муҳим ҳужжатлардан бирини — «Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси кўмиталари ва комиссияларининг Ўзбекистон Республикаси Президенти И. А. Каримовнинг иккинчи чақириқ Олий Мажлис биринчи сессиясидаги маърузасидан келиб чиқадиган, 2000—2002 йилларга мўлжалланган қонунчилик ва назорат фаолиятининг устуворликлари тўғрисида»ги ҳужжатни қабул қилди.

Ўтган йил декабрь ойида кўппартиявийлик, муқобиллик асосида бўлиб ўтган эркин сайлов натижасида сайланган парламентимиз депутатлар корпусининг ана шу фаолият дастурига мувофиқ, ўтказилаётган ислохотларни қонунчилик жиҳатидан таъминлаш янги меъёрий ҳужжатларни қабул қилиш билан бир қаторда аввал қабул қилинган қонун ҳужжатларини шиддат билан ўзгартириб бораётган ҳаёт воқеликларини ва ҳуқуқнинг қўлланиш амалиёти тажрибасини ҳисобга олган ҳолда такомиллаштириш йўли билан амалга оширилади. Шу билан бир вақтда, парламент амалдаги қонунларнинг жойлардаги ижросини назорат қилиш ишларини давом эттиради.

Депутатлар қабул қилинган қонунлар ва қарорларнинг ижро этилиши устидан назоратни олдиндан тасдиқланган режаларга мувофиқ мунтазам равишда ва изчил ўтказиб келмоқдалар. Депутатлар ва мутахассислар жойларга бориб, аниқланган камчиликларни бартараф этишда амалий ёрдам кўрсатмоқдалар, қонунларнинг моҳиятини тушунтириш юзасидан катта иш олиб бормоқдалар. Текшириш, иш аҳволини ўрганиш натижалари Олий Мажлис кўмиталари ва комиссияларининг мажлисларида республика ва маҳаллий ҳокимият органларининг раҳбарлари, бошқа манфаатдор шахслар иштирокида муҳокама қилинади. Моҳият эътибори билан ғоят муҳим қарорларни қабул қилиш, қонунларга ўзгартишлар ва қўшимчалар киритиш билан боғлиқ энг долзарб масалалар Олий Мажлис Кенгаши ва сессиялари мажлисларида кўриб чиқилади.

Қонуннинг устунлиги бизнинг ислохотлар моделимизга асос қилиб олинган етакчи принцип бўлиб, ҳуқуқий давлат-

нинг асосий мезонларидан бири бўлиб хизмат қилмоқда. Айнан Конституция Ўзбекистонда демократик ва бозор ислохотлари жараёнининг муқаррарлигини, мамлакатнинг равнақ ва тараққиёт сари дадил илгарилаб боришини кафолатлайди. Қонунларимизда муваффақиятли ривожлантирилаётган ва аниқлаштирилаётган янги-янги ғояларнинг қудратли ва тегаран сарчашмаси Асосий Қонунимизнинг ўзидир. Конституциямизга сингдирилган халқимиз заковати ва умуминсоний қадриятлар салоҳиятидан биз ҳали ҳам тўла фойдаланганимизча йўқ. Асосий Қонунда баён қилинган принциплар ва нормалар демократия ва инсон ҳуқуқларига риоя этиш соҳасидаги энг юксак халқаро андозаларга тўла жавоб беради. Чет эллик нуфузли экспертларнинг фикрлари ва мамлакатни мустақил ривожлантиришнинг кейинги тўққиз йил мобайнидаги амалиёти буни яққол тасдиқлади.

Халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган нормалари бизда ички нормалардан устувор деб тан олинганлиги қонун ҳужжатларимизнинг энг муҳим принципларидан биридир. Бу қонун ҳужжатларимизнинг халқаро ҳуқуқий нормалар ва андозаларга мунтазам яқинлашувида ҳам, Ўзбекистон уларнинг бажарилишини кафолатловчи барча мажбуриятларни ўз зиммасига олганлигида ҳам намоён бўлмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ўзбек давлатчилигининг тарихий ривожланиш тажрибасига таянган ҳолда, халқимизнинг демократия ва ижтимоий адолат ғояларига содиқлигини, инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат барпо этишга бўлган интилишини тасдиқлайди. Мамлакатимизнинг Асосий Қонуни бизга кўп йиллар мобайнида демократия ва тараққиёт, шахс эркинлиги ва халқ фаровонлиги йўлини кўрсатиб туради. Унинг турмушимиздаги ўрни ва аҳамияти давлатимиз ривож топган, ҳуқуқий фуқаролик жамияти барпо этиш кўлами кучайган сайин янада оша боради. Унинг улуғворлиги — қадимий, меҳнатсевар, ажойиб ва, ишончим комилки, келажаги мунаввар ўзбек халқи мақсадларининг, руҳиятининг, бутунги ва эртанги ишларининг буюклигидадир.

МИЛЛИЙ МАФКУРАДА ДАВЛАТЧИЛИК ҲОЯСИ

Мамлакатимизда миллий мафқуранинг ўрни ва аҳамияти ниҳоятда ошиб бораётган бир даврда, унинг таркибий қисмини, мақсад ва вазифаларини янада чуқурроқ таҳлил қилиб, фуқароларимиз тафакқурига мустаҳкамроқ сингдириш жамиятимиз ҳозирги тараққиёт босқичининг энг долзарб масаласи бўлиб қолмоқда.

Маълумки, миллий мафқура муайян жамият ёки давлат доирасидаги миллат ва халқнинг ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий, ахлоқий интилишлари, мақсадлари ва қадриятлари тизимидан иборат бўлиб, унда шу ижтимоий макондаги инсонларнинг жамият ва унинг истиқболи ҳақидаги мукаммалашган ғоялари яхлит тарзда, системали ифодаланган бўлади. Умуман, мафқуранинг ўзига хос мукаммал шакли бўлган миллий мафқура айрим миллат манфаатлари билан чекланиб қолмасдан, балки муайян жамиятдаги барча ижтимоий гуруҳ, табақа, миллат ёки элатларнинг умуммиллий манфаатлари, мақсадлари ва интилишларини ўзида мужассамлаштиради. Миллий мафқура жамият тараққиётининг маънавий-интеллектуал машъали сифатида инсонлар фаолиятини бирлаштиради ва маълум бир мақсадга йўналтиради.

Миллий мафқурамизнинг таркиби халқимизнинг маънавий салоҳияти ва тарихий тажрибаси асосида шаклланиб, шунга мувофиқ ҳолда кенг қамровли, мукаммал характерга эга. Миллий мафқурамизнинг муҳим таркибий қисмини ташкил этадиган, халқимизнинг эзгу орзулари ва мақсадлари маҳсули ҳисобланган ғоялардан бири бу — давлатчиликдир.

Давлатчилик масаласини чуқурроқ ва кенгроқ мушоҳада этадиган бўлсак, уни фақат сиёсий тушунча ёки жараён сифатидагина эмас, балки миллий ғоя сифатида ҳам таҳлил қилиш зарур бўлади. Ҳозирги кунда давлатчилик жамиятимиз сиёсий ҳаётининг муҳим таркибий қисми, халқимиз эришган сиёсий тараққиёт даражаси, сиёсий амалиётнинг асосий шаклларидан бири бўлиш билан бирга, миллатимиз сиёсий тафакқурунинг маҳ-

сули бўлган миллий ғоя сифатида миллий мафқурамизда муҳим ўрин эгаллайди.

Давлатчилик ғояси халқимизнинг босиб ўтган кўп асрлик тарихий тажрибаси, анъаналари, мақсад ва интилишлари асосида юзага келган. Бир неча минг йил илгари ўзларининг дастлабки давлат тузилмасини барпо этган аждодларимиз ўз тафакқурларида унинг зарурлигини чуқур англаши натижасида давлатга бўлган муносабатлари ва қарашлари юзага келган. Бу муносабат ва қарашлар жамият ва давлатнинг тараққий этиши билан бирга такомиллашиб мукаммал бир ғоя сифатида шаклланган. Масалан, қадимги турк битикларидан бўлган «Ўғизнома» асарида қадимги турк подшоши Ўғизхоннинг фаолияти билан юзага келган марказлашган давлатчилик ва бу давлатчиликда «Эзгу ишнинг», яъни адолатнинг асосий шиор — тамға сифатида қабул қилиниши, ўша қадимги даврларда ноқ турк минтақасида давлатчилик ғоясининг шаклланганлигини кўрсатиб турибди. Бу ғояда давлатни адолат таянчи деб ҳисоблаш, унга садоқатли бўлиш, уни миллий қадрият сифатида қабул қилиш асосий ўринни эгаллаган.

Мамлакатимиз ҳудудида давлатчилик мил-

**Миллий мафқура, аввал-
ламбор, ўзлгимизни, му-
қаддас анъаналаримизни
англаш туйғуларини, хал-
қимизнинг кўп асрлар да-
вомида шаклланган эзгу
орзуларини, жамиятимиз
олдига бугун қўйилган олий
мақсад ва вазифаларни
қамраб олинши шарт.**

Ислом КАРИМОВ

лий ғоя сифатида кейинги даврларда ҳам такомиллашиб борди. Жумладан, буюк ватандошимиз «Шарқ Арастузи» — Форобий «Фозил одамлар шаҳри» асариди ўз даврининг давлатчилик ғоясини шаҳар — давлат ва унинг бошлиғи ҳақидаги фалсафий фикрлари билан бойитди. Масалан, унинг фикрича фозил шаҳар бошлиғи, «ҳақиқатни сеувчи ва унинг учун курашувчи, ёлғоннинг ашаддий душмани, бойликка нафрат билан қаровчи, табиати билан адолатпарвар ва зулмга рағбатсиз, ботир, жасур ва кўркмас ҳамда қатъий бўлиши зарур. Зеро, — деб уқтиради у, — шаҳар бошлиғи! Фазилатларга эга бўлсаю, аммо доно бўлмаса, у шаҳарни тўғри идора эта олмайди, оқибатда шаҳар ўз фазилатини йўқотиб, инқирозга юз тутади».

Аждодларимиз сиёсий тафаккурида давлатчилик ғоясининг такомиллашиб борганлигини турк минтақасидаги йирик салжуқийлар давлатининг машҳур вазири Низом ул-Мулк фаолиятида кўриш мумкин. У ўз даврининг атоқли давлат арбоби бўлиши билан бирга, ўзининг «Сиёсатнома» асари билан давлатчилик ғоясининг ривожига улкан ҳисса қўшди.

«Сиёсатнома» асарини олимлар салжуқийларнинг сиёсий дастури сифатида баҳолаганлар. Асарнинг асосий ғоялари ҳам шундан иборатки, вазир Низом ул-Мулк шоҳ ва ҳокимларни адлу инсофга, сулҳ ва мурувватга, давлатни оқилона бошқариб, қатъий қоида ва тартиб ўрнатишга, амалдорларни виждонли, пок, ҳалол ва иймонли бўлишга, мамлакат ободонлиги, унинг аҳли фаровонлиги, тинчлиги ва тотувлигини таъминлаш учун ҳаракат қилишга даъват этади.

Бу асардаги яна бир ғоя шундан иборатки, давлатда марказий ҳокимият жуда кучли бўлиши лозим. Шундагина давлатда тинчлик ва адолат барқарор бўлади, раият ўз муродмақсадига ета олади, жамият сулҳ ва адолатда, мурувватда яшайди.

Давлатчилик миллий ғоя сифатида айниқаса буюк давлат арбоби Амир Темур даврида ўзининг юксак даражасига эришди. Яъни, Амир Темур давлатчиликни сиёсий амалиётга жорий этиш билан бирга, буюк давлатчилик ғоясини яратди ва ривожлантирди. Бунга унинг машҳур «Темур тузуклари» асари яққол мисолдир. Бу асар нафақат миллий давлатчилигимиз назариясини, балки ўрта асрлар даври умумжаҳон давлатчилик назариясининг ҳам ютуғи сифатида қадрланади. Амир Темур ўз «Тузуклар»ида давлатни бошқаришнинг ўн икки қондасини кўрсатиб берган. У давлат тўрт омилга — ҳокимият, хазина, қўшин ва фуқароларга таяниши лозим, давлатнинг барқарорлиги кўп жиҳатдан ана шу тўрт омилга боғлиқ, деб ҳисоблаган. Соҳибқироннинг фикрига қараганда, давлатнинг мустақамлиги ва қудрати унда амалда бўлган қонунларнинг барқарорлигига боғлиқ.

Биз учун мустақиллик — Аллоҳнинг ўзи эл-юртимизга нийом этган табиий бойликларга эгаллик қилиш, ҳаққимиз қудрати, салоҳияти, ақлу заковатига таяниб, Ўзбекистонда яшаётган ҳар бир инсон, ҳар бир оила учун муносиб ҳаёт қуриш, келажак авлодлар учун озод ва обод Ватан қолдиришдир.

Ислом КАРИМОВ

Амир Темур ўз «Тузуклар»ида давлат бошқарувида кенгаш, машварат ва маслаҳатнинг аҳамиятига алоҳида эътибор бериб, шундай дейди: «Гарчи ишнинг қандай аяқуналиши тақдир пардаси орғида яширин бўлса-да, ақли расо ва хушёр кишилардан кенгашу тадбир истаб, фикрларини билмоқ лозим. Давлат ишларининг тўққиз улушини, — дейди у, — кенгаш, тадбир ва машварат билан, қолган бир улушини қилич билан ҳал қилдим». Тузукларда шунингдек, жамият аъзоларининг ахлоқ-одоб қоидалари, мансабдор шахслар ва ҳукмдорларнинг бурчлари, давлат ва қўшинни бошқариш қоидалари аниқ ифода этилган.

Мамлакатимиз тараққиётининг ҳозирги босқичида давлатчилик ғоясининг миллий мафкурадаги ўрни ва аҳамияти янада ошиб бормоқда. Миллий давлатчилигимизнинг кўп минг йиллик тарихий тажрибаси ва анъаналарига таянувчи ўзбек давлатчилик ғояси бу тажрибани ижодий ривожлантириш, уни жаҳон давлатчилигининг илғор ютуқлари билан бойитиб, мустақил Ўзбекистон давлатчилиги тараққиётининг истиқболларини белгила беради.

Ҳозирги даврда миллий мафкуранинг таркибий қисми ҳисобланган давлатчилик ғоясининг асосий тамойиллари Президентимиз И. А. Каримов томонидан ишлаб чиқилган. Улар қуйидагилардан иборат:

1. Ватанпарварликка асосланган мустақил тафаккур;
2. Шарқона демократияга асосланган сиёсий тизим;
3. Қонун устуворлигига асосланган ҳуқуқий давлат;
4. Эркинликка асосланган фуқаролик жамияти;
5. Буюк келажакка юз тутган озод ва обод ватан.

Шу тамойилларни жамиятимиз ҳаётига тадбиқ қилиш, уларни рўёбга чиқариш мамлакатимиз тараққиётининг ҳозирги давридаги энг муҳим вазифалари бўлиб қолмоқда.

МИЛЛИЙ МАЪНАВИЯТИМИЗ КЎЗГУСИ

Матбуот тарихимизда кўплаб даврий нашрлар фаолият кўрсатган. Айримларининг hozirgi кунда ҳатто, номлари ҳам ўқувчилар ёдида қолмаган. Бир вақтлар номдор бўлган ва ҳатто, кейинги вақтларда катта шов-шув билан ташкил этилган янги нашрларнинг баъзилари китоб дўконларида сарғайиб ётибди...

Аммо «Мулоқот» таваллуд топган кунидан бошлаб ҳозиргача бир зайлда ўқувчилар эътиборида бўлиб келмоқда. Ҳозирда эса уни нафақат зиёлиларнинг аксарияти, балки оддий меҳнаткашларнинг ҳам каттагина қисми севиб мутолаа қилади. Улар бу нашрга обуна бўлишга ошиқадилар, унинг янги сонларини газета дўконларидан харид қилишга шошиладилар, бир-бирларидан олиб ўқишга ҳаракат қиладилар... Бунинг сири нимада? Гап шундаки, «Мулоқот» ўзининг ҳар бир сонига ҳали ўқувчига маълум бўлмаган, уни оҳанрабодек ўзига тортадиган, «теша тегмаган» турли соҳаларга тааллуқли мавзуларни кўтариб чиқади, унинг қалбида пайдо бўлган жумбоқларга ҳайиқмасдан жавоб беришга ҳаракат қилади. Бу журналнинг муаллифлари доираси ҳам жуда кенг — улар ичида ҳаётнинг турли жабҳаларида фаолият кўрсатаётган вакиллари бор. Улар бу журналга тортинмасдан юракдаги орзу-истаклари, айрим воқеликларга ўз нуқтаи-назарларини қоғозга тўкиб соладилар. «Мулоқот» уларнинг кўкрагидан итармайди. Шунинг учун бўлса керак ушбу даврий нашр барча севиб мутолаа қиладиган, навбатдаги сонини интиқиб кутадиган, давримиз му-

аммоларини халқчил шаклда кўпчиликка етказадиган мажаллага, айтиш мумкинки, миллий маънавиятимизнинг кўзгусига айланиб қолди.

«Мулоқот» саҳифаларида шундай нарсаларга дуч келасизки, у қалбингизда абадий муҳрланиб

қолади. Шундайлардан биттасини айтиб ўтай. Бундан бир неча йил муқаддам мен унда «Ўзбек мафқураси» деган мақолани ўқиб қолдим. У таниқли олим, марҳум Ҳайдар Пўлатов қаламига мансуб эди. Ундаги «Мен шу юртнинг ажралмас қисмиман. Унда таваллуд топдим, киндик қоним шу тупроққа тўкилди. Шу ерда улғайдим, ва қазом етканда шу тупроққа кўшилиб кетаман» деган жумла ҳеч қачон ёдимдан чиқмайди. Бу кўпчиликка маълум ҳақиқатдир, эҳтимол. Лекин ҳеч ким шунгача уни ана шу тарзда лўнда ва оддий ифода этмаган. Мен муаллифни ногаҳон учратиб, унинг мақоласидан ниҳоятда таъсирланганимни айтганимда, у «мени шу мавзуда қалам тебратишимга «Мулоқот»нинг бош муҳаррири Барот Бойқобилов сабабчи бўлди», деганди.

Мен «Мулоқот»ни унинг қутлуғ тўйи билан муборакбод этар эканман, унинг бош муҳаррири Барот Бойқобилов ва журналнинг таҳрир ҳайъати аъзоларига узоқ умр ва ушбу даврий нашрнинг мустақиллигимизни янада мустаҳкамлаш йўлида янгидан-янги зафарлар кучишида муваффақиятлар тилаб қоламан.

Бахриддин МАННОПОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
маданият ходими.

Абдурахмон ОРТИҚОВ

ЭЪТИҚОД ВА ВИЖДОН ЭРКИНЛИГИ:

муштараклик ва тафовутлар

Шахсий ва ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида бўлгани каби инсоннинг эътиқод эркинлиги билан виждон эркинлиги ўртасида ҳам муштараклик, яъни умумийлик ва тафовутлар мавжуд.

Кишилар доим турли хил эътиқод ва дунёқараш билан, дунёвий ёки диний иймон билан яшаган ва яшамоқдалар. Ҳар бир ақли расо кишининг ўз ички маънавий дунёси, иймон ва эътиқоди бор. У ўз ҳаёт фаолиятида ана шуларга амал қилади, шулар билан яшайди, уларни ҳатто, жон фидо қилиб бўлса-да, ҳимоя қилади.

Фалсафада эътиқод деб ҳар бир ақли расо шахс онгида ўрнашиб қолган ва амалга оширилиши унинг кундаги эҳтиёж ва манфаатларига айланган майл, интилиш, хатти-ҳаракат ва дунёқарашлар тизимига айтилади. Эътиқод асосан 2 хил — дунёвий ёки диний, илмий ёки ноилмий, тараққийпарвар ёки муҳофазакор бўлиши мумкин.

Бу ҳолда эътиқод эркинлиги деб юқорида таърифланган эътиқод турларидан бирини эркин равишда танлаш, унга суяниш, ихтиёрий ишончи ва амалга оширишга айтилади.

Одатда виждон, илмий, сиёсий, ахлоқий, диний, дунёвий, ҳурфикрлик эркинликлари бўлиши мумкин. Ҳар бир шахс ўз ҳаёт фаолиятида эркинликнинг шу турларидан бирига ихлос қўйиши, унга интилиши, уни турмуш тарзи, хатти-ҳаракатлари, орзу-умидларининг белгилловчи, ҳаракатлантирувчи тамойиллар тарзида қабул қилиши мумкин ва лозим. Акс ҳолда у эътиқодсиз, ҳатто иймонсиз бўлиб қолади.

IX—XII асрларда Марказий Осиёда худди собиқ Шўролар давридаги сиёсий атеизм, маъмурий дахрийликка ўхшаб, аксарият мутаассиб илоҳиётчилар ва зоҳидларча фикр юритган жаҳолатпарастлар илм-фанни динга атайлаб, ошириб-тошириб қарама-қарши қўйганлар, қуюшқондан чиққанлари фан — одамларни диний эътиқоддан чиқаради, бездиради, булар бир-бирини истисно этади деб даъво қилган эдилар. Шундай вазиятда ҳатто ўрта асрда «Хужжат ул-ислом» («Ислом далили») деган фахрли унвонга муяссар бўлган илоҳиётчи, уламо Абу Ҳамид Ғаззолий таассуф билан бундай деб ёзган эди: «Исломга зарар келтирувчиларнинг бир гуруҳи бу исломнинг жоҳил дўстларидир. Уларнинг фикрича, мусулмончиликка ҳар қандай фанни, шу

жумладан математика, физика, мантиқ фанларини инкор қилиб эришиш мумкин; уларнинг бу фикрини яхши билган, яхши хабардор бўлган ва уларнинг моҳиятини англаб етган одамлар эшитгандан кейин бу фанларга эмас, аксинча, исломнинг ўзига ишончи сусаяди. Аслида ислом бу фанларга нисбатан ҳеч қандай салбий муносабатда эмас, фанни исбот қилиш маъносидан ҳам, инкор этиш маъносидан ҳам».

Машҳур илоҳиётчи Ғаззолий юқоридаги сўзлари билан илм-фанга нисбатан исломнинг бетарафлигини кўрсатибгина қолмас эди, балки ўша мураккаб шароитларда алломаларни ҳимоя қилишдан иборат эди. Яна илмга нисбатан мутаассибликни ва жоҳилликни қоралаш эди; уларни фангагина эмас, исломга ҳам шикаст етказувчилар эканлигини уқдиришдан иборат эди.

Ҳозир аксарият ўрта, айниқса олий маълумотли кишиларимизга яхши маълумки, Қуръонда, айниқса ҳадисларда муъминлар илм-фани ўрганишга такрор-такрор даъват этилган. Чунончи, буларда Муҳаммад пайғамбарнинг «Илмга нисбатан гўё чўпон каби посбон бўлинглар, лекин илмни фақат ривоят қилувчи бўлманглар»; «Илм ўрганиш ҳар бир мусулмон эркак ва мусулмон аёл учун фарздор», «Шаҳид қонидан кўра олимнинг сиёҳи муқаддасдир»; «Илм ибодатдан афзалдир» деган ҳикматлари гоёт кўп. Булар ўз даврида ҳам, айниқса, ҳозир ҳам олтиндан қиммат даъвату тавсиялардир.

Биз дона халқимизнинг диний эътиқодини гоёт хурмат қиламиз, уни умумбашарий маънавий маданиятнинг ажралмас қисми деб қадрлаймиз. Чунки диний таълимотда биринчи навбатда умуминсоний, дунёвий маънавий унсурлар устувордир.

Эндиликда ҳатто олим, шоир, ёзувчи ва санъаткорларимиз, раҳбар ходимларимиз ҳам, хорижий дўстларимиз ҳам диндан, айниқса, динга хос эътиқод ва қадриятлардан кенг, оқилона фойдаланаётирлар. Масалан, Чингиз Айтматов юбилейида ундан хорижлик меҳмонлар, сиз сўнги йиллардаги асарларингизда дин ҳомийлари, унинг арбобларини нима сабаблардан мадҳ эта бошладингиз деб сўраганларида, бундай деб жавоб берган: «Шундай бир даврда дин одамлар ўртасидаги ахлоқ-одобни, меҳр-оқибатни барқарор этар экан, нега ун-

дан юз ўтириш керак? Нега ҳеч бўлмаганда диннинг яхши жиҳатларини олиб, улардан фойдаланиш мумкин эмас?... Одамларни дин яхшиликка чорлар экан, мен унинг тарафдори бўламан. Асарларимда диндорларга, дин арбобларига мурожаат қилавераман».

Адибнинг бу гапларида ҳозирги диний эътиқодга хос ҳақиқат бор. Модомки, дин маънавий маданиятнинг бир элементи экан, унда дунёвий, реал ғоя, билим, илмий тафаккур жавоҳирлар мавжуд экан, улардан юз ўтиришдан бирор маъно йўқ. Унда узок ва яқин ўтмиш аждодларимиз ижодларининг маҳсулотлари лиммо-лим, фақат диний қобилларга ўралган, холос. Буни Чингиз Айтматов ва унга маслакдошлар яхши биладилар. Унинг «Плаха» («Кунда») романида диний эътиқод ва унинг арбоблари ҳақида моҳирона, оқилона изҳор этилган фикрлардан улар ҳам фойдаланаётирлар.

Илгари эса ақидапараст уламолар, жоҳил ҳукмдорлар ақл ва адолат йўлини кўрсатган, ҳақиқатни излаб топишга даъват этган мутаъаллийларни, мутафаккирларни ҳатто эркин фикрли илоҳиётчилар ва уламоларни қувғин қилганлар, бадном этганлар, зиқдонларда чиритганлар. Масалан, Беруний ҳукмдорлар тазийкига қарамай эркин фикрлилик ғояларига содиқ қолган. Маҳмуд Ғазнавий уни бир неча бор ўлим жазосига ҳукм қилган. Ибн Сино эркин фикрлиги учун бир неча марта қувғин остига олинган, кофирликка қасддан айбланиб, жамоатчилик нафратини унга қарши кўзгатишга уринганлар. Шундай қилиб аллома сарсон-саргардонликда бегона злат ва мамлакатларда бевақт ўлиб кетган.

Машраб эса тасаввуф мавқеида туриб, камтарона ҳаётни тарғиб қилгани золимларнинг айш-ишрат, кайфу сафо билан яшаганликларини ҳатто беозор фош этгани учун дорга осилган. Бухоро амири Насруллога Кўқон хонлигини босиб олиш учун бир баҳона керак бўлганда, Нодира ва унинг ўғлини кофирликка айблаб, қатл эттирган. Кўплаб сатирик, юмористик шеърлар ёзиб, золим бойларни, жоҳил зоҳидларни фош этиш учун Фурқат қувғинга учраб, ўз эл-юртини тарк этиб Қашқар вилоятига кўчиб кетишга мажбур бўлган. Бундай далилларни кўплаб келтириш мумкин.

Диний ва дунёвий эътиқодлар орасида юқоридаги муштаракликлар билан бир қаторда анчагина тафовутлар ҳам бор. Масалан, диний эътиқоднинг мезони муқаддас ёзувларда буюрилган дастурларга сўзсиз итоат қилишдан иборат. Дунёвий эътиқоднинг мезони эса илм-фанни эгаллаш, ҳар бир шахсий ишда ва ижтимоий фаолиятда унга асосланиш, таяниш ва уни ҳимоя қилиш ҳамда юридик қонуларга сўзсиз итоат қилишдан иборатдир.

Эътиқод эркинлигининг энг асосий турларидан бири виждон эркинлигидир. У ҳар бир фуқаронинг истаган динга ишониб ёки ҳеч қандай динга ишонмаслик ҳуқуқидир ёки диний эътиқодни зўрлик ишлатиб сингдиришдан сақланиш ҳуқуқидир. Бу ҳуқуқ республикаимиз Конституциясининг 31-моддасида бундай кафолатланган: «Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди».

Бу эркинлик дин эркинлигидан фарқлана-

ди. Бу тафовут шундаки, у қандайдир мавҳум тушунча эмас; у муайян ижтимоий вазиятда, аниқроғи демократик тузумдагина жорий этилади. Шу боис уни конкрет тарихий, ижтимоий шароитсиз тасаввур қилиш мушкулдир. Бунинг устига виждон эркинлиги тушунчасини илмий талқин қилишда албатта мафкуравий, маданий, синфий ва миллий омилларни ҳам назарда тутиш лозим.

Виждон эркинлигининг устиворлиги шундаки, у динга ишонувчиларни зўрлик ишлатиб, динни маъмурий тарзда таъқиқлаб қўйишнинг ҳар қандай назарий ва амалий турларига чек қўйишни талаб этади. У ўзи қонуний тарзда жорий этилган жамиятдаги барча концепцияларга ишонувчиларни тенг ҳуқуқли деб ҳисоблайди; улардан бирортасига имтиёзлар бериб, бошқаларидан устун қўймайди. Айни вақтда ўзи қарор топган жамиятда илмий дунёқарашнинг барқарор бўлишини виждон эркинлигининг амалда намоён бўлиши белгиларидан бири деб ҳисоблайди.

Виждон эркинлигининг яна бир устиворлиги, бинобарин, эътиқод эркинлигидан тафовут шундаки, у динни давлатдан ажратса ҳам жамиятдан асло ажратмайди.

Виждон эркинлигининг эътиқод эркинлигидан яна бир тафовути шундаки, муайян эътиқодга мойил бўлган, ўзига икки хил эътиқоддан қай бирини танлаш лозимлиги ҳақида бир тўхтамга келгандан сўнг виждон эркинлигидаги иккита эркинликдан бирини танлайди. Акс ҳолда у ваҳҳобийларга ўхшаб, аросатда қолган, униси ҳам, буниси ҳам шакланмаган бетараф кимса бўлиб қолаверади.

Эътиқод эркинлиги билан виждон эркинлиги ўртасида шундай тафовут ҳам борки, буларнинг биринчиси дунёвий, рационал (ақлга асосланган) бўлиши тақозо этилади. Виждон эркинлиги эса икки хил эътиқоддан — дунёвий ва диний эътиқоддан иборат.

Бу иккиси ўртасидаги муштараклик шундаки, уларнинг ҳар иккаласи ҳам инсоннинг маънавий эҳтиёжини қондириш ва амалга ошириш учун зарурдир. Бири иккинчисини инкор этмайди, лекин тақозо ҳам қилмайди. Чунки эътиқод илмий фалсафага, виждон эркинлиги диннинг тўрт асосий тамойилига суянаверади. Иккиси ўртасидаги яна бир тафовут шундаки, виждон эркинлигини давлат ва диний ташкилотлар назорат қилиб, изга солиб, ташкил этиб туради. Эътиқод эса марказлашган, қонуллаштирилган ҳолда, мажбурий тарзда бошқарилмайди.

Эътиқод эркинлиги мутлақ, истисносиз, чексиз эмас. Улар бир давлатнинг, жумладан, мустақил Ўзбекистоннинг конституциявий асосларига ва фуқароларининг қонуний ҳуқуқ ҳамда манфаату эҳтиёжларига қарши қаратилмаслиги талаб этилади. Шаҳар бедарвоза эмас, кийим беандоза эмас, деганларидек, қонун ҳам мутлақ, нисбатсизу чексиз эмас. Бу ҳақиқатни эътиқоди суяк, иймони омонат, ўзи бемаъни, қонунбузар кимсалар яхши билиб олишлари керак. Образли қилиб айтганда, қонун яхшиларни қониқтиради, ёмонларни чирқиратади. Уни буздингми, ўзингдан кўр, қонундан раҳм-шафқат тиларма!

Хуллас, мустақиллик шарафати билан ҳалқимиз дунёвий, сиёсий, илмий, диний ва нодиний эътиқодлардан виждон амри билан бемалол фойдаланмоқда.

Алижон АХМЕДОВ:

НЕФТ МАҲСУЛОТЛАРИ ТАРАҚҚИЁТГА ХИЗМАТ ҚИЛАДИ

МУХБИР: — Алижон Аҳмедович! Инсон учун ҳаётда зарур бўлмайдиган нарсанинг ўзи йўқ. Барча ашёлару буюмлар инсон ҳаётининг қайси бир лаҳзасида зарур бўлади. Аммо шуни айтиш керакки, одамларнинг яшаши учун ҳар куни керак бўладиган озиқ-овқатлар ва ашёлар бор. Шуни тан олиш керакки, бизнинг давримизда нефт маҳсулотлари, айниқса, бензин зарурат бобида бошқа ҳаёт неъматларидан асло қолишмайди...

А. АХМЕДОВ: — Албатта! Бугун бозорга етиб борган кундалик харид молларининг ҳар бирида нефт маҳсулотларининг қиймати акс этиши табиий. Хом ашё тайёр маҳсулот бўлгунига қадар ва ундан кейин қанча йўлни босиб ўтади, қанчалар машиналарда ишлов берилади. Ушбу жараёнларнинг барчаси нефт маҳсулотларисиз амалга ошмайди.

Биз тезкор бир асрга қадам қўймоқдамиз. Қудратли машиналар узоғимизни яқин қилади. Бугунги Америкадаги мол, буюм эртага Японияда ёки Ўрта Осиёда

пайдо бўлиши мумкин. Эрталаб сиз билан хайрлашган дўстингиз кечқурун сайёрамизнинг бутунлай бошқа, яъни нариги бир қитъасида пайдо бўлади. Бундай алоқаларнинг барчаси нефт маҳсулотлари воситасида амалга оширилади.

Бугун шаҳарларимиздаги машиналар оқимини мустақиллигимиздан қониқиш туйғусини туяётган ҳар бир ватандошимиз фахр билан кузатаётган бўлса керак. Чунки кейинги 7—8 йил ичида кўча қатновлари икки баробардан зиёд ошиб кетди. Бунинг устига Ўзбекистонимиз ўз машиналарини ишлаб чиқмоқда. Шуни қувонч билан қайд этишимиз керакки, бугунги республикамиздан чиқаётган нефт маҳсулотлари машинасозлик саноатимиз равнақи учун айни муддао бўлмоқда!

М.: — Айниқса, нефт маҳсулотлари мустақиллигига эришганлигимиз қувончли воқеа бўлди...

А. А.: — Мустақил давлат учун ғалла мустақиллиги қанчалик муҳим бўлса, нефт

СУҲБАТДОШНИНГ ТАШРИФ ҚОҒОЗИ

АЛИЖОН АХМЕДОВ — «Ўзнефتماҳсулот» ҳиссадорлик компанияси Бош директори,

Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган иқтисодчи.

1947 йили Қўқон туманининг Авғонбоғ қишлоғида туғилган.

Қўқон Нефт техникуми ва Уфа нефт институтини тугаллаган.

Мутахассислиги — муҳандис-иқтисодчи.

Фарғона бурғулаш ишлари бошқармаси капитал қурилиш бўлимида катта муҳандис, катта прораб,

Қўқон бурғулаш ишлари бошқармасида катта муҳандис, Сурхондарё бурғулаш ишлари бошқармаси бошлиғининг ўринбосари,

«Ўзбекнефт» ишлаб чиқариш бошқармасида бош иқтисодчи, бош директор ўринбосари.

«Ўзбекнефтгаз» давлат концерни Бошқаруви раисининг ўринбосари.

«Ўзбекнефтгаз» Миллий корпорация Бошқаруви раисининг ўринбосари лавозимларида хизмат қилган.

маҳсулотлари мустақиллиги ҳам шу каби муҳимдир. Агар кунимиз дунё бозоридаги қиммат нефт маҳсулотларига қолганида борми, бозорларимиз кундалик турмушимиз яна ҳам серташвиш бўлиши мумкин эди. Нефт маҳсулотлари мустақиллигига биз истиқлолдан кейин тезда эриша олдик. Бу — республикаимиз Президентини, мухтарам Ислому Абдурашиевни Каримовнинг халқимиз учун биринчи бўлиб амалга оширган ва фоят қимматли тадбирларидан бўлди. Бу тадбир халқимизни иқтисодий қўллаб-қувватлашда ҳам, Ватанимиз қудратини оширишда ҳам бебаҳо амалий аҳамиятга эга.

Мен бир умр нефт қазиб олиш ишлари билан машғул бўлиб келганман. Шу боис бу соҳанинг қандай оёққа турганини яхши тасаввур қиламан. Тақдирни қарангки, эндиликда тайёр маҳсулотларни тақсимлаш иши билан шуғулланишга тўғри келмоқда.

М.: Ундай бўлса, олдинги ва ҳозирги ишингиз ўртасидаги фарқ нималардан иборат бўлмоқда?

А. А.: — Бизнинг соҳа аслида битта бўлса ҳам нефтни қазиб олувчи билан тарқатувчи ишдаги муаммолар, асосан айрича экан. Нефтни қазиб олишда меҳнатсеварлик, фидокорлик, илм қўла келса, нефт маҳсулотларини тарқатишда, асосан, ҳалоллик, ташкилотчилик зарур бўлар экан.

Бизнинг «Ўзбекнефтмаҳсулот» ҳиссдорлик компанияси асосан тайёр нефт маҳсулотларини аҳолига ва давлат ташкилотларига тарқатиш иши билан шуғулланади. Бироқ бунинг ўзи ҳам кўпгина қалтис ва мураккаб жараёнларни билишнинг талаб этади. Яъни соҳада ёнғин ва техника хавфсизлигини таъминлаш, нефт маҳсулотларини ташиб келтириш, қабул қилиш, сақлаш ва сотиш қонун-қоидаларини барқарор этишни талаб қилади. Бу чора-тадбирларни амалга ошириш мумкин. Бундай шароитларни яратмасдан хотиржам ишлашни йўлга қўйиш мушкул. Биз учун энг қийин бўлаётгани — сотувдаги ҳалолликни таъминлашдир.

Айни кунларимиз тадбиркорлик, ишбилармонлик билан характерланади. Бу ишлар фақат ҳалоллик билан рўёбга чиқади. Лекин кўпчилик замондошларимиз тадбиркорликни қай йўл билан бўлмасин пул топиш ва мол-дунё орттириш деб ўйлайдилар. Афсусланарли жойи шундаки, ҳалол билан ҳаром фарқ қилинмайди! Одамларнинг руҳий оламини кескин ўзгартириб, ҳаммани бир-икки йил ичида ҳаромдан ҳазар қиладиган қилиб қўйиш қийин. Аммо инсоф-диёнат билан иш юритадиган ёшларимиз бугунги кунда етишиб келмоқда.

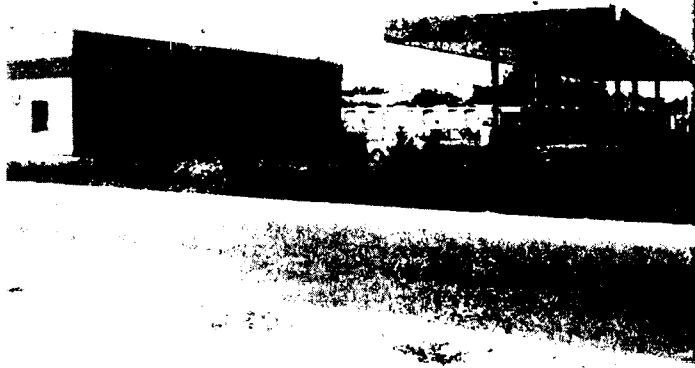
Қисқаси, сотув масаласида камчиликларимиз ҳамон сезилиб туради. Бироқ бировнинг ҳақини уриб қолувчиларга, нефт маҳсулотларини четга олиб кетувчиларга

йўл очиб берадиганлар учун жуда кескин чоралар қўлламоқдамиз. Очиғини айтганда, мана шу, ёқилга қўйиш шохобчасида турган операторда нафақат ҳалоллик, балки ватанпарварлик туйғуси ҳам катта бўлиши лозим. Чунки, дейлик 10—15 километр нарида, яъни Қозоғистон ҳудудида нефт маҳсулотлари икки баробар қиммат турибди! Буни кўрган кўпчилик «тадбиркорлар» мўмай даромад топиш ҳаракатига тушиб қолмоқда. Ахир нефт маҳсулотини четда яхшироқ пуллашни давлатимизнинг ўзи ҳам яхши билади. Шундай қилганда давлатимиз валютага эга бўлади, бу иқтисодиётни янада кўтаришга имкон яратади. Давлатимиз бензинни халқимизнинг, элимизнинг ободлиги учун шундай арзон қилиб қўйибди-ку! Буни бизнинг операторимиз тушуниши лозим. Нефт маҳсулотини меъёридан ортиқ олувчи бирор чора-тадбир кўришни у доим ўйлаши керак. Нефт маҳсулотлари бу — миллий бойлигимиз эканини мана шу ҳолда ҳар бир фуқаро тушуниб етади.

М.: — Республикаимиз ҳукумати аҳолини нефт маҳсулотлари билан таъминлаш борасида кейинги йилларда турли чора-тадбирлар қабул қилди. Уларни бажариш борасида қандай ишлар олиб бормоқдасизлар?

А. А.: — Нефт маҳсулотларини қазиб олиш билан биргаликда, аҳолини бундай маҳсулотлар билан таъминлаш ҳам доим ҳукуватимиз диққат-эътиборида бўлиб келмоқда. 1998 йил 18 сентябрда «Автомобилларга ёқилга қўйиш шохобчаларининг ишини такомиллаштириш ва республика истеъмолчиларини нефт маҳсулотлари билан таъминлашни яхшилаш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 397-сонли қарори чиқди. Ундан сал илгарироқ, 1998 йил 7 сентябрда Республика Вазирлар Маҳкамасининг «Тошкент шаҳрини нефт маҳсулотлари билан таъминлашни яхшилаш чора-тадбирлари тўғрисида» қарори эълон қилинган эди. Мана шу тарихий ҳужжатлар ишларимизни бутунлай янгидан ташкил этишга даъват қилди. Ушбу қарор ва бошқа фармойишларда баён этилган талаблар нефт маҳсулотлари таъминоти тизимида ишлаб чиқилди. Аввало тизимдаги раҳбар ходимлар ишчанлик масаласи бўйича синовдан ўтказилдилар. Бунинг учун махсус комиссиялар тузилди. Унга вилоятлар ҳокимларининг биринчи ўринбосарлари, Давлат солиқ қўмитаси, Мулк қўмитаси, Адлия, Молия вазирликлари, Макроиқтисодиёт, Стандартлаш давлат қўмиталаридан малакали мутахассислар жалб этилди.

Комиссиялар томонидан 939 раҳбар ва 118 ходим суҳбатдан ўтказилди. Раҳбарларнинг 40 фоизигина малака синовидан ўтганлар. 241 нафар раҳбар (22,8 фоиз) синовдан шартли равишда ўтган, 275 на-

фар раҳбар эса (26 фоиз) синовдан ўта олмади. Вилоят тоифасидаги раҳбарлардан 9 нафари синовдан ўтган. Биттаси шартли раишда ўтган, уч нафари бутунлай ўта олмаган. Республикамиз бўйича тизимимизнинг 1057 ходими аттестация қилинди. Бу ҳолда аҳолига хизмат кўрсатаётган ходимларимизнинг ҳалоллиги ва сифат хусусиятлари чуқур текширилди. Раҳбар, муҳандис-техник ходимларнинг сифат таркибини яхшилаш, мутахассис ва моддий жавобгар ходимларнинг касбий маҳорати, дунёқараш ва билимларини аниқлаш мақсадида тест, имтиҳон ва аттестациялар ўтказиш ишлари муайян тартибда давом эттирилмоқда. Олиб борган ишларимизнинг якуни шу бўлдики, ёқилғи қуйиш шохобчаларидаги узундан-узун навбатларга барҳам берилди. Бугун ҳар бир харидор учун ёқилғи қуйиладиган станцияларда ўз талаб ва ҳуқуқларини амалга ошириш имконини яратдик. Хусусийлаштириш учун режалаштирилган 117 шохобчадан 110 таси сотилди. Шулардан 87 таси кимощди савдоси ва конкурслар орқали сотилди. 13 таси эса хорижий сармоядорларга сотилди. Бу жараён давом этмоқда.

М.: — Ёқилғи қуйиш станциялари бизнинг давримизда аҳолига хизмат кўрсатишнинг бир шохобчасига айланди. Уларда замонавий хизматни йўлга қўйиш борасидаги ишлар бугунги тараққиёт муаммолари билан боғлиқ, албатта...

А. А.: — Тўғри, бу ишлар учун, энг янги, замонавий техника, сервис зарур бўлади. Бу ҳақда гапирганда, аввало шуни айтиш керакки, Республикамиз Вазирлар Маҳкамаси 1996 йилнинг 19 декабрида «Республика автомобил йўлларида автосервис инфраструктурасини ривожлантиришнинг 2000 йилгача бўлган программаси» ҳақида қарор қабул қилган эди. Мана шу дастурга асосан Сурхондарё вилоятининг Музработ туманида, Сирдарё вилоятининг Гулистон шаҳрида, Хоразмнинг Саримой посёлкасида барча қулайликларга эга бўлган авто-

сервислар қуриб ишга туширилди. Уларнинг таркибида ўқув марказлари ҳам мавжуд. Ўтган йили Тошкент шаҳрида замонавий талабларга тўлиқ жавоб берадиган, бир кунлик нефт маҳсулотлари тарқатиш қуввати лойиҳа бўйича 750 автомашина бўлган ёқилғи қуйиш шохобчаси қуриб ишга туширилди. Компаниямиз тез орада Самарқанд шаҳрида, кейинроқ Нукус ва Қаршида ўқув марказлари ҳам бўлган замонавий автосервисларни қуриб ишга тушириш борасида ишлар олиб бормоқда.

Ишларимизни замонавий тарзда ташкил этиш борасида гапирганда, ёқилғи қуйишда электрон техникадан ва банк электрон карточкаларидан фойдаланиш муаммосини четлаб ўтиб бўлмайди. Келажакимизни, албатта, хизматнинг шундай турларисиз тасаввур этиш мушкул. Компаниямиз банклар ассоциацияси, тижорат банклари билан ҳамкорликда ёқилғи-мойлаш маҳсулотларини, сиқилган ва суюлтирилган газларни тижорат банкларининг электрон карточкалари билан тарқатишни ташкил этиш мақсадида ишчи гуруҳи тузди ва махсус дастур ишлаб чиқилди. Бу ишларни йўлга қўйишни бошлаш мақсадида Тошкент шаҳридаги 12-сонли шохобча ва 3-сонли суюлтирилган газ тарқатадиган станция, Гулистон шаҳридаги I-шохобча танланди. Бу тадбирни республикамизда қўллаш учун Санкт-Петербург шаҳридаги иш тажрибалари ўрганилди ва Россия, Украина, Қозоғистонда муваффақиятли иш олиб бораётган «ЭлСИ» ҳиссасдорлик жамияти билан шартномалар туздик. Унга асосан 35200 америка доллари баҳосида электрон механизмлар, асбоб-ускуналар келтирилди. Улар «Тошнефтваҳсулот» корхонасига қарашли 12-ёқилғи қуйиш шохобчасида монтаж қилинди. Ҳозир бу ёқилғи қуйиш шохобчаси нефт маҳсулотларини тўлиқ банк электрон карточкалари орқали тарқатмоқда. Бундай технологияни бошқа шохобчаларга

ҳам татбиқ этиш ишлари давом этмоқда.

М.: — Алижон Аҳмедович! Маълумки, сизлар шохобчаларни энг серқатнов жойларга қурасизлар. Ёқилғи қуйиш шохобчалари учун жой танлашда бошқа шартлар ҳам кўзда тутиладими?

А. А.: — Ёқилғи қуйиш шохобчаларини муайян мақсадларни кўзлаган ҳолда, биз учун, миждларимиз учун қулай жойга қураимиз. Аммо биринчи навбатда, тараққиётга, республикамизда моддий фаровонликни мустақкамлашга хизмат қилишимиз керак. Шу боис республикамиз раҳбариятининг ҳаққимиз яхши яшashi борасидаги чора-тадбирлари акс этган ҳар бир фармони, қарори борасида биз ўз вазифаларимизни белгилаб олишга ҳаракат қиламиз. Чунки ҳар бир хайрли тадбир техникасиз, ўз-ўзидан амалга ошмайди. Маълумки, техника нефт маҳсулотлари билан ишлайди. Шундай экан, биз техникага ёқилғи-мойлаш ашёларини ўз вақтида беминнат етказиб берсақ яхши чора-тадбирлар тезроқ амалга ошади. Масалан, 1999 йил 13 май куни Республика Вазирлар Маҳкамасининг «1999—2001 йилларда Хоразм вилоятида бозор ислохотларини чуқурлаштириш ва ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни жадаллаштириш дастури тўғрисида» қарори чиқди. Биз бу ҳужжат бўйича ўз ҳаракат режаларимизни тузиб олдик. Жумладан, Хоразм вилоятининг Ботот туманидаги Отаҳий номидаги, Урганч туманидаги Амир Темур номидаги, Шовот туманидаги «Манак», «Мустақиллик», Юсуф Ҳамадоний номидаги, Ҳазорасп туманидаги Машраб номидаги, «Тупроққалъа», Хива туманидаги Нуруллаев номидаги жамоа ширкат хўжаликлариде деҳқон ва фермер хўжаликларини ташкил этишда ёрдам бердик. Уларда жойлашган нефт омборларини компания тизимига олиш масаласи тезда ҳал этилди. Деҳқон-фермер хўжаликларига қулайлик туғдириш мақсадида истеъмолчиларнинг жойлашган ўрни, уларга ажратилган нефт маҳсулотлари лимити, хизмат доирасини ҳисобга олган ҳолда нефт базалари, уларнинг филиаллари, нефт омборлари, ёқилғи қуйиш шохобчаларининг жойлашган ўрнини таҳлил қилиб, Жиззах вилоятида 12 та, Самарқанд вилоятида 2 та, Сурхондарё вилоятида битта, Сирдарё вилоятида 10 та, Фарғона вилоятида битта, Қашқадарё вилоятида омбор асосида битта, Наманган вилоятида 3 та аҳолига ёқилғи қуйиш шохобчаси ташкил қилинди.

Кичик ва ўрта бизнес субъектлари, деҳқон-фермер хўжаликларини қўллаб-қувватлаш вазифаларини бажариш ҳамда ушбу гуруҳ истеъмолчиларини нефт маҳсулотлари билан таъминлаш ишларини яхшилаш мақсадида компания тизимида ташкилий-таркибий чора-тадбирлар амалга

оширилди. Бу борадаги зарур меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилиб, ҳозирги кунда шулар асосида иш олиб борилмоқда.

Деҳқон-фермер хўжаликларини нефт маҳсулотлари билан таъминлашни яхшилаш тўғрисида 2000 йил 2 мартда «Ўзнефт маҳсулот» компаниясининг буйруғи чиқарилди. Унга асосан компания тизимида марказий ва ҳудудий комиссиялар тузилди.

Компания тасарруфидаги нефт базаларда деҳқон-фермер хўжаликларини билан нефт маҳсулотлари етказиб бериш ва хизмат кўрсатиш бўйича шартнома тузиш ишлари тугатилиб, жами тузилган шартномаларнинг сони шу йилнинг 14 июлигача 26240 тани ташкил этади.

Тезкор маълумотларга кўра шу йилнинг 1 июлига қадар республика деҳқон-фермер хўжаликларига режадаги 5357.6 тонна автобензинга нисбатан 4832,1 тоннаси (90,2 фоизи) ва режадаги 32191,0 тонна дизел ёнилғисидан 28898,4 тоннаси (89,8 фоиз) етказиб берилган. Ўтган йили бир сутка давомида республикамизда савдога 2500—2600 тонна бензин чиқарилган бўлса, ҳозир бу кўрсаткич 3200—3300 тоннани ташкил этмоқда.

Мазкур тадбирларнинг барчаси элимиз тўқ-фаровон бўлишини ўйлаб амалга оширилмоқда. Бу йўлдаги ишларимизни яна ҳам такомиллаштириб, янгича сифат поғонасига кўтариб бораверамиз.

М.: — Энди келажак режалари ҳақида ҳам қисқача гапириб берсангиз?

А. А.: — Келажакдаги режаларимиз аввало фуқароларимизга максимум даражада қулай хизмат кўрсатишидир. Бунинг учун биз ишларимизни дунё стандарти даражасида йўлга қўя бошлади. Бугунги қурилаётган янги ёқилғи қуйиш шохобчаларимизни кўрсангиз кўзингиз қувнайди. Уларга аниқ ишлайдиган янги техника келтирилмоқда. Аммо янги техника қанчалик аниқ ишламасин, у инсонлар қўлидадир. Биз техникани бошқарадиган, ҳалол, пок, ўзгалар ҳақидан, ҳаромдан ҳазар қиладиган хизмат кўрсатиш тизимимизнинг янги авлодини тарбиялаш борасида жиддий иш олиб бормоқдамиз. Мана шу муаммо барча масалалар орасида ҳал этилиши қийин бўлганларидан биридир. Уни ҳал этиш учун нафақат иқтисодий чоралар, балки маънавий таъсир ўтказишга тўғри келади. Бу муаммони ҳал этиш учун биз жуда кўп саъй-ҳаракатлар қилишимиз, мунтазам тарзда иш олиб боришимиз керак. Шундагина республикамизнинг арзон нефт маҳсулотлари халқимиз учун яна ҳам самарали хизмат қилади, кўзлаган катта марраларимизга тезроқ эришишга имкон туғилади.

М.: — Мазмуни суҳбатингиз учун раҳмат.

Суҳбатни Рашид РАУПОВ ёзиб олди

Хамро ЭРМАТОВ

Инсоният дард

қидирмоқдами, дармон...

Ҳар бир янги давр — шундай янги замонки, тарих мўлжалининг навбатдаги нуқтаси, босиб ўтилган йўлга назар ташлаш ва юксакликларни кўриш ҳамда келажакни ўзлаштириш лаҳзаларини ўз ичига қамраб олади. Башарият тараққиётида инсон ўзига энг катта хавф солувчи мавжудот бўлиб келмоқда. Чунки инсон ўзи ҳақида, ўз имкониятлари ҳақида, ўз сирлари ва интилишлари хусусида дунёдаги бошқа ҳар қандай ҳодисалардан кўра камроқ билади. Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, инсон ўз ижодкорлиги маҳсулининг қули, ўз интилиш ва ташвишларининг асири бўлиб қолмоқда.

Қанчалик ғайритабiiй туюлмасин, XX аср охирларида инсоният ўз иқтисодий ва маънавий танглик хавфини англагани ҳолда сайёранинг барча биотузилмалари ҳаётини ҳимоя қилиш бўйича кенг қўламдаги ҳаракат қилсалар-да, бу йўлда энг кам ҳолда ўзини ҳимоя қилмоқда. Фожиали томони шундаки, инсон улкан қудратга эга фан ва техника соҳиби бўлгани билан инсониятга қирғин келтирадиган янгидан-янги қуроллар турларини яратиб, ўз-ўзига чоҳ қазидан тўхтамаяпти.

Афсуски, инсоният умр кечиришини қулайлаштирувчи ва уни узайтиришга имкон берувчи юксак ривожланиш ва маданиятга эришганига қарамай, ҳозирги ҳолатда у ўз ҳаёти учун хавфли бўлган ва ўз қадрини ерга урадиган бир қанча муҳим анъаналарни бар-тароф қила олганича йўқ. Инсонпарварлик-

ка интилиш ўсиб бораётганлигига қарамай, одамлар бир-бирларини ўлдиришни тўхтатиб қолдигина эмас, аксинча, бундай ёвузликни тобора кенг даражада амалга оширмоқда. Урушлар инсоният тарихида даҳшат тамгаларини босиб янада кўпроқ қурбонларни ҳаётдан олиб кетмоқда. Тарихий манбалар асосида шуни айтиш мумкинки, XVI асрда урушлар натижасида 5,5 миллион, XIX асрда 16 миллион, XX асрда эса 100 миллиондан ортиқ киши ҳаётдан кўз юмдилар. Табиийки, башариятнинг интеллектуал ва ахлоқий маданияти равнақида улкан қарама-қаршиликлар кўзга ташланмоқда.

XX асрнинг охириги ўн йилликлари охири кўринмайдиган муаммо ва қарама-қаршиликларни туғдирдики, уларни ҳал этишга инсониятнинг биргина ўзи ожиз бўлиб қолди. Назаримизда, одамзод яхшироқ яшаш, келажакни янада ёрқинроқ кўриш истагида эди-ю, афсуски, тескариси бўлиб чиқди. XX аср якунида у бу воқеаларни тушуниш, изоҳлаш у ёқда турсин, балки тушунчаларга мос келмайдиган фожиавий ноаниқлик ҳолати вужудга келди. Масалан, тиббиёт соҳасида олимлар яшашига умид қолмаган инсонларни ҳаётга қайтариб мўъжиза яратмоқдалар, айна пайтда айрим олимларнинг иши, одамзоднинг интеллектуал ва ақлий қуввати — тирик жонни кўпроқ тугатиш ва майиб қилиш ташлашга мўлжалланган воситаларни яратишга йўналтирилган.

Башарият XXI асрда бу фожиавий ҳолат-

ни бартараф эта оладими ёки ўз бошига ўзи етадими? Инсоният табиий ҳолатдаги, ажал етмасдан туриб қирилиб кетишга олиб келувчи қаҳр-ғазаб ва раҳмсизликка йўғрилган бундай ҳолатга қарши тура оладими? Бу инсоният ижтимоий-маданий тараққиёти жараёнидаги муҳим муаммодир. Унинг ҳал қилиниши инсоният табиати ва менталитетининг ўзгаришига, фикрлаш усуллари-нинг алмашувигина эмас, ҳис-ҳаяжонли кечинмалар ва кадр-қиммат йўналишларида ҳам ўзгаришлар рўй беришини таъминлаган, бинобарин, яққа тартибдаги шахсий ва жамоатчилик миқёсидаги фаолиятлар, хатти-ҳаракатлар ва турмуш тарзининг ўзгаришига олиб келган бўларди.

Одамзод турмушидаги фожиалар ҳам, тантаналар ҳам ҳеч қачон ташқаридан келмаган ёки ўз-ўзидан пайдо бўлмаган. У аввало инсониятнинг ўз ижоди ва қилмишлари маҳсулидир. Шунга қарамасдан кишилар ўз бошларига тушган касалликка давони ҳамиша бошқа жойлардан излашган. Ҳозирги замон ижтимоий касаллигини тузатувчи асосий дори-дармонлар — бу маданият ва маърифат, фан, адабиёт, санъат ва фалсафадир.

XXI асрда инсоният олдидаги энг катта вазифа — илмни ҳам, маданият ва таълимни ҳам қайта тиклаш ва қайта яратишдан иборатдир. Янги минг йиллик бошида шундай бир савол туғилмоқда. Бу рўй берган ҳолатларнинг барчаси тасодифми, хатоми, субъектив адашишми, ёмонликни кўзлаб қилинган хатти-ҳаракат натижаси бўлмиш тарихий ўпирилишми? Ёки биз эски қадриятлар доирасига сиғмайдиган янги маданий ўпирилиш юз бериши белгиларини кўриб турибмизми? Янги маданий босқичнинг моҳияти қандай ва ҳоказолар.

Назаримда, бугунги маданият шакллари бузилишини маданият тарихида бир оламшумул давр тугаб, иккинчиси бошланаётганлигининг ўзига хос белгилари деб изоҳлаш учун муҳим асослар бор. Ёзиш маданияти, китоб даври тугаб, компьютер, «оммавий маданият» даври бошланди, шекилли. «Оммавий маданият» шакллана бошлагач, у инсоний муносабатларни қайта ва тубдан ўзгартиради. Бунинг барчаси ҳозирча очиқ масалалар, ҳаётдаги ва жумладан, фалсафага оид масалалар бўлиб, уларни таҳлил қилишга, оқибати тўғрисида бош қотиришга на фан, на жамиятдаги бошқа кучлар шошилмаяптилар. Бироқ шунга қарамасдан ҳозирнинг ўзидаёқ дастлабки

Ўзбекистон олиб бораётган спёсат бу — тинчлик спёсати! Бизларга ҳеч нарса керак эмас. Фақат тинчлик керак. Кучимиз етарли, бойлигимиз етарли, спёсатимиз аниқ, келажакимиз, тараққиёт йўлимиз аниқ. Энг муҳими, мана шу йўлдан оғишмай олға бориб, мақсадимизга етамиз деб, халқимиз белини маҳкам боғлаган.

Ислом КАРИМОВ

таассуротларга асосланиб айтиш мумкинки, оммавий маданиятда бошланғич ҳис-ҳаяжон моддийликдан, фавқулоддаги билим — мантиқий билимдан, кўникма хатти-ҳаракатлар интеллектуал фикрлов асосидаги хатти-ҳаракатлардан устун туради. Агар шундай бўладиган бўлса, рационал ва мантиқий тартиб-интизомга асосланган билимга таянган, хотираларни бойитувчи, ҳозирги таълим ва маданият етарли бўлмай қолади, оқибатда маданий ўзлаштиришнинг асосий шакли ўз хусусиятларини тубдан ўзгартиради ва йўқотади.

Ҳозирги технологик инқилоб айна пайтда ҳам ижобий ва ҳам салбий натижаларини бермоқда. Масалан, компьютер одамни ижобий фикрлашдан махрум қилади. Чунки бугунги одам компьютер ёнида техник функцияни бажарувчигинадир. Бошқача қилиб айтганда, у компьютерни эмас, компьютер уни бошқаради. Компьютер гўёки унинг танасининг ажралмас бир бўлагига айланиб қолади, шу боис унинг билими кам бўлади, унга кўпгина тарихий, техник кўникмаларнинг, ижодий фаолиятнинг кераги бўлмай қолади. Бундай одамни қотиб қолган деб аташ мумкин.

Ана шунга боғлиқ ҳолда бугун инсоният олдида ҳақиқий тақдиршумул аҳамиятга молик муаммолар бор бўй-баста билан, тўлалигича гавдаланади. Чунки инсон ўз тақдирини нима кечиши ва ўз турмуши қайси йўлдан кетишини била олмайди. Бунинг устига, янги XXI аср шубҳасиз, фан, техника ва маданият, руҳий камолот юз йиллиги бўлиши кутилмоқда.

Шунга боғлиқ ҳолда муаммолар онгли равишда XXI аср юз йилликка тааллуқли

янги ҳаракат йўналиши истиқболини белгилашга йўл очади. Чунки бутун инсоният, унинг фикр ва куч-ғайрати янги юз йиллик олдида турган улкан муаммоларни ҳал этиш йўлларини излашга қаратилган бўлади.

Ушбуларни ҳисобга олган ҳолда қуйидаги тахминий ва илмий ҳолатлар кутилиши эҳтимолдан ҳоли эмасдир:

Биринчидан, агар инсон экологик ҳалокат ва фазовий фалокатлар хавфи остида қолса ва бунда илм-фан унга ёрдам беришга ожизлик қилса, табиийки, у барча динлар умумий хусусиятларини янги ғоя ва эътиқодлар тизимига жамлайди ва одамларнинг табиатга нисбатан муносабатларини назорат қилади.

Воқеаларнинг бундай ривожи жараёнида ижтимоий онг ва тушунчаларнинг бошқа шаклларига нисбатан фаннинг тобелик ҳолатини олиши ҳам эҳтимолдан ҳоли эмас. Масалан, фан инсон ва табиат ўртасидаги муносабатларни тартибга солишдек асосий функцияни ўз зиммасига олган ахлоқий-диний ҳукмронликка нисбатан шундай мавқеда туриши мумкин.

Бундай ҳолатда жаҳон илмий олами ўз мустақиллиги ва қадр-қимматини йўқотиб, диний-этик моҳиятга эга бўлган образлар билан келишган ҳолда иш тутишга мажбур бўлиши мумкин. Аммо бу амалга ошиши эҳтимолдан узоқ бўлган ҳолатдир.

Иккинчидан, илм-фан бошқа ижтимоий онг формаларига нисбатан мутлоқ етакчилик ролини ўйнайдиган ҳолат эҳтимолга яқиндир. Амалда XXI аср бошида фаннинг юксак техноген равнақи ва унинг технологик қўлланилиши ижтимоий-иқтисодий

ўзгаришларнинг умуман ҳаётни сифат жиҳатдан яхшилашнинг муҳим омили бўлади, деб айтишга асос бор.

Бундай ривожланиш жараёнида фан жамият тараққиётида бош ва етакчи омил ролини ўйнайди, техника ва техноген цивилизацияси билан уйғунлашиб, интеграциялашиб боради. Техноген инқилобнинг кучли босими остидан фан ижтимоий онгнинг дин каби шаклини муттасил равишда суриб чиқариб боради.

Агар XX асрнинг охирида инсоният катта қисмининг диний ақидаларга интилиши кузатилган бўлса, эҳтимол XXI асрнинг ўрталари ва иккинчи ярмига бориб, инсоният кучли илмий-техник туртки остида диний-мистик таълимотлардан оммавий равишда чекинади ва бунга тараққиёт мажбур қилади. Чунки янги юз йилликнинг бошларида ривожланиш техноген типининг экологик, антропологик ва ҳоказолар каби улкан тангликларни ўткирлаштириш билан боғлиқ чегаралари кўзга яққол ташланиб қолди.

Инсоният ривожининг янги тизимида моҳиятига кўра гап юксак тараққиётнинг янги илмий асосларини излаш, техноген цивилизация оқибатида туғилган улкан тангликлардан чиқиш йўлларини топиш хусусида боради. Табиийки, шу билан боғлиқ ҳолда, ҳақиқий билимнинг мутлоқ идеали сифатидаги фаннинг ва ўз мустақиллиги ҳамда қадр-қимматини йўқотган диннинг тутган ўрнини қайта кўриб чиқиш муаммоси пайдо бўлади. Бундай ҳолатда дин фан-техника ҳамда амалиётнинг дунёвий нуқтаи назари билан келишишга мутлақо мажбур бўлади.

Учинчидан, ҳозирги замон маданиятида фан ва динни бир майдонда кўриш, уларнинг қўшилиб, уйғунлашиб кетишига йўл қўйиш ҳолати мавжуд. Биз қуйидаги сабабларга кўра бу ҳолатни мутлақо мумкин эмас, деб ҳисоблаймиз. Биринчидан, илм-фаннинг вазифаси — янги билимларни ишлаб чиқишдан иборат. Диннинг вазифаси — ғоялар ва эътиқодлар тизимини шарҳлаш, изоҳлаш ҳамда қайта ишлашдан иборат. Иккинчидан, фан — бу аниқ билимларнинг ўзига хос фикрлаш ва фаолият кўрсатиш, англаш ва қайта шакллантириш формасидир. Ёки фан умуминсоният яратган, доимо ривожланишда бўлган ва жамланган илмий билимларнинг мажмуасидир. Дин эса ахлоқий қонун-қоидалар, хатти-ҳаракатлар, эталон ва образларнинг

Мустақиллик шароитида яшаш, ишлаш кўнгилга бир олам ғурур ва шукуҳ бахш этибгина қолмай, ҳар бир вазир, ҳатто оддий фуқаро зиммасига улкан масъулият ҳам юклайди...

Ислом КАРИМОВ

йиғиндисидан иборатдир. Шу боис фан ва дин мазмун моҳияти ва хусусияти ҳамда уларнинг қўлланиш тамойилларидаги фарқига кўра ягона жойда бирлашиши мумкин эмас. Бир-бирини суриб чиқариш принципи бўйича олганда ҳам уларнинг ўзаро келишуви рўй бермайди. Булар иккита алоҳида-алоҳида олам, реалликни қабул қилишнинг икки хил усули бўлиб, ҳаракат йўналишлари бир-бирига мос келмайди, балки қарама-қаршидир.

Демак, шундай экан, дунёни илмий ва диний тушуниш бир-бири билан келишмайдиган, гарчи жаҳон маданиятининг мазмун-моҳияти жиҳатидан ҳар хил бўлган икки қаноти бўлса-да, бирлаштириб бўлмайдиган йўналишларидир. Шу билан боғлиқ ҳолда энг аввалги поғонада замонавий инсонга таълим-тарбия бериш ва уни маданиятли қилиш муаммоси турибди.

Фалсафада таълим ва маданият бўйича бевосита бундай хулоса чиқаришга индустриал жамиятдан ахборотлар жамиятига ўтилаётганлиги мўлжалланаётган XXI аср бошида инсоният турмуши ва тараққиётида рўй берган танг ҳолат туртки бўлади. Бу янгича шароитларда инсоннинг фаолияти, мослашуви ва яшаш тарзи тизимини ўзгартиради. Ўзининг фаолияти натижасида эришган натижалар ва оқибатларга назар ташлаб фикрлаган, ҳам гоёвий, ҳам моддий билиш инсонни ўзи учун қутилмаган, мослашиб бўлмайдиган шундай бир ҳолатга тушириб қолдики, ҳозирги таълим ва маданият тизими орқали олган билим ва маданиятга таяниб, ундан қутила олмаяпти. Балки «XX асрнинг ўзини йўқотган одами» тушунчаси шунинг натижасида туғилган бўлса ажабмас. Буларнинг барчаси инсоннинг биологик ижтимоий турмуш ва тўплаган тажрибаларини ҳисобга олган ҳолда уни нафақат табиатнинг вайрон қилувчи кучидан, балки ижтимоий фалокатлар ва маданий йиртқицлашув, ёввойилашувдан ҳимоя қилувчи мослама ва қурилмаларни яратиш бўйича имкониятларини чуқур ўрганишга ундайди. Ушбу ҳолатда таълим тизимида танг вазият юзага келиб, қандай фалсафий ва умуман XXI асрда одамзодга қандай таълим даркор, деган саволга жавоб топиш керак бўлади. Инсоннинг ўз қадр-қиммати ва жамиятда таълим обрў-эътибори қандай бўлиши керак, унинг моҳият-мазмуни ва шакли қай тарзда бўлади? Асос сифатида ўтмишдан нимани сақлаб қолиш керак, деган саволларга жавоб топишни талаб қилади.

ҲИКМАТЛАР

Севги мислсиз қудратга эга: дунёда унинг кулфатига йўлиқишдан ҳам оғирроқ жазо йўқ, ундан баҳраманд бўлишдан ортиқроқ бахт йўқ.

В. ШЕКСПИР

Бўлмаса ишқ, икки жаҳон

бўлмасун,

Икки жаҳон демаки жон бўлмасун.
Ишқсиз ул танки, анинг жони йўқ,
Ҳусни нетсун кишиким они йўқ.

Алишер НАВОЙИ

Ҳурматнинг чегараси бор, севги
эса чегарасиз.

М. Ю. ЛЕРМОНТОВ

Ёлғиз одам фақат соядан иборатдир,
кимники ҳеч ким севмаса, у
ҳамма жойда ва ҳамма даврада якка-
ёлғиздир.

Ж. САНД

Эркакка ухшамоқчи бўлган аёл
худди аёлсифат эркак сингари тасқарадир.

Л. Н. ТОЛСТОЙ

Сен ўзинг қўрққан одамни ҳам,
сендан қўрққанни ҳам севиш мумкин эмас.

ЦИЦЕРОН

Агар булса уткир тигинг қанчалик,
Эмас тул хотиннинг дилин оҳидек.

САЪДИЙ

Ўйлаб-нетиб ўтирмай шартта уйлан.
Хотининг яхши чиқсаку-хўпхўп,
ёмон чиқса — файласуф бўласан.

СУҚРОТ

Маданий жараёнда маданиятнинг асосланган тажрибалари ва билим тизими билан бир қаторда хаёлпарастликнинг ғоявий хом, пишиб этилмаган ва фантастик шакллари, кўзбўямачиликлар, афсоналарнинг биргаликда ва қарама-қарши ҳолатларда келиши ҳам учрайди. Маърифий умид шундаки, инсон ҳаётининг барча сирли гўшалари, инсон яшаётган муҳитнинг барча ўзига хосликлари, у ишлатадиган барча нарсалар ақл чироғи билан ёритилган бўлади. Шунинг учун ҳам инсоннинг бутун ҳаракатлари самарали ва бир мақсадга қаратилган бўлади. Инсоннинг турмуши ҳам унинг ўзининг табиий моҳияти каби қарама-қаршиликлардан иборат бўлиб, ўзида фикрий аниқлик ва мавжумликни акс эттиради ва намоён бўлади.

Шуни ҳисобга олган ҳолда, таълим тизими ва маданият, барибир ижодий, самарали фикрловга муҳтож ва унга таянади. Дунё цивилизацияси инсонни дунёни англаш ва ҳар хил ҳолатларни баҳолай олиш, ақлга асосланган ҳолда ҳис-ҳаяжонларини жиловлаш, бошқариш ва ақл билан иродасини мақсадга йўналтиришга ўргатади. Бироқ, одатдаги шароитларда кундалик ҳаётда одам ўйламасдан туриб роботлар каби автоматик тарзда яшаш мумкин. Инсоннинг фаровон, сокин ижтимоий ҳаёт тарзида бу икки хил хатти-ҳаракатлари тартиб билан ҳаракат қилади, танг вазиятларга тушган ҳолларда эса ажралиб, парчаланиб кетади. Шуни алоҳида қайд қилиш лозимки, ҳозиргача инсоният томонидан дастурлаштирилган маданият ва таълим томонидан бир вақтлар кучли тарзда таъқиб этилган ва қувғин қилинган одатлар, дарслик ва предметларнинг эндиликда зарурлиги билиниб қолди. Чунки инсоннинг «табиий табиати»даги энг хунук ва жирканч одатларга фақат тарбия ва маданият орқали барҳам бериш мумкин, деган хулосага асосланамиз.

Замонавий мактаб қандай бўлиши керак, билимлар мактабими ёки ҳаёт мактабими? Ҳозирги кунда турли йўналишлардаги мактаблар вужудга келди. Бундай мактаблар тажрибаси гоҳо бир-бирига қарама қарши. Бир томондан юқори табақалар учун мўлжалланган ва олий ўқув юртлари йўналишидаги «билимлар мактаблари» бирмунча чуқур ва катта касбий йўналишга эга, қобилиятни ривожлантиришга имкон берувчи хилма-хил таълим бериш имконига эга. Бу яхши, бироқ, афсуски, юқори табақаланиш касб-ҳунар турига ва истеъдод даражасига қараб эмас, ота-онасининг даромад даражасига ва

қўшимча таълим олиш учун тўлов имкониятига қараб белгиланмоқда. Албатта, хурсанд қилувчи ҳолатлар ҳам бор. Бироқ умуман ташкил топган таълим тизими ривожланган демократик жамиятлардаги каби ижтимоий табақаланишни юмшатиб қолмасдан, аксинча, таълим жамият ижтимоий табақаланишининг кескинлашуви учун қўшимча восита бўлиб қолмаса эди. Бундай ҳолларда таълим ислоҳотида қадр-қимматли қурилма сифатида тавсия этилган ва демократиялашган, инсонпарварлик таълими тамойиллари беҳуда гап бўлиб қолади. Таълимда аниқ ижтимоий бўлиниш чуқурлашмоқда. Тор прагматик «коммерциялаштириш» инсонпарварлик дастурини суриб ташламоқда, инсонпарварлик эса кўп жиҳатдан тижоратга асосланган гап бўлиб қолмоқда.

Шундай қилиб, давримиз фан, маданият ва таълимнинг улкан танглиги ва инқирозга рўбарў бўлиб турибди. Гарчи жамият тизимининг турли жабҳаларида бу ҳолат турли даражада бўлса-да ва унинг шакллари турлича бўлса-да, сурункали хусусиятга эга эканлиги аниқ. У жамиятнинг таълим ва маданиятнинг мақсад ва қадр-қимматини белгилашни қийинлаштирувчи кескин фарқда, бошқарув тизимдаги тангликда, таълимдаги миқдор ва айниқса сифат хусусиятларида, уни молиялаштиришнинг шаклларида намоён бўлмоқда. Тангликлар ҳар қандай тизим эволюцион ривожланишининг ҳал қилувчи босқичларидир. Албатта гап маданият, таълим ва тарбия тизими тўғрисида бормоқда. Демак, танглик бу шундай нуқтаки, унда қарама-қашиликлар ўткирлиги сўнгги чегарасига етади ва уни ҳал қилишнинг кўпдан-кўп йўллари мавжудлигига қарамай, гўё улар икки қарама-қарши кутб атрофига йиғилиб қолгандай таассурот қолдиради ёки тизимни янгилаш ва уни даврнинг ижтимоий-маданий даъватига мос такомиллашган даражага ўтказиш лозим бўлади. Демак, охир-оқибатда янгилиниш вужудга келади ёки нима билан тугаши номаълум жараён охирига етади. Чунки бу даврларда бузувчи ва яратувчи анъаналар ўртасидаги мувозанат бутунлай бузилади. Бироқ танглик — бу, чиқиб бўлмас ҳолат дегани эмас. Фақат бу тангликнинг кўлами ва оқибатларини ўз вақтида англаган ҳолда уни баргараф этишнинг тўғри йўлларини аниқлаш ва воситаларини топиш зарур. Бу борада жамият, аввало илмий салоҳиятга, фан оламига, олимларнинг интеллектуал кудратига суяниши лозим.

МУЛОҚОТ ВА МУНОСАБАТ

баёни инглиз, рус ва араб тилларида ифода қилинса, ўқувчилар доираси янада кенгаяр, таъсир кучи орта борармиди, дейман.

Учинчидан, вилоятлар ва Қорақалпоғистон Республикаси йўқламаси сифатида сонма-сон ажратиб мақолалар бериб борилса — ўша ҳудуд орқали бутун мамлакат аҳволи, муаммолари ифода қилинган бўларди, деб ўйлайман.

Тўртинчидан, журнални рангли безаклар билан нашр қилиш керак. Бунга ўн ёшга кирган журналнинг имконияти бўлар деб ўйлайман. Қўлингга «Мuloqot»ни олиб, ичидаги рангли расмларни кўриб баҳри-дилинг очилса — унинг қадрига не етсин.

Бешинчидан, журналнинг бош гоёси — бу Президентимиз Ислоҳ Каримов таълимотини тарғиб-ташвиқ қилишда давом этиш кераклигини алоҳида қайд қилмоқчиман. Йўл-бошчимизнинг кенг қамровли ва оламшумул фаолияти журналхонлар учун беҳад қизиқарлидир.

Ўн ёшинг муборак бўлсин, «Muloqot»!

Карим НОРМАТОВ,
тарих фанлари доктори,
профессор

бой меросига, умумбашарий қадриятларга бағишланган бўлади ва шу билан бирга бу мақолалар ўзликни англашга, миллий гоё ва миллий мафкурага таяниб, тафаккурни бойитишга, Ватан, миллат, Президент, Истиқлол учун садоқат билан меҳнат қилишга чорлайди. Бундан-да ортиқ вазифа борми жамоа учун?! Журналнинг яна бир катта ютуғи шундаки, ўз ўқувчиси ва ўз мухлис-ларига эга. Ҳатто, хорижда ҳам унинг севиб ўқийдиган ўқувчилари сероб. Ҳа, бунга ўзим гувоҳман, Баъзан русийзабон дўстларим қизиқ ва таъсирли мақолаларнинг мағзини сўраб қолишади. Шунда мамнуният билан мақолаларни улар тилига ағдараман. Бунда узоқ йиллар Россияда ишлаб тил ўрганганим ёрдам беради.

Бир сўз билан айтганда, журнал ўн йил давомида нафақат миллий, гоёвий-маърифий, балки ижтимоий-сиёсий, ижтимоий-иқтисодий вазифаларни бажариб келади. Шунингдек, журнал жамоаси Ўзбекистон давлати ва унинг истиқболига ишонди ва бу ишончни ўз ўқувчиларига содда ва раvon тилда ифодалайди. Журнал ҳар бир ўқувчида миллий онг, миллий ўзлик, умуминсоний қадриятларни шакллантириб, ҳар бир хонадоннинг абадул-абад маънавий мулкига айланиб қолади.

Бир мухлис сифатида журнал жамоасига айрим тақлифларимни айтишни кўпдан орзу қилиб юрардим. Шу имкон яратилганидан хурсандман. Энди тақлифларимни атай: биринчидан, ўн йиллик анъана давом эттирилса — ўша рукнлар, ўша муносабатлар янада чуқур ва фалсафий-тарихий ифода қилиб берилса ва яна муҳими таҳлилий ҳамда қиссий мақолалар бериб бориш айна муддаодир.

Иккинчидан, ҳар бир мақола, мусохаба, муносабат ва бошқаларнинг қисқача (резюме)

Бу журнал асосан, Мустақиллик меваси сифатида юзага келган нашр. Ундаги барча материаллар жамиятимиз тараққиёти учун хизмат қилади. «Muloqot» жамиятимизнинг иқтисодий ва маънавий бойлигини тарғиб-ташвиқот қилиш орқали Инсон онги, дунёқараш ва миллий мафкурасини шакллантиради, журнал жамоаси Мустақил Ўзбекистоннинг истиқбол учун баракали ҳисса кўшиб келмоқда.

Мен журналнинг фаол ўқувчиси сифатида ўн йилда нашр қилинган сонларини варақлар эканман, яна бир бор ўзимдаги ўзлик, миллий дунёқараш ва Мустақиллик гоёлари қанчалик мустаҳкамланган бўлса — ана шу нашрнинг роли ва ўрни борлигини таъкидламоқчи эдим. Журналнинг янги сонини орзиқиб кутаман ва ҳар сонни ўқиб олам-олам таассурот олиб, ҳайрат билан кўнглим яйрайди. Кейин тарихий-фалсафий тушунчам ва онгимда юксалиш ҳис қиламан.

Менинг назаримда академиклар — Музаффар Хайруллаев, Бўрибой Аҳмедов, Азизхон Қаюмов, Аҳмадали Аскарлов, Убайдулла Каримов (раҳматлик — худо ёрлақасин), профессор-фан докторлари — Ориф Усмон, Азамат Зиё, Ҳамид Зиёев, Кўчқор Хоназаров, Расулмат Ҳусанов; доцентлар, фан номзодлари — Аҳмаджон Эшонқулов, Фуломжон Гафуров (марҳум, худо раҳмат қилсин), Маҳкам Маҳмудов (Анджоний) ва бошқалар журналнинг гоёвий-халқчиллигини таъминловчи мақолалари билан халқимиз онгида мустақиллик гоёлари ва миллий мафкурамизни шакллантиришда катта хизмат кўрсатдилар. Ҳар сафар матбаа ҳиди анкиб турган журналнинг янги сонини олар эканман, ҳоқорида санаган муаллифларнинг мақолаларини ахтараман. Чунки уларнинг янги йўналишдаги маънавий-маърифий мақолалари она-Ватанга, унинг

Фания АХМЕДШИНА

ТАРИХИЙ ХОТИРА — ХАЛҚ МАЪНАВИЯТИНИНГ АСОСИ

Миллий юксалишнинг негизини тарихий ўтмишга таянган ҳолда тарихий келажак сари интилиш ташкил қилади. Илмий асосларда, ҳолисона ўрганилган тарих сабоклари мамлакатни ва халқни кўпгина хатолардан сақлаш қудратига эга. Хали антик даврда юнон ва рим тарихчилари тарихни панд-насихат бериш кучига молик деб ишонганлар ва бутун ҳукмрон доиралар ундан тўлиқ хабардор бўлишлари шарт деб ҳисоблаганлар. Ўз миллий тарихини, жаҳон тарихини пухта билмасдан туриб юксак маънавиятга эга комил инсон тарбиялаш амри маҳол. Тарихий тарбиянинг асосий тамойиллари ва устувор йўналишлари халқ маънавиятини бойитишга ва юксалтиришга қаратилган бўлиши керак. Ватанга ва халққа меҳр-муҳаббат, фидойилик туйғуси, ўзликни англаш, маънавий илдишларни унутмаслик тарихий хотирани янгилаш асосида шаклланади. Тарихни яхши билиш Ватан ва миллат тақдири халқ бўладиган қалтис дамларда тўғри йўлни танлашда ҳам ёрдам беради. Буни инсоният тарихи, миллатлар, мамлакатлар тарихи ижтимоий-маънавий тараққиётда тарихнинг тутган ўрни қанчалик аҳамиятли экани исботлаб келмоқда. Бизгача етиб келган, насллардан наслларга мерос бўлган қанчаки аҳамиятли, кадрли урф-одатлар, удумлар, қадриятлар борки, уларнинг барчаси тарихий хотиранинг бўлганлиги туфайли сақланиб келган.

Тарихий хотира ҳар қандай мамлакатнинг, халқнинг тараққиётида муҳим роль ўйнайди, усиз на маърифатли жамият, на миллат шаклланмайди. Халқнинг, айниқса, ёш авлоднинг шахс ва фуқаро сифатида шаклланишида, миллий онг, миллий гурур, миллий ўзлик тушунчалари ва тафаккурини, маънавиятини тарбиялашда тарихий хотиранинг хизмати юзат қаттадир. Шунинг учун ҳам дунёнинг энг машҳур мутафаккирлари, олимлари яшаётган жамият аъзоларини маърифатли бўлишга, тарих тажрибасидан тўғри хулосалар чиқариб ундан унумли фойдаланишга чақирганлар. Масалан, Алишер Навоий тарихни ўрганишда «не ишдин мамлакат обод, қаю ишдин улус барбод бўлган»лигини англамоқ ва ибрат олмақ зарурлигини таъкидлаган. Ҳозирги даврда ҳам жамият олдида турган ниҳоятда муҳим ва мураккаб вазифаларни халқ қилишда, таълим-тарбия ишларининг ривожланишида, маънавий-маърифий юксалишда тарихнинг роли қаттадир. Ўз тарихини, жаҳон тарихини, уларнинг ўзаро алоқадор ривожланиш қонунларини билмаган, унинг узоқ ва яқин кечмишини тўғри ва ҳолисона таҳлил қилмаган халқ демократик жамиятнинг халқаро миқёсида эътироф этилган тамойиллари, ўзига хос ҳусусиятлари, миллий қадриятлари, анъаналари мужассамлаштирилган жамият қуролмайти. Ўз ҳаёти учун ҳам, мамлакат ҳаёти учун ҳам хатарли йўллардан омон сақлаб қолишдаги хатарлар, хавфлар, таҳдидлар нимадан иборат эканлигини халққа очик тушунтириш керак, унинг сиёсий онгини, сиёсий маданиятини ўстириш керак. Мустақилликнинг биринчи кунлариданок бу масалаларга алоҳида эътибор берилишининг асосий сабаби — ҳар қандай давлатнинг кучи, қудрати ушбу мамлакат халқининг маънавий даражаси, сиёсий баркамоллиги билан белгиланишидандир. Чунки XXI аср арафасида бирон-бир давлат ёки халқнинг кучини, қудратини қуроли кучлари ёки моддий имкониятлари эмас, балки унинг миллий виждони, миллий гурури, миллий мафкуриси, миллий ўзлигини англаш даражаси белгилайди. Тарих сабоклари инсоният тарихининг турли босқичларида, турли даврларида, турли мамлакатларда миллий маънавияти юксак бўлмаган халқ миллат сифатида юксалаолмаганини исботлайди. Шунинг учун ҳам мустамаккачилик тузумининг барча кўринишлари босиб олган мамлакат халқи руҳини синдириш ва маънавиятини топташдан, уни камситишдан, ўз тарихини унутдиришга интилишдан бошланган. Натижада ўз она тилини, миллий анъана ва маданиятини, ўз тарихини билмаслик кўплаб одамларнинг шахсий фожиасига айланиб қолган.

Шунинг учун ҳам Ўзбекистон Мустақилликнинг дастлабки кунлариданок жамият ва давлат қурилиши соҳаларида жаҳон тажрибасига асосланиб, ўзига мос йўл танлади. Иқтисодий тамойиллар устуворлигини таъминлаш билан бирга маънавий-маърифий масалалар ҳам кун тартибига қўйилди.

Эсдан чиқармаслик керакки, ижтимоий адолат тамойилларининг яшаши учун шароит яратиш ҳам, шахс рухияти, онги ва дунёқарашада бурилиш ясаш ҳам, мураккаб ва вақт талаб қиладирган жараёнлардир. Шу вақтни тарихчилар ўтиш даври деб атайдилар. Бу даврда келажак давр учун, жамиятнинг маънавий-рухий, ҳуқуқий-ахлоқий тараққиёти учун замин яратилади. Тинчлик, адолат ва ҳақиқат баркарор бўлган демократик фуқаролар жамиятини яратишга интилиб, бу мақсад йўлида жон қўйдириб ишлашга қодир инсонлар тарбияланмоқда, камол топмоқда. Лекин бу соҳада кўриладиган ишлар қўламини ниҳоятда кенгдир. Ўтиш даври ўз кучига ишончи сусларни доводиратиб, келажак олдидикикилантириб қўймоқда. Баъзи одамларнинг ғоявий-маънавий оламида бўшлиқ юзага келмоқда ва улар дуч келган оқимларга қўшилиб, уларга кўр-кўрона эргашмоқдалар. Демак, ўтиш давридаги қийинчиликларни ҳамма ҳам тўғри тушуниб, тўғри хал қила олмайди, халқ, давлат, мамлакат олдидики турган вазифа ва мақсадларни тўғри англай олмайди. Миллий гуруҳ, миллий ғоялар тизими жамиятнинг бутун аъзолари томонидан бир вақтда ва бир хил қабул қилинмайди. Шунинг учун ҳам жамиятда замон талабларига уйғун маърифий-тарихий тарбия тизими барпо этиш, инсон камолоти ва жамият тараққиётида катта аҳамият касб қилувчи, сиёсий маданиятни шакллантириш, илмий-оммабоп тарғибот органларининг бутун соҳаларидаги ишларни янада такомиллаштириш вазифаларни қўйилган ва уларни бажариш учун саъй-ҳаракатлар қилинмоқда.

Маънавиятга таяниб яшаш, комилликка интилиш, маънавий-рухий эҳтиёжга айланиш учун шахсни ёшлик чоғлариданоқ бадиий, ижтимоий, сиёсий, тарихий, иқтисодий китобларни узвий, доимий ўқишини ташкил қилишимиз лозим. Чунки тинимсиз ўқиш инсонни эркин фикрлашга ўргатади, ижодий баркамолликка етаклайди.

Ҳар бир даврнинг сиёсий, ижтимоий, бадиий, илмий ёдгорликлари бўлади. Уларни холисона ўрганиб, илмий таҳлил қилиб замондошларга ва келажак авлодларга етказиш тарихий хотирани янгилашга ва давом эттиришга ёрдам беради. Маданий-маънавий мероснинг таркибий қисми бўлган бундай ёдгорликларни авайлаб асраш ишларини тўғри йўлга қўйишга қаратилган барча вазифалар бекор кетмайди, ўзининг самарали натижаларини узоқ йиллар сақлаб туради, жамиятни гуманизациялаштириш жараёнига ижобий таъсир кўрсатади. Ҳозирги даврда бу масалаларга бутун маърифий жамиятларда катта аҳамият берилмоқда. Гуманизм ғояларини тарихни билмасдан, уни ҳар тарафлама ўрганмасдан, илмий изланишлар ва ҳулосаларда холисоналик меъёрларидан фойдаланмасдан замондошлар, айниқса, ёшлар шуурига киритиш қийинлашмоқда. Умумжаҳон терроризмининг кучайиб кетганлигининг асосий сабабларидан бири гуманизм идеалларига бўлган эътиборнинг камайиб кетганлигидадир. Маънавиятнинг умуминсоний мазмун-моҳияти ахлоқий миллий тизимлари ўз аксини топган. Лекин ана шу маънавий бойлик жамиятнинг барча аъзоларининг маънавий дунёқарашига айланмайди. Бунинг кўп сабаблари бор. Шулардан бири гуманизм ғояларининг жуда ёш вақтлариданоқ ўз ёшига уйғун сингдирилмаганидир. Бу ишда майда-кичиклик бўлмайди ва у қутуб ўтирмайди. Кечаги ва бугунги кечикиш эртага жуда оғир натижаларга олиб келиши мумкин. Миллий ахлоқ қондаларининг муҳим таркибий қисми бўлган, унинг мазмун-моҳиятидан келиб чиққан ниҳоятда аҳамиятли ғоя инсонларни ҳурмат қилиш, уларга зиён ва азоб бермаслик, бало-хатар етказмаслик, Ватанини севиш ва уни асраш, ҳимоя ғоясини тарбиялаш ишларида тарихий хотира катта аҳамият касб этади.

Тарихнинг энг буюк сабоқларидан бири умуминсоний ғояларнинг ҳеч қачон ўлмаслигини, улар бутун даврларда, бутун наслар учун қадрли ва азиз бўлиб қолишини исботлаб келганидир. Миллий масалаларни, шунингдек, маънавий-маърифий тарбияни умуминсоний қадриятлар асосида хал қилиш ер юзидики энг тўғри ғоялардан биридир десак, хато қилмаймиз. Ҳар қайси бир миллат, жамият ва мамлакат келажак келгуси авлод онги ва тафаккуридаги жиддий ўзгаришлар, замонавий билимларни умуминсоний гуманистик ғоялар билан боғлиқ ҳолда ўзлаштириши билан боғлиқ бўлиб қолган ҳозирги даврда шахснинг маънавий салоҳиятига алоҳида эътибор берилмоқда. Бу дунёнинг бутун давлатлари учун умумий қонундир. Шунинг учун ҳам ЮНЕСКО фаолиятининг энг муҳим қирраларидан бири замондошларнинг айниқса, ёшларнинг ижтимоий масъулиятини, ижтимоий фаолиятини гуманитарлаштиришга интилиш ташкил қилмоқда ва бу ишда тарих, умуман, гуманитар фанлар ютуқларидан илжо борича кенг фойдаланилмоқда. Мақсад: инсонларнинг маънавий ва ахлоқий бойлигини орттириш, билим ва дунёқарашига ижобий таъсир кўрсатишдир. Чунки янги тарихий шароит, янгича қарашлар, янгича тафаккур сиёсатини шакллантиришни талаб қилмоқда.

Ўзбекистонда олиб борилаётган ислохотлар, маънавий-маърифий сиёсат ана шу масалалар ечимини жадаллаштиришга қаратилгандир. Демократик тамойилларга асосланган фуқаролик жамиятини қуриш жараёнида Президент Ислоҳ Каримов айтганидек, «Биз ҳаққоний тарихимизни тиклашимиз, халқимизни, миллатимизни ана шу тарих билан қуроллантиришимиз зарур. Чунки юқорида айтиб ўтганимиздек, тарихий хотираси бўлган халқ ғафлатда қолмайди. Миллий гуруҳ ва ўзлигини англаш ғоялари унинг маънавий бойлигига айланиб кетади.

МУЛОҚОТ МАДАНИЯТИ ҲАҚИДА

Инсоннинг шахс сифатида ривожланишини унинг атрофдаги бошқа кишилар билан мулоқотсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Тарихий тажриба ва кундалик амалий фаолият шундан далолат берадики, инсонни жамиятдан ва бошқа кишилар билан бўладиган ўзаро мулоқотидан ажратиб қўйиш унинг шахс сифатида шаклланишига имкон берадиган ижтимоий сифат, хусусият ҳамда фазилатлардан маҳрум бўлишига олиб келади. Чунки мулоқот инсон амалий фаолиятининг моддий-маънавий шакллари ҳамда унинг эҳтиёжларини ўзида акс эттиради. «Хеч кимга сир эмаски, деб ёзган эди поляк психологи Е. Мелибурд, — шахслараро муносабат биз учун нафас олаётган ҳаводек зарурдир». Бу хусусда француз ёзувчиси Антуан де-Сент Экзюперининг «Ягона ҳақиқий бойлик бу инсонлар орасидаги муносабат ва мулоқот бойлигидир» деган фикрлари диққатга сазовордир.

Агар шу сўзларга амал қиладиган бўлсак, мустақиллик арафасида «Мулоқот» журналининг ташкил этилиши айни муддао бўлганини мана ўн йил ўтиб, худди кечагидай таъкидлаб турибмиз. Журнал жамоаси ўтган бу даврда, кимлар билан ва қайси мавзуларда мулоқот қилмади. «Мулоқот» юртдошларимиз қалбига чинакам маънода мулоқот қилиш маданиятини сингирди. Бу мулоқотларда не-не муаммолар ўз ечимини топмади, дейсиз.

Шу ўринда тарихга бир назар солиб, буюк юнон мутафаккири Арасту ва унинг мулоқот маданиятига доир ибратли сифатларини эсга олсак ёмон бўлмайди. Аристотель (Арасту) Афлотун шогирди ва унинг академиясининг «ақли» ҳисобланган. У Александр Македонскийга ўч йил тарбиячи бўлган. Собик ўқувчиси ҳимояси (давлати соясида) Аристотель милодгача 335 йилда Афинада мактаб — Ликей ташкил этиб кўп сонли тингловчилар олдида ўз таълимотини

баён этган. У мактабни 13 йил бошқарган. Ликей тингловчиси перипатетик (перипатос — грекча адашмоқ, тентираш — лицей хиёбонида сайрда бўлса керак) деб аталган.

Аристотелнинг мактаби — Ликей ҳақидаги фикр-мулоҳазаларимиздан мақсад — бу мактабнинг таълим услуги ҳамда ўқув технологияси ҳақида сиёсий фикр юритишдир. Аристотель мактабидаги таълим асосида ўзаро тенглик, баҳс-мунозара, эркин фикр, ўзаро ҳурмат ҳукм сурган. Яъни мулоқот маданияти, муомала маданияти, баҳс юритиш маданияти, музокара маданияти ниҳоятда кучли, нафис, эҳтиросли бўлганлигидан дарак беради.

Қадим юнон мактаблари ижтимоий ҳаётида, жамият ва давлатни идора этишдаги усуллари асосида демократик таълимилар ётганлиги маълум. Демократия бир фикрга келишувни англатади. Демак, демократия асосида баҳс-мунозара ўзаро тенглик муносабатлари ётиши англашилади. Баҳс-мунозара, ўзаро мулоқот эса демократик муҳитсиз амалга ошмайди, тўлақонли бўлмайди, балки бир томонлама диктат, ҳукм, тазйик, насиҳатга айланиб қолади.

Шу маънода демократик жараён кишилар ўртасидаги мулоқот, мунозара, баҳс, музока-

ра маданияти бўлишини тақозо этади.

Муомала маданиятининг таркибий қисми нутқ маданиятидир. Чунки нутқ ва унда ифодаланган сўз кишига таъсир этувчи қудратли психологик (руҳий) кучга эга, у нафақат сўзнинг мазмуни, балки сўзловчининг айтаётган фикрини ифода қилиш услуги билан ҳам унинг таъсир даражаси ва қудрати янада ортиши мумкин. Инглиз драматургларидан бири айтганидек «ҳа» сўзини айтишнинг 50 дан ортиқ услуги бор, «йўқ» сўзини айтишнинг ҳам худди шунча услуги бор; аммо бу сўзни ёзишнинг фақат бир услуги бор».

Бу фикрнинг замирида мулоқот маданиятига доир жуда нозик қочирим яширинган. Зотан, кишилар мулоқотининг асосида сўз — фикр турар экан, фикрни баён этиш ифодаси ҳар бир кишининг савияси, маънавий дунёси ҳамда маданиятига боғлиқ. Фалсафа ва бошқа фанлар кенг қўлланиладиган миқдор, сифат меъёр тушунчалари инсоний мулоқот маданияти учун ҳам тўла мувофиқ келади, бинобарин, муомалада ҳам меъёрни билиш зарур.

Муҳими шундаки, мулоқот жараёнида кишилар ўртасида фикрий муштараклик, ўзаро таъсир ҳамда ахборот алмашинуви юзага келиш билан биргаликда ижтимоий маънода бир-бирига тарбиявий таъсир ҳам ўтказадилар. Лекин инсон табиатининг шундай мураккаб қирралари борки, уни мукамал билиш ва ўзлаштириб олиш мумкин эмас. Буюк мутафаккир Аҳмад Дониш сўзлари билан айтганда, оламдаги жонли нарсаларда ҳайвоний ва шайтоний сифатлар бор. Бу қувватлар бирлаштирилиб «ҳосил бўлган хамирдан бир жонли нарса яратилди, унинг отини инсон деб айтганлар» ҳақиқатдан, — деб давом этади мутафаккир, — инсон улу оламдир. Инсоннинг фазилати ҳамда нуқсон ҳақида у шундай ёзади: «Агар сен тафаккур дарёсига чўмсанг, етти осмонни ҳаёлинг қутчасига жойлай-

Анвар ЧОРИЕВ

ИНСОННИНГ ФИКРЛАШ ТАРЗИ

Бугун Ўзбекистондаги ҳар бир виждонли кишининг муқаддас бурчи мамлакатимиз Президенти И. А. Каримов таъкидлаганидек, — мустақиллигимизни мустаҳкамлаш ва уни химоя қилишдир. Бундай улкан тарихий вазифани фақат мустақил фикрлаш, ишлаш ва яшаш маданиятига эга бўлган мустақил шахс бажаради.

Мустақил шахс инсонпарвар, демократик жамиятда мавжуд бўлган объектив шарт-шароитлар ва субъектив омилларнинг таъсири натижасида қарор топади. Мустақил шахснинг шакллани-

шида объектив шарт-шароитлар ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлса-да, субъектив омиллар: оила, мактабгача тарбия муассасалари, умумий таълим мактаблари, ўрта махсус ва олий ўқув юртлари, меҳнат жамоалари, маҳаллалар, сиёсий партиялар, маданий-маърифий уюшмалар ва бошқа жамоат ташкилотларининг ҳамкорликда, ягона дастурга асосланган тарбиявий-мафқуравий ишларининг таъсири беқиёсдир.

Мустақил шахс уч асосий компонентни: мустақил фикрлашни, мустақил ишлашни ва мустақил яшашни ўзида

сан: агар қаҳри ғазабинг келса, йулбарсни мушукдек ҳам кўрмайсан, агар меҳрибонлигинг тутар экан, бечора чумолини кипригинг устида сақлайсан; агар сахийлигинг жилва қилса, кийган тўнингни муҳтожга бериб, ўзинг яланғоч қоласан; агар бахиллигинг тутса, кумурсқа оғзидаги донни талашасан».

Фаолиятимизда кишилар билан бўлган мулоқот, суҳбат ҳамда мунозараларда ҳақиқатни англадиган ягона тушунча бу мантиқийлик деб ҳисобланиб, барча хатти-ҳаракатимизни мантиқийлик ва мантиқсизлик деган тушунча билан баҳолашга ўрганиб қолган эдик. Бизнинг давримизга келиб эса психолог динамистларни концепцияси асосида мулоқот маданиятининг ўзига хос томонига дахлдор бу тасаввурлар бутунлай ўзгариб кетди. Уларнинг кўрсатишича, инсоннинг хулқ маданияти икки куч — тафаккур ва ҳиссиёт, ақл ва қалб ўртасидаги мусобақа натижаси эмас, балки бу икки кучнинг қўшилиши ҳамда унга таъсир қилувчи тажриба (жисмоний ва маданий) муҳит каби кўплаб омиллар асосида шаклланади.

Раҳбарлик услуби, раҳбар шахснинг хулқи, ахлоқи ва маданияти жамоада ахлоқий муҳит ҳамда мулоқот маданиятини шаклланишига, ишлаб чиқариш ва бошқа соҳаларда улкан муваффақиятларга эришувида катта таъсир ўтказади.

Шу ўринда ибратли бир ривоятни эслаш ўринли: Искандардан сўрадилар: «Озгина сармоя билан бундай кўп мамлакатни қандай хислат билан қўлга киритдинг?» Искандар: «Лутф ва юмшоқ муомала билан душманларни қўлга киритдим, аҳд-паймон йўли билан дўстларни йўлга солдим, шу жиҳатдан кўп мамлакатни эгалладим», деб жавоб берди.

Бас, шундай экан, мулоқот маданияти нафақат шахслараро муносабатда, балки шу билан бирга ишлаб чиқариш, меҳнат жамоаси ва умуман, жамият ҳаётига ҳам дахлдорлигини инobatга олсак, кишилар феъл-атворини ўзгартириш, уларни бир-бирига меҳру мурувватли бўлишга ўргатиш, диний ақида-парастлик, жаҳолат томир отаётган ҳозирги давр учун жамиятни инсонпарварлаштириш энг муҳим долзарб вазифа бўлиб қолмоқда. Аслида бу вазифа инсоният жамияти пайдо

бўлгандан буён кун тартибда турган бўлиб, ҳали-ҳануз мулоқот маданиятини такомиллаштириш умуминсоний эҳтиёж сифатида ўз аҳамиятини йўқотмаган. Атоқли адиб Бернард Шоу сўзлари билан айтганда, «Биз ҳозир ҳавода куш каби учишни, сувда балиқ каби сузишни ўрганиб олган бўлсакда, бизга бир нарса, ерда инсондек яшашни ўрганиб олиш етишмайди».

Шунга кўра мулоқот маданиятида ҳам оқилона эҳтиёжни англаб олиш энг муҳим вазифадир. Биз бугун мулоқот маданиятини кўпроқ «Мулоқот»дан ўрганаётимиз. Бу миллий ижодий жамоага чин маънода ҳавасимиз келади. Ун йиллиги нишонланаётган ушбу эсдан чиқмас тантанали кунларда суюкли журнал жамоасини муборакбод этиб, унинг саҳифаларини янада бойитишда ўз ҳиссамизни қўшишни лозим топдик.

Муҳиддин НАЗАРОВ,
Андижон муҳандислик
иқтисодиёт институти
маънавият ва маърифат
ишлари бўйича биринчи
проректори, фалсафа
фанлари номзоди, доцент

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

мужассамлаштиради. Ушбу компонентлар мустахкам ҳамкорликда фаолият кўрсатиб, шубҳасиз, бири иккинчисига таъсир ўтказиб туради. Лекин шахс мустақиллиги, энг аввало, унинг фикр-мулоҳаза юритиш қобилиятига боғлиқ бўлади. Худди шу қобилият туфайли инсон ўзи кўрган, билган, эшитган, атрофида содир бўлаётган ҳодисалар, воқеалар, жараёнларнинг моҳиятини, уларнинг тўғри ёки нотўғри, чин ёки ёлғонлигини аниқлайди. Аниқроқ қилиб айтганимизда, инсон худди шу қобилият туфайли кундалик турмушида вужудга келган муаммолар ечимини топади.

Инсоннинг фикрлаш қобилияти унинг фаҳм-фаросати, ақл-заковати, зеҳнига боғлиқ бўлади. Худди шунинг учун ҳам фикрлаш ўзгариб турувчи жараён бўлиб, ўзининг ривожланиши давомида икки йирик босқични босиб ўтади. Фикрлаш жараёнининг пастки, куйи босқичи фаҳм-фаросатдир. Фаҳм-фаросат фикрлаш қобилиятининг асосини ташкил этади. Фикрлаш жараёнининг юқори босқичи ақлдир. Фаҳм-фаросат хис-туйғуларга асосланса, ақл кўпроқ билимга, илмга таянади. Шунинг учун ҳам, тиниқ, раvon фикрлайдиган кишиларни халқимиз ақлли одамлар, деб атайд.

Инсоннинг фикрлаш қобилияти унинг билими, интеллектуал салоҳияти билан диалектик алоқадор. Фикрлаш — доимо ҳаракатда бўлган жараён бўлса, ақл унинг ҳосиласидир. Ақл ёрдамида инсон ҳамиша энг оғир вазиятдан чиқиш учун ўзига тўғри йўл топади. Энг кийин муаммоларни бартараф этади. Фикр-мулоҳазасиз, ақлсиз кишиларни халқимиз нодон, галварс, деб аташида қатта ҳикмат бор. Инсон ақлининг самарадорлиги унинг нафақат билимдонлигига, балки ўша билимларининг аниқ мақсадга қаратилганлигига, йўналтирилганлигига боғлиқ бўлади. Ақлли киши нафақат кўп билимга эга эканлиги, балки ўша билимларни эзгулик, яхшилик учун сафарбар қилиши билан ажралиб туради. Ўз билимларини бошқаларнинг фаровон турмуши учун сарфлаган ақл соҳиби чинакам донишманд даражасига кўтарилади. Ҳақиқий донишманд ўз ташвиши билан эмас, ўзгалар дарди билан яшайди. Ана шу манфаат қаричи билан ўз атрофига, бошқаларга разм солади. Донишмандликнинг маъноси ва мазмуни, унинг мақсади — ҳақиқатни қарор топтиришга, эзгуликка қаратилганлигидир. Донишмандлик

билимсиз, илмсиз содир бўлиши асло мумкин эмас. Лекин билим, илм — донишмандлик ҳам эмас. Ҳар қандай билимдон, илмли киши донишманд бўлавермайди. Донишмандлик инсоннинг нафақат фикрлаш жараёнини, балки барча хайрли, яхшиликка, эзгуликка қаратилган барча ишларини тартибга солади, унга изчиллик ато этади ва ички асос беради. Чунки донишмандлик нафақат нодир истеъдод, теран билим, ўткир зеҳнлик, балки юксак ахлоқийликдир. Аниқроқ қилиб айтганимизда, донишмандлик — ақлийлик ва ахлоқийлик қўшиливининг энг баланд нуктасидир.

Ҳозирги замон инсоншунос олимлари инсоннинг фикрлаш қобилиятини бири иккинчиси билан боғлиқ бўлган икки: амалий ва назарий даражаларга бўладилар. Амалий ва назарий даражалар ўзаро алоқадорлигининг мустаҳкамлиги фикрлаш тарзида яққол намоён бўлади. Инсоннинг фикрлаш тарзи: очик (ўз фикр-мулоҳазаларини рўй-рост, ошкора баён қилиш), устакорлик (ўз нуктаи назарини бирдан баён қилмаслик, бошқаларнинг фикр-мулоҳазаларини кутиб туриш), хушёр (ҳар қандай вазиятда ҳам ўз фикрининг яхшиёмон томонларини зийраклик билан таҳлил қила билиш, минг марта ўйлаб, кейин сўйлаш), ижодий (ўз қарашларини баён қилишда ноъананавий, но-стандарт мулоҳазаларга асосланиш), догматив (бир қолипда, бир хил андозада фикр юритиш, мушоҳада қилаётган муаммосининг бир томонини бўрттириб кўрсатиш), авторитар (обрў-этиборга, мансабдорнинг қош-қовоғига қараб фикрлаш) каби кўринишларда намоён бўлади.

Фикрлаш тарзидаги рўй-ростлик, ошкоралик доимо ўзгариб туради. Ошкора фикрловчи киши муаммолар ечими учун тайёр формула ёки бир хил қолип қидирмайди. Ўзи ўйлаб топган ечимини бошқаларга рўй-рост баён қилади, уларни ишонтиришга ҳаракат қилади. Фикрлаш тарзида хушёрлик, устакорлик қилган кишиларда эса атрофида содир бўлган ўзгаришларни моҳирлик билан ҳар томонлама таҳлил қилиш малакаси кучли бўлади. Бундай кишилар ўзларининг тажрибалари асосида ҳосил қилинган ҳукм ёки ҳулосаларини секинлик билан ўзгартирадлар. Бошқача айтганимизда, бундай кишиларнинг фикрлаш тарзи бир вақтлар шаклланган стереотишларга садоқати билан бошқаларнинг фикрлаш тарзидан ажралиб туради.

МЕРОСИМИЗ ҚАДРИГА ЭМАЙЛИК

Миллий истиклол халқимиз учун меҳнат ва ижоднинг барча соҳаларида, шу жумладан, таржимачилик ва адабий алоқалар боида ҳам янги имкониятлар яратди. Чет элдаги олимлар билан бевосита мулоқот, хориждаги ва ўзимиздаги архивлардан фойдаланиш натижасида мозий китобининг кўпгина яширин саҳифаларини ўқишга муяссар бўлдик. 1930 йилларда таржима назарияси ва амалиёти соҳасида самарали меҳнат қилган юртдошимиз Санжар Сиддик ҳаёти ва ижоди ҳам худди шундай саҳифалардан бирidir. Қатағон йилларида муқовасида «Берилмасин» деб ёзилган Санжар Сиддик таржимасидаги «Ленгстон Хьюз шеърлари» китоби ҳозирги пайтда нодир нусхага айланган. Фақатгина Ўзбекистон миллий университети илмий кутубхонасида бир нусхада сақланиб қолган бу бевосита ўғирмалар 30-йиллар таржимачилигимизнинг юксак савияда бўлганлигидан дарак беради.

Устоз таржимашунос Ғайбулла Саломов таъкидлаганидай, Санжар Сиддик таржимашунослик ва таржима соҳасида ўз давридан анча илгарилаб кетган эди. Санжар Сиддик ҳаёти ва ижодининг тадқиқотчиси Отаёр Наханов эса уни «ўз даврининг қомусий олими» деб аташганини эслатиб ўтади. Бу хассос таржимоннинг ўгириш услубини ўрганиш, таржималарини таҳлил этиш бугунги кунда инглиз тилидан бевосита ўзбек тилига бадий таржима тараққиёти учун муҳимдир. Санжар Сиддикнинг Ленгстон Хьюз ижодидан таржималари америкалик олимларнинг ҳам диққатини жалб этмоқда. Жумладан, Ленгстон Хьюз асарларини тадқиқ этаётган америкалик олим Давид Мор ўзининг хатларидан бирида америка занжи шоири Ленгстон Хьюз асарларининг ўзбекча таржималарига унинг айрим шеърларини қайта тиклашга хизмат қилиши мумкинлигини ёзади. Унинг фикрича, Ленгстон Хьюз шеърларидан баъзилари шоирнинг 1933 йилда Ўзбекистонга қилган сафари пайтида ёзилган. Улар ўзбек тилига таржима қилинган, ammo инглиз тилида чоп этилмай қолиб кетган. Уларнинг ўзбек тилидаги таржимала-

Ижодий фикрлаш тарзи эса кундалик турмушда вужудга келган муаммоларнинг ечимларини излаб топишни тақозо этади. Бунинг учун эса муаммолар ечимларининг информация модели билан инсоннинг амалий фаолияти, яъни ижодкорнинг хатти-ҳаракати орасидаги фарқни ажрата билиш даркор. Совет ҳокимияти йилларида худди шу ҳолатга, яъни ижодкорнинг ижодий фикрлаш тарзи билан унинг кундалик хатти-ҳаракати орасидаги номуаносиблик тўғри баҳоланмади. Бундай номуаносибликнинг ривожланиб кетиши таълим муассасаларининг иши билан боғлиқ эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Аввалига ота-оналарнинг, сўнгра эса ўқитувчиларнинг бир қолидаги кўрсатмалари болаларнинг эркин, мустақил фикр юритишига йўл бермас эди. Тайёр билимларни ўқувчига етказишга ва уни ўзлаштиришга мўлжалланган догматив таълим услуби фақат битта жавобга, битта ечимнинг тўғрилигига асосланган эди. Қолган ечимлар, бошқа жавоблар нотўғри, деб ҳисобланар эди. Худди шу аснода ўқувчиларда олам ва одам тўғрисида бир қолидаги тасаввур ҳосил қилинди. Бундай бирёқламлик бошқача фикрлашга шарт-шароит яратмади. Натижада совет таълим тизимида таҳсил олган киши дарсликларда, ўқув қўлланмаларида баён қилинган маълумотлардан бўлак хабарлардан бебаҳра қолдилар. Ўзгача фикр юритган ўқувчи ёки талаба, ўқитувчи ёки домла турли сиёсий бўёқлар ёрдамида қораланиб ташланди. Уларга сиёсий ёрликлар осилди. Юқоридан берилган дарсликларда, қўлланмаларда битилган кўرғазмалар, тавсиялар асосида фикр юритган минглаб ёшлар «ёмон» ёки «яхши», ижобий ёки салбий деб фикрлашга одатланиб қолишди. Бундай фикрлаш тарзига асосланиб фаолият кўрсатган киши, шубҳасиз, қалондимоғлик қилди, бошқаларнинг фикрига кулок осмади, эшитишни ҳам хоҳламади.

Инсоннинг фикрлаш тарзи бир қатор омилларга, чунончи туғма интеллектуал қобилиятларга, болаликда олган таълим ва тарбиясига, меҳнат ва ижтимоий фаолиятининг характерига, миллий ва умуминсоний маданият меъёрларини ўзлаштириш даражасига боғлиқ бўлади. Ушбу омилларнинг ўзаро алоқадорлигини таъминлаш механизмида бир қатор муаммолар бўлишига қарамасдан мустақил фикрловчи шахс ҳамиша эркинлик ва ўзини ўзи бошқаришга эҳтиёж сезади. Инсон қанча майда-чуйда назоратлардан, чеклашлардан холи бўлса, мустақил фикрлаш маданиятини шакллантириш учун шунча реал имконият вужудга келади. Худди шунинг учун ҳам мустақил фикрлаш маданияти, ўз навбатида, мустақил ишлаш ва мустақил яшаш жараёнида ривожланиб, мустаҳкамланиб боради.

рини яна инглиз тилига ўгириб, ўқувчиларни уларнинг мазмуни билан таништириш мумкин. Таникли шоир асарларини бу йўл билан тиклаш америка адабиёти учун муҳим воқеа бўлар эди, деб таъкидлайди хорижлик адабиётшунос. Дарҳақиқат, ўзбек таржимонининг, яъни Санжар Сиддиқнинг меҳнати туфайли америкалик шоир асарларининг қайта дунёга келиши жуда нодир ҳол бўлиб, ўзбек-америка адабий алоқаларини яна бир поғонага кўтарган бўларди.

Санжар Сиддиқ таржималарида муаллиф услуги сақлаб қолинган, аслиятга мутаносиб ўгирилган. Бошқа кўпгина таржимонлардан фаркли ўларок, у таржиммага сайқал беришга ҳаракат қилмайди. Унинг таржималарида муаллиф аслият услугида гапиради. Бу хусусият Ленгстон Хьюз таржималари учун алоҳида аҳамиятга эга.

Ленгстон Хьюз (1902—1967) XX аср АҚШ адабиётининг икtidорли шоирларидан биридир. Арнольд Рамперсад уни Америка адабиёти тарихидаги энг мунозарали ижодкорлардан бири деб атайди. Бировлар унинг асарларини ҳар жиҳатдан мактаса, бошқа бировлар уларни ҳаддан ташқари жўн ва оддий ҳисоблайди. Шоирнинг ўзбек тилидаги таржималарида ҳам муаллиф услуги ўзгартирилмай, худди шундай мунозараларга сабаб бўладиган ҳолда қайта яратилган.

Хулоса қилиб айтганда, Санжар Сиддиқнинг Ленгстон Хьюз ижодидан ўзбекчалаштирган асарлари (айрим истисноларни ҳисобга олмаганда) ҳозирги давр таржималарига қўйилаётган талабларга жавоб бера олади. Уларда муаллиф тил ва услубининг қайта яратилиши, мазмун ва шакл яхлитлигига алоҳида диққат қилиниши, аслият ва она тилининг ўзига хос хусусиятлари билан эҳтиёткорона ҳисоблашиш, яъни таржимон маҳоратининг турли қирраларини ўрганиш ва умумлаштириш инглиз тилидан бевосита ўзбек тилига таржима қилиш тараққиёти учун аҳамиятлидир. Шунингдек, аксарият таржималарнинг юқори савияда эканлиги 30-йиллар ўзбек адабий муҳити, шу қаторда таржимачилигининг ҳам юқори савияли ва салоҳиятидан дарак беради. Аммо таржимачилигимизнинг ифтихори бўлган бу асарнинг қайта нашр эттирилмай, ягона нусхада тоқчада чанг босиб ётиши ачинарли ҳолдир.

Муҳаббат БАҚОЕВА,
Бухоро университети доценти

Инсоннинг фикрлаш тарзида ўзининг ва бошқаларнинг хатти-ҳаракатига, хулқ-атвориغا баҳо бериш, атроф-муҳитда содир бўлаётган воқеа ва ҳодисаларга ўз муносабатини билдириш майллари доимо мавжуд бўлади. Лекин бундай майлнинг ижобий ва салбий томони мавжуд. Худди шунинг учун ҳам инсоннинг атрофида содир бўлган у ёки бу воқеага берган баҳоси, муносабатини абсолют тўғри, деб бўлмайди. Ҳар бир киши у ёки бу воқеага, у ёки бу кишига ўзининг интеллектуал имкониятларидан келиб чиқиб, ўз манфаатларига асосланиб баҳо беришини унутмаслик даркор. Шунингдек, инсоннинг табиатида бошқа бировлар фаолиятига бир ёқлама, юзаки баҳо бериш, узук-юлук маълумотларга асосланиб ҳолисона баҳоламаслик, ўзининг хатти-ҳаракатидаги нуқсонларни кўрмаслик, кўрса ҳам рўй-рост тан олмаслик, ўзининг амалий фаолиятида содир бўлган камчиликларнинг сабабларини ҳамisha бошқалардан излаш майллари ҳам бўлади.

Инсоннинг фикрлаш тарзида юқорида биз санаб ўтган майлларнинг устунлик қилиши, унинг кундалик фаолиятида қатъиятсизликка олиб келади. Эътибор бериб кузатсак, бундай қатъиятсизлик кўринишлари баъзи бировларнинг «Вазият шуни тақозо этди», «Менга тазйиқ ўтказишди», «Мен хабарсиз қолибман, шундай бўлиб қолибди» қабилидаги мулоҳазаларида яққол намоён бўлади. Ўзининг қатъий фикрига эга бўлмаган киши тарозининг палласига қараб ёки шамолнинг эсишига қараб фаолият кўрсатади. Худди шундай фикрловчи кишилар ҳалол меҳнаткаш фаолиятига ҳам ҳолисона баҳо бера олмайдилар. Шундай қилиб, инсон фикрлаш тарзида бири иккинчисига зид бўлган беқарор ўзгарувчан майллар мавжуд бўлади. Худди шундай беқарор майллар таъсирида баъзан библи, баъзан билмасдан инсон ўзининг хатти-ҳаракатидаги нуқсонларни камайтиришга уринади, бошқаларникини эса бўрттириб кўрсатади. Оқибатда бундай кишиларда ижтимоий турмушда содир бўладиган воқеаларга ўз масъулиятини камайтириш, ўзига бўлган ҳурмат-иззатни ошириш эҳтиёжи ўсиб боради. Лекин шуни унутмаслик лозимки, инсоннинг фикрлаш тарзида ҳам ўзгариш рўй беради. Бундай ўзгариш, турган гапки, ижобий ёки салбий бўлиши мумкин. Мабодо инсон фикрлаш тарзида ижобий — яхшиликка томон силжиш рўй берса, бундай ўзгариш жамиятнинг буюк ғалабаси, одамларнинг онгли, хайрли ишларининг натижаси бўлади.

Ҳозирги замон инсоншунос олимлари инсоннинг фикрлаш тарзида содир бўладиган қусурларни уч тоифага бўладилар. Биринчи тоифага мансуб кишилар ўзларининг фикр-

лаш тарзидаги нохушликлар учун бировларни айблашса, иккинчи тоифадаги одамлар бундай бетайинликлар учун ўзларини айбдор деб ҳисоблайдилар. Учинчи тоифадаги кишилар эса ўзларининг фикрлаш тарзидаги нуқсонларни ташки муҳитдан, яъни жамиятнинг объектив шарт-шароит ва субъектив омилларидан излайдилар. Ана шундай фикрлаш тарзи инсонни мустақил шахс даражасига кўтарилишига йўл бермайди. Кўриниб турибдики, инсоннинг фикрлаш тарзида бири иккинчисига зид бўлган кутблар, прогрессив ва регрессив томонлар мавжуд бўлади. Худди шунинг учун ҳам ҳар бир кишининг фикрлаш тарзидаги индивидуал ўзига хос томонларни ажрата билиш даркор.

Авторитар, догматик фикрлаш тарзи фикрлаш маданиятидаги «ижобий» ёки «салбий» томонларни мутлақлаштиради. Кимнинг фикрлаш маданиятида «ўзимники» ва «бировники» деб ўйлаш тарзи ҳаддан ортиқ устуворлик килса, бундай кишилар ўта хавфли бўладилар. Улар ўз агрофларидаги кишиларга шубҳа билан қарайдилар. Турли рақиблир, душман кишиларининг таъқиб остида яшайдилар. Фақат ўз манфаати ҳақида ўйлаш, яъни эгоцентризм, бошқаларнинг қувончларини ташвишларига шерик бўлишига йўл бермайди. Бундай кишилар фикрлаш тарзида бошқаларнинг қувонч ва ташвишларини ўз манфаати чигридан ўтказиб таҳлил қилиш одат тусига кириб қолади. Агар бундай фикрлаш услубига «Ким биз билан бўлмаса, — у бизга қарши», — деган формула остида бошқаларга назар солиш ҳам қўшилса, унинг душманлари сони қанчага етганлигини ҳисоб-китоб қилиш қийин бўлиб қолади.

Ҳозирги замон кишининг фикрлаш тарзи ўз ўтмишдошлариникидан кескин фарқ қилади. Чунончи, бугунги кишилар фикрлаш тарзида бири — иккинчисига мутлақо зид ҳукмлар, хулосалар тез-тез учраб туради. Ўзининг кечаги нуқтаи назарига бугун мутлақо карама-қарши мулоҳаза юритаётган одамлар билан ҳар қадамда дуч келасиз. Бундай фикрлаш тарзи бир томондан, юксак интеллектуал савия, профессионал малака, миллий ва умумбашарий муаммолардан хабардорлик, иккинчи томондан, баён қилинган таклиф ёки мулоҳаза, олға сурилган ғояни турмушга татбиқ этиш учун шахсий масъулият, шахсий манфаатдорликнинг камайиб кетганлиги билан ажралиб туради. Шунингдек, бугунги фуқароларнинг кўпчилигининг фикрлаш тарзи яратувчилик, бунёдкорликка, турмушимизда мавжуд бўлган ижтимоий иллатларни бартараф этишга қаратилган конструктив ва дастурий мулоҳазалар йўқлиги билан характерланади. Ўз навбатида, айрим фуқароларнинг фикрлаш тарзида кечагина келажакни ҳаддан ортиқ улуглаш кайфияти устуворлик қилган бўлса, бу-

гун ўтмишни улуглаш, бугунги муаммолар ечимини ўтмишдан излаш ҳолатлари кучайиб бораётир.

Фуқаролар томонидан баён қилинган (матбуотда, радио ёки телевиденида, мажлисларда, учрашувларда ва ҳоказо) янги жамият қурилиши, хусусан, кишилар руҳияти, маънавиятини миллий ва умуминсоний қадриятларга мос қилиб шакллантиришга қаратилган ажойиб таклифлар қоғозларда қолиб кетаётир. Боз устига, фуқаролар томонидан баён қилинган фикр-мулоҳазаларнинг иқтисодий, маданий-маънавий самарадорлигини ўрганишнинг ҳолати ҳамон ўта заиф эканлиги ҳеч кимга сир эмас. Худди шунинг учун ҳам инсонпарвар, демократик жамият шароитида ҳар бир кишининг жамият ва шахс манфаатларини уйғунлаштиришга, гармоник типдаги мустақил шахснинг қурор топиш жараёнини тезлаштиришга қаратилган таклиф-мулоҳазаларини ўрганиш ва уни турмушга татбиқ этишнинг самарали механизмини яратиш даркор.

Мустақил шахс ўзининг фикр-мулоҳазаларини ягона мақсад томон йўналтира билиш малакасига эга эканлиги билан биз юқорида эслатиб ўтган фикрлаш тарзида тубдан фарқ қилади. Мустақил шахс ҳамиша ўзининг фикрлаш тарзига танқидий ёндошади. Бундай ёндашув фикрлаш маданиятидаги нуқсонларни тезроқ бартараф этишга ёрдам беради. Шундай қилиб, инсон мустақил шахс даражасига кўтарилмоғи учун мустақил фикр юриши малакасига эга бўлмоғи лозим.

Инсонпарвар, демократик жамият қуриш авж олиб кетган мамлакатимиз шароитида мустақил шахслар сонини янада кўпайтирмақ учун кишилар хулқ-атворини, хатти-ҳаракатини бошқариб турувчи регуляторни яратмоқ лозим. Жамиятда мавжуд бўлган ахлоқий нормаларга, ҳуқуқий қонун-қоидаларга узлуксиз амал қилиб келган, ўзининг кундалик амалий фаолиятида миллий ва умуминсоний қадриятларга тўла риоя қилган кишиларни моддий ва маънавий рағбатлантириш механизмини излаб топиш даркор.

Хуллас, шахс мустақил бўлмоғи учун мустақил фикрлаш маданиятига эга бўлмоғи лозим. Мустақил фикрлаш маданиятига эга бўлган, миллий манфаатни тўла тасаввур қилувчи, миллий ғурури баланд, чинакам ватанпарвар, миллий, умуминсоний қадриятларни эъозловчи, уларга доимо амал қилувчи, халқ, давлат манфаати ҳақида қайғурувчи баркамол инсонни тарбияламасдан туриб, мамлакатимиз иқтисодий, маданий-маънавий мустақиллигини мустаҳкамлаш амри маҳол. Бошқача айтганимизда, мамлакатимиз мустақиллигини мустақил фикрловчи шахс мустаҳкамлайди. Мустақил тафаккурга эга бўлган инсонгина давлатимиз қудратини барпо этади.

Шавкат ЖУРАБОЕВ

ХУКУҚИЙ ДАВЛАТ ВА МАЪНАВИЙ ҚАДРИЯТЛАР

Жамият маданияти — бу, энг аввало, ўзаро узвий алоқадор бўлган моддий ва маънавий бойликлар мажмуидир. Моддий ҳаёт фаровонлиги доимо жамият ҳаёти билан ўзаро чамбарчас алоқада бўлиб келган. Хукукий маданият, аввало, ахлоқий, маънавий маданиятни ҳам талаб қилади.

Жамият маданияти — фақат моддий ва маънавий қадриятлар, бойликларнинг мажмуи, йиғиндиси, бой маданий мерос бўлибгина қолмай, балки бу бойликларни бунёд этиш жараёни, инсонлар фаолиятининг ахлоқий заминлари ҳамдир. Чунки, инсон ўз фаолияти давомида виждон бурчи билан моддий ва маънавий бойликларни асрайди ва кўпайтиради.

Маданият мазмунида айрим шахс ва бутун жамият эришган интеллектуал, эмоционал-эстетик ва моддий тараққиёт даражасини кўриш мумкин. Маданият жамият аъзоларининг онг даражасини, тарбияланганлик даражасини ҳам кўрсатади. Хар бир инсоннинг маданиятли деб ағалиши учун яхши тарбия кўриши зарур. Ўзбекистон Президенти И. А. Каримов «Тафаккур» журнали бош муҳаррири билан суҳбатда маърифатпарвар аллома Абдулла Авлонийнинг «Тарбия — биз учун ё ҳаёт, ё мамот масаласи, жамиятимизнинг эртанги тақдири фарзандларимиз тарбияси билан боғлиқ», деган сўзларини келтириб, хукукий демократик жамият қуришда таълим, тарбиянинг ахлоқий, маънавий маданиятнинг ҳал қилувчи аҳамиятини таъкидлайди («Тафаккур», 1998 йил, 2-сон).

Маданиятнинг барча соҳалари жамият ҳаётини адолатли ва инсонпарвар қилишга, моддий фаровонлик билан бирга, маънавий қадриятларни қарор топтиришга хизмат қилади. Маданиятликнинг юксак кўринишларидан бири ин-

сонларнинг худбинликдан, очкўзликдан, боқимандаликдан, текинхўрлик, бировларнинг ҳақиқага кўз олайтиришдан қутулиб, ота, она, қариндош-уруғдан ташқари эл-юрт, жамият манфаатларига хизмат қилишидир. Маданият — жамиятда барча инсонларнинг ўзаро ҳурматда, бир-бирларига ғамхўрлик билан яшашини тақозо этади.

Шу маънода биз маънавий фазилатларни (яъни маънавий маданиятни) инсонлар онгида ва қалбида диний-ахлоқий ва хукукий маданиятни шакллантиришнинг назарий методологик асоси деб ҳам ҳисоблаймиз. Айниқса, бозор иқтисоди шароитларида, хусусий мулкни сақлаш ва кўпайтириш, махсулот ишлаб чиқариш ва уларни реализация қилиш, фойда орттириш ва даромадларни тақсимлаш жараёнида инсонлар фақат ўз фойдасини кўзлаши билан чекланмай, ўзгалар, барча одамлар манфаатини ҳам кўзлаб иш тутиш учун юксак маданият, иймон, инсоф, адолатпарварлик туйғуларини барча фуқароларимизда шакллантириш талаб қилинади. Фуқароларимиз моддий ва маънавий неъматлар ишлаб чиқариш фаолиятини ташкил этиш ва ўзаро муносабатларни йўналтиришда диний-ахлоқий ва хукукий маданиятнинг аҳамияти жуда каттадир деб ўйлаймиз.

Жамият маданияти ишлаб чиқариш муносабатлари ва айни пайтда давлат ва хукук, дин ва сиёсат билан ҳам чамбарчас боғлангандир. Маълумки, меҳнатнинг бўлиниши, қон-қариндошлик алоқаларининг ажралиб кетиши, айни пайтда моддий ва маънавий маданиятнинг маҳсули сифатида давлат юзага келган. Давлат жамият маънавий маданиятнинг энг муҳим унсурлари сифатида диний ва хукукий маданият билан бевосита боғланган. Зеро, дин ва хукук синфлар

ҳамда ижтимоий қатламлар ўртасидаги муносабатларни изга солиш (бошқариш) асоси ҳамдир.

Ибтидоий жамоа тузумида маънавий маданият кишиларнинг диний маданият ва ҳуқуқий маданият билан боғлиқ ҳаётининг инъикоси сифатида юзага келган. Ижтимоий муносабатларни бошқариш эса анъана ва урф-одатлар, нуфуз ва ҳурмат, диний эътиқод тамойилларига кўра бошқариб турилган, бу қоидага ҳамма бўйсунган, тўғрироғи ҳаётда умум томонидан қабул қилинган меъёрлар онгли равишда амалга оширилган.

Бундан кўринадики, дин одамларга фақатгина маънавий бойлик улашувчи бўлиб қолмай, айти пайтда уларнинг шахсий ташаббусларини рағбатлантирувчи, диний маънавий ижоднинг гуллаб-яшнашига (равнақ топишига) зарур шароитлар яратиб берувчи ҳақиқий мўмин мусулмонларни тарбиялаш миссиясини зиммасига олган. Бу борада шахс камолоти, маданий даражаси эътиборга олинган.

Маълумки, ҳар бир тарихий давр янгича тарздаги тарихий маданиятни яратди. Ислом Шарқда ҳаёт ва маънавиятнинг тиссоли, маданиятнинг кучли менталитети сифатида қолмоқда. Таъкидлаш жоизки, айти пайтда у ўзгарган, такомиллашган, шароитга мослашган ҳолатда ижтимоий вазифани адо этмоқда.

Мана шу тарзда маънавий маданиятнинг чуқур тадқиқ этиш у ёки бу мамлакат, минтақа (регион) маданияти, унинг ўзига хос хусусиятларини қамраб олишни тақозо этади.

Шу қонуниятдан келиб чиқсак, олимлар у ёки бу қитъа, минтақа ёки мамлакат халқлари маънавий тараққиётини ўрганаётганида диний маънавий таълимотларни эътиборга олмаслиги мумкин эмас.

Ҳуқуқий ва диний маданият ялпи маданиятнинг унсурлари сифатида ижтимоий-иқтисодий ҳаётнинг бевосита инъикоси — уни ҳаракатга келтирувчи механизм тарзида намоён бўлади. Жамиятнинг иқтисодий ҳолати ва ўзгариши ҳам динда, ҳам ҳуқуқда ўзича акс этади. Шунинг билан бирга ҳуқуқ билан дин жамият маънавий ҳаётида ўз муайян мавқеига эга бўлиб, уларнинг ҳар бири ўз табиатига кўра мустақил ва нисбатан эркинлигини ёдда тутмоқ керак.

Шариат қоидалари ишлаб чиқариш жараёни ва шароитига, моддий неъматлар тақсимоли ва алмашинишига бевосита таъсир этиб, мулкдорлар учун имтиёзли бўлган иқтисодий муносабатларни ўз қий-

матлари билан мустаҳкамлайди. Шу аснода ҳуқуқнинг яқка шахслар орасида айти замонда бўлган нормал иқтисодий алоқаларини ҳуқуқий жиҳатдан тасдиқлаш вазифасини ҳам кўрсатиб ўтмоқ лозим. Бундан ташқари, ҳуқуқ янги муносабатлар пайдо бўлиши, ялпи мажбурий характер касб этиши учун қонунлар чиқариб, уни мустаҳкамлаш билан бирга эски муносабатларнинг ўзгариши ва ривожланиши учун фаол ҳаракат қилади.

Маълумки, Ўрта Осиёнинг энг буюк ҳукмдорлари ҳам чин эътиқодли мусулмон сифатида ўзларининг бутун фаолияти давомида шариат аҳкомларига амал қилиб келганлар. Инсон ҳамиша тенглик ва қонунийлик шиори учун курашди. Бу эса ўз навбатида феодал зўравонликка барҳам бериш, барча табақавий имтиёзларни йўқ қилиш ва қонун олдида ҳамманинг тенглигини ифодалар эди.

Тараққий этган мамлакатлардаги ҳуқуқий жамият демократик ҳуқуқ тамойиллари асосида бошқарилади. Бу ҳуқуқ ман қилиб ёки мажбур қилиб қолмасдан, айти пайтда эркин сайлов ва эркин фаолият ҳамда ижтимоий неъматлардан эмин-эркин фойдаланиш имконини ҳам беради.

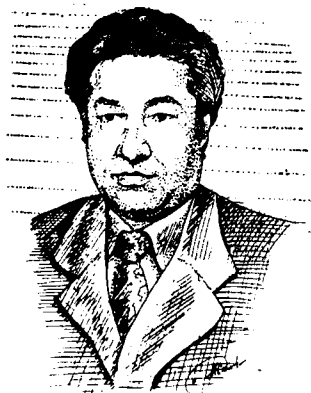
Ушбуларнинг жами заминиде демократия ва унинг қадриятлари бўлмиш тенглик, эркинлик инсоният маданиятининг энг олий ютуқлари бўлиб, ижтимоий муносабатларда адолатга қонун доирасида амал қилинади.

Тенглик ва эркинлик башариятнинг диний-ахлоқий, ҳуқуқий ва бошқа маданиятни инкор этмайди. Эркинлик ва бурчдорлик инсон қадр-қиммати асосий шарт-шароитларидан биридир.

Юқоридаги баёнларимиз асосида биз жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти жараёнида халқ эришган муваффақиятларни ўзида мужассам қилувчи ҳуқуқий маданият мунтазам ўсишда бўлган кўп қиррали ҳодисадир, дея оламиз. Шунинг билан бирга ҳуқуқий маданият диний-ҳуқуқий ва бошқа маънавий ҳаёт унсурларининг синтези сифатида унга тор прагматик қаралмайди, ёки тор бир маданий-оқартув иши билан тенглаштирилмайди.

Ҳуқуқий ва диний маданият инсоний бурчларга садоқатни талаб қилади. Шариат ҳуқуқи — асосан маънавий ҳуқуқдир. Маънавий ҳуқуқ эса умуминсоний юксак идеалларга садоқатдир. Бундай садоқатнинг шаклланиши — фуқароларнинг маънавий-сиёсий тарбияси масаласи бўлиб, уни изга солиш билан давлат аҳолининг ҳуқуқий маданиятини шакллантиради.

Аҳмаджон ЭШОНҚУЛОВ

ҚАЛБИ ДАРЁ ОДАМЛАР...

Бир қарашда одамлар бир-бирларига жуда ўхшайдилар. Синчиклаб қарасангиз одамларнинг ҳаёт тарзлари, манфаатлари, қизиқишлари, ўзаро муносабатлари ҳам деярли бир хил мазмун ва йўналишга эга. Ўқиш, ишлаш, вояга етиш, оилали, бола-чақали бўлиш, тўй қилиш, меҳмон кутиш, меҳмонга бориш, даволаниш, соғайиш, яна югуриб-елиш каби ҳаётий жараёнлар деярли ҳамма учун бир хилдек.

Ҳаётнинг ички мазмуни, оқими, йўналишини ўйласанг, минг-минг йиллик ровларни кўз олдига келтиришга ҳаракат қилсанг, деярли бир хил такрорланиб келган ҳолатларни кўриб ҳайрон қоласан. Табиатда асосан бир хил воқеалар рўй берган: қишдан сўнг баҳор келган, ҳаммаёқ кўм-кўк либосга бурканган баҳордан сўнг ёз, ёздан сўнг куз ва ниҳоят қиш. Шу жараён айланаверган, одамлар туғилиб, ўсиб, ҳаёт ташвишлари билан умрини ўтказиб, ўтиб кетишаверган. Яхшилик ва ёмонлик, бахт ва бахтсизлик, соғлик ва касаллик, шодлик ва изтироб одамларнинг доимий йўлдоши бўлиб келган. Эҳ-е, қанча-қанча авлодлар ўтиб кетди.

Аммо мана шу бир хиллик замирида яшовчи, умр ўтказиб, деярли ҳаммага хос ташвишлар билан яшаб юрган одамларнинг ички оламини, ҳаёт ҳақидаги тушунчаларини, феъл-у атоворини орзу-истак, интилишларини, хусусан, бу орзу-истак, интилишларга эришиш учун излаб топган усулларини, қўллаган воситаларини диққат билан ўрганиб чиқсанг, мана шу бир хиллик доирасида яшовчи одамларнинг ниҳоятда турли-туманлигига дуч келсанг.

Бир гуруҳ собиқ синфдошлар мактабни тугатганларидан йигирма беш йил ўтгандан сўнг бир дўстона даврага тўпландилар, деб фараз қилайлик. Йигирма беш йил оддин деярли ёши тенг, бири-бирига ўхшаш йигит ва қизлар эндиликда мутлақо бир-бирига ўхшамаган одамларга айланишиб қолишган. Биров катта мансабдор, биров оддий ишчи, биров бахтли оилали, биров оила қуриб ажралган, бахтсиз, биров соғлом, биров касалманд, биров семиз, биров ориқ дегандек турли-туман тақдирларни кўриб ҳайрон бўласан.

Турли-туман тақдирларнинг асосий сабаби нимада? Ҳамма ҳам бахт излайди, ҳамма ҳам соғлом, кўркем ҳаётга эришсам деб орзу қилади, югуриб-елади, аммо ҳамма ҳам бунга эриша олмайди, кимдир буюк бир ишлар қилиб, ўз номини асрлар оша ҳурмат билан тилга олинишини таъминлайди, кимдир номинишонсиз ўтиб кетади.

Одамлар тақдирлари турли-туманлигининг сабаблари кўп. Ҳар бир кишида табиий равишда мавжуд бўладиган қобилият, истеъдод, ҳаётни тўғри тушуниш, тартиб билан яшай билишнинг роли катта. Бунда муҳитнинг роли ҳам бор.

Инсон тақдирига кучли таъсир қилувчи омиллар жуда кўп; мен ҳозир шу омиллардан биттаси хусусида тўхталмоқчимиз. Бу — юксак маънавиятга эга бўлган, қалби дарё, олижаноб, мурувватли одамларнинг қийналиб қолган, ночор аҳволга тушган, ўз йўлини йўқотган ёки қийинчиликлар олдида довдираб қолганларга кўрсатадиган муруввати, ҳиммати, яхшилигидир. Бу мурувват, ҳиммат кераклик пайтда қилинса бир инсон тақдирига катта туртки берган бўлади, умрбод эслаб юрадиган воқеа рўй беради, бундай одамларга қуллуқ қилиб, минг-минглаб раҳматлар айтсанг арзийди.

Мен ўз ҳаётимдан айрим мисолларни гапириб бермоқчиман. Қийналиб, ночор аҳволга тушиб қолган пайтда ёрдам қўлини чўзган, ҳеч қачон унутиб бўлмайдиган ҳимматини аямаган одамлар ҳақида ёзгимиз келяпти. Бу ҳақидаги икки воқеа ҳақида тўхталамиз.

Навий вилоятида туғилиб ўсиб, 1959 йили Самарқанд Давлат университетининг филология факультетини тамомладим. «Шайхзода — адабиётшунос ва адабий танқидчи» деган мавзудаги диплом ишим юқори баҳоланди, ўзим унча-мунча шеърлар машқ қилиб тураман. Юракда бир жаҳон орзу, ниют, интилиш: ўз қобилиятим, истеъдодимни ривожлантирсам, эл назарига тушсам деган пинҳона истаклар тинчлик бермайди. Ўқиш туғач ҳам 4—5 ой Самарқандда тентираб юрдим, уйдагиларга фалон жойда ишляяман, деб қўйганман. Ниҳоят, 1960 йилнинг январда Тошкентга келдим. Бирорта ҳам таниш

йўқ, ҳар куни иш излайман, кечқурун талаба танишларимнинг ётоғига бориб ётаман. Кирмаган жойим, учрамаган одамим қолмади. Қанча газеталар редакциялари, нашриётлар, радио, телевидение — ҳуллас, ҳамма жойда илиқ кутиб олиб, «учраб турунг, ўрин бўлиб қолар» деб бошимни силаб жўнатиб қўйишарди. Шу тариха, январ, феврал, март ўтиб кетди. Бу даврларда қаерларда юрдим, кимларга учрадим, қандай кун кўрдим — ўзи бир эртак...

«Ёш гвардия» номли янги нашриёт ташкил этилганини эшитиб, бош муҳаррир, шоир Шукур Саъдуллага кириб, арзу-ҳол қилдим, «бирор бир кичикроқ ишга бўлса ҳам майли, мен ишончингизни оқлайман» деб илтижо қилдим. Содиқжон деган корректорлар бўлимининг бошлиғи мени синаб кўргандан сўнг «Эртага келинг, бир иложини қилармиз» деди. Бош муҳаррирнинг бу икки оғиз тахминий гапидан ҳаяжонга тушиб кечани қандай ўтказганимни билмайман. Эрталаб яна қабулхонада пайдо бўлдим. Шукур Саъдулла мени нохуш кутиб олди. «Ишга оломаймиз узоқдан келибсиз, қийналиб қоласиз, яхшиси, ўз юртингизга кета қолинг» деб дилимни вайрон қилди. Қабулхонага чиқиб, ўнг томонга қарасам, зиқиқдаги «Директор» деган ёзувга кўзим тушди. Эшикни тақиллатиб, ичкари кирдим. Катта, кенг хонанинг ўртасига қўйилган узун столнинг тўрида бир одам савлат тўкиб ўтирарди.

— Келинг, ўтиринг, — деди директор вазминлик билан, — нима гапингиз бор?

Мен 10—15 минутча гапирдим, тўхтамасдан гапирдим, у ҳам гапирми бўлмади, диққат билан қулоқ солиб турарди. Қаерда туғидим, ота-онам ким, қаерда ўқидим, қанақа орзуларим бор — ҳаммасини тўкиб солдим.

Директор учта савол берди:

— Соғлигингиз қандай?

— Соғлигим яхши, кўринишдан ориқ бўлсам ҳам, аммо чидамлиман, — дедим.

— Кватирга масаласи жуда оғир, қийналиб қолмайсизми?

— Чидайман, ижарада тураман, бора-бора кватирга ҳам оларман. Ҳеч қачон кватирам йўқ, деб арзу-ҳол қилмайман.

— Тошкентга келишдан мақсад — оддий ишлаб юришми, ёки ўзни жиддийроқ бир ишда кўрсатишми?

— Катта орзу-ҳаваслар билан келганман. Ҳар қандай ишончни оқлайман, — дедим қатъий.

— Эртага эрталаб ҳужжатларингизни олиб келинг-чи, бир ўйлашиб кўрайлик.

Бир кечани ўтказиш яна қанчалик узоқ бўлди! Умид учқунлари порлаб турди, аммо ҳадиксираш ҳам кўнгилнинг бир чеккасидан кетмади. Эртасига эрталаб, ҳужжатларимни кўлтиқлаб, қабулхонада пайдо бўлдим.

Директор ҳужжатларимни ўқиб ҳам кўрмади, олади-ю аризамга нималарнидир ёзиб «Котибага чиқариб беринг» деди. Қабулхонада котибанинг ёнида тик туриб аризадаги ёзувни ўқий бошладим: «Ёшлар редакциясига кичик муҳаррир қилиб ишга

олинсин». Бир ўқидим, икки ўқидим, аммо тагига етолмадим. Котибага «Ўқинг-чи, нима ёзибдилар?» дедим. Котиба ҳам ўқиб, «Сизни ёшлар редакциясига кичик муҳаррир қилиб ишга олишибди», деди. «Яна бир ўқинг, ростданам шунақами?» дедим. Котиба менга ҳайрат билан қараб турди-да, «ўзингиз ҳам ўқинг-чи, ҳарфлаб ўқиб берайми» деди андак тажан бўлиб, «Йўқ, йўқ», раҳмат», дедим-у, кўчага отилдим.

Хадрадан Ўрда томон кетяпман. Бир ғалати ҳолатга тушиб қолдим. Бир томондан қушдай енгилман, ҳеч нарсени кўрмайман, ҳеч нарсени эшитмайман. Кўзимдан тўхтовсиз ёш оқиб бораяпти. Тилимга фақат бир калима келади, холос: «Мана энди кўрсатиб қўяман!» Фақат шу сўз такрорланиб келаяверади. Аста-секин икки ёнимда иккита қанот пайдо бўлгандек, юриб эмас, учиб кетаётганга ўхшардим. Ниҳоят Ўрдада чойхонада бир чойнак чойни олиб, Анҳорга тикилиб, хаёл сура бошладим. Қабулхонанинг чап томонида ўтирган бош муҳаррир мени корректорликка ҳам лозим кўрмади, аммо ўнг томондаги каттакон хонада савлат тўкиб ўтирган, кўзлари қисик, вазмин одам мени муҳаррирликка ишга олди. Шундай қилиб, директор Сотиболди Йўлдошев бир туртки билан менинг тақдиримни янги изга солиб юборди.

Икки одам, икки хил муносабат. Икки одам икки хил юрак, икки хил вужуд, бир инсонни икки хил тушуниш. Бағри кенг, олижаноб, мурувватли инсон Сотиболди Йўлдошев ана шундай менинг хотирамда муҳралиниб қолди.

Яхшилик қилиш анча-мунча одамнинг қўлидан келади. Аммо ночорликка тушиб қолган, ҳимояга муҳтож, ҳаёти таҳдиқали ҳолатга келиб қолган одамни қўллаб-қувватлаш, кўзига нур, белига қувват бағишлаш, келажак ҳаётига бир туртки бериш, аслида қийин иш бўлмаса-да, аммо ҳамманинг ҳам қўлидан келавермайди. Аниқроғи, ҳаммада ҳам мана шундай олижаноб қалб, юксак инсонийлик етишавермайди. Ҳатто, баъзан уч-тўрт оғиз гапнинг ўзиёқ инсон ҳаётида туб бурилиш ясаши мумкин. Шунга бир мисол келтирмақчиман.

1968 йилнинг 16 октябри. Фанлар академиясининг фалсафа ва ҳуқуқ институтида илмий кенгаш йиғилишида мен номзодлик диссертациямни ҳимоя қиляпман. Аспирантурам тугаши олдидан Москвада аспирантлар ётоқхонасида бўлиб ўтган хунук бир воқеа туфайли менинг шаънимга анча туҳмат ва надоматлар бўлиб ўтганди. Бу воқеа туфайли диссертацияни йўққа чиқаришни истаганлар ҳам кўпайиб қолди. Катта олимларнинг, раҳбарларнинг бир-бирларига тиф санчишларига биз ёшлар қилган хатолар баҳона бўлди-қолди.

Зал тўла одам. Менга тишини қайраб турганлар анчагина. Гарчи ишим пухта ёзилган бўлса ҳам, барибир вужудим қарахт, қулоғимга гап кирмайди. Биринчи ҳимоя тугаяпти, ҳадемай менга сўз берилади. Мени уриб-

сўкиб тарбиялаб келаётган, маънавий устозим Саид Шермухаммедов биринчи диссертация бўйича аппонент эди. Мен президумдан анча нарида ўнг томонда чеккада қотиб ўтирардим. Шу топда елкамга бир киши қўлини қўйди. Анграйиб тепага қарардим. Саид ака Шермухаммедов ёнимда тик турибди. «Аҳмаджон, йиғилиш бор, кетяпман (ўша пайтда у киши Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетига маданият бўлимининг бошлиғи эди), деди. Бир зумда алақандай ҳолатга тушдим, рангим оқарди шекилли. Саид ака менинг ҳолатимни аниқ сезди-ю, шу топда у ноъдан ҳам азиз, олтиндан ҳам қиммат бир оғиз гап айтди. У энгашиб, қуловим остида шундай деди: «Орқамда тоғ бор денг-да, қўрқмай чиқиб гапирaverинг». У бу сўзларни айтди-ю, қадини ростлаб задан чиқиб кетди.

Шу бир жумла мен учун ҳаводек, сувдек зарур эканини у сезди. Дарҳақиқат, ўн минут ичида менинг бутун танамда, вужудимда кескин ўзгариш рўй берди, қонларим кўпириб оқа бошлади, фикрим равонлашди, қаддимни ростладим, муштумимни қисдим. Менга сўз берилади, чиқиб гапирдим, сўнг тахминан 18 та савол беришди (одатда номзодлик ҳимоясида 2—3 та савол беришарди). Ҳамма саволларга шошилмай, аниқ жавоб бердим. Ва ниҳоят охирида кенгаш аъзоларининг юз фоизи мен учун овоз берди.

Саид ака Шермухаммедов ўзининг бир

ҳаракати, бир жумла сўзи билан менинг тақдиримни ижобий томонга буриб юборди. Мен унга бирор-бир яхшилик қилганим йўқ эди, аксинча, ўжарлигим, қўрслигим туфайли у кишини тез-тез ранжитиб турардим. Бу қандай олижаноблик, бу қандай юксак инсонийлик, бу қандай юксак маънавият белгиси...

Фалсафа фанлари докторлари, профессорлар Наим Фойилов, Тилаб Маҳмудов, москвалик устозлар В. А. Разумний, Н. Л. Лейзеровларнинг ҳам ҳаётимнинг энг муҳим жумбоқли, изтиробли дақиқаларида қилган яхшиликларини сира-сира унутолмайман. Вақт келиб алоҳида мақолаларда улар ҳақида батафсил фикр юритаман.

Яна одамлар ҳақида ўйлаяпман. Улар нақадар хилма-хил. Йўқ, уларнинг ташқи кўринишлари, кийимлари, мансаблари, унвонларидаги хилма-хиллик ҳақида гапирмаяпман. Одамлардаги юракларнинг, ички оламнинг, ҳаётий тушунчаларнинг хилма-хиллиги ҳақида ўйлаяпман. Яхшиларнинг энг яхшиси, олижанобларнинг энг олижаноби, саҳий мурувватлиларнинг энг мурувватлиси ночор аҳволдаги, ҳожатгалаб, қадди букик, ёки йўлини йўқотиб қўйган, ёки нокасларнинг қасрига учраганларга мадад бериб, уларга йўл кўрсатиб, ўзини тиклаб олишига ёрдами аямаганлар ҳисобланади. Бундай юксак одамлар бу дунёда одамларнинг меҳрмуҳаббатига, у дунёда Оллоҳнинг марҳаматига сазовор бўлишади, албатта.

«Muloqot» haqida o'ylar

ИНТИЗОРЛИК БИЛАН КУТАМИЗ

Мақтабимизнинг кўпгина ўқитувчилари сеvimли журналимиз «Мулоқот»га обун бўлишган. Бунинг ўзига хос сабаблари бор. Биринчидан, журналдаги ҳар бир мақола журналхонда фикр уйғотади, уни сергаклантиради, қолаверса, маънавий дунёсига нимадир қўшади. Иккинчидан, журналнинг обун баҳоси бошқа даврий нашрларга нисбатан анча арзон. Ўқитувчи халқи иқтисодий ислохотлар даврида бунга алоҳида эътибор беради. Учунчидан, журнал бошқа нашрларга нисбатан обуначи қўлига ўз вақтида келиб тегади, бу омил ҳам бугунги кунда жуда муҳим. Шунинг учун ҳам «Мулоқот»га мақтабимиздаги тил-адабиёт, тарих фанлари ўқитувчиларидан ташқари табиий фанлар ўқитувчилари ҳам обун бўлишган.

Мен ўзим йигирма беш йилдан бери мактабда тарих фанидан дарс бераман. Журналдаги она тарихимизга, адабиётга оид ҳар бир мақолани синчковлик билан ўқиб чиқаман. Журналнинг кишиларимизда мустақиллик мафқурасини шакллантиришдаги хизматларини беқиёс деб ҳисоблайман. «Мулоқот» шахсан менга давлатимизнинг сиёсий-иқтисодий йўлини англаб етишимда йўлчи

юлдуз бўлиб қолган, ундан ўзимга керакли жуда кўп нарсалар олганман.

Айниқса, таникли олимларимиз Б. Аҳмедов, Х. Пўлатов, Х. Зиёев, И. Жабборов, Қ. Хоназаров, А. Ҳайитметов, А. Йўлдошевларнинг ҳар бир чиқиши катта қизиқиш уйғотади. Халқ таълимини ислох қилишга, ёшларни тарбиялашга бағишланган мақоалар ҳам мақтабимиз ўқитувчиларида қизиқиш уйғотмоқда.

Шу билан бирга қадрдон «Мулоқот»дан халқ таълимини чуқур таҳлил этган, қишлоқ мактаблари ва мактаб дарсликлари муаммоларига бағишланган сермазмун мақоалар кутиб қоламиз.

Хулоса қилиб айтганда, «Мулоқот» журналининг ҳар бир сонини биз ўқитувчилар интизорлик билан кутамиз. Биринчи ўн йиллик довондан шахдам қадам билан ўтган журналимизга кейинги ўн йилликларда бундан-да баланд чўққиларни забт этишига тилақдошмиз.

Саъдин ПАРДАЕВ,
Чироқчи туманидаги
128-ўрта мактаб ўқитувчиси

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

Тошпўлат АХМАД

ТИЛАГИМ

Ҳой, қалдирғоч, баҳор элчиси,
 Кел, кўзимга тухми райҳон эк.
 Мен беҳато ундирай, уссин
 Унга меҳрим берай деҳқондек.
 Сунг кучириб, бир-бир ўтқизай,
 Дала, боғлар, йўллар бўйига.
 Кекса-ёшга узиб узатай,
 Тортиқ этай севги тўйига.
 Ки чулғасин дейман заминни,
 Райҳон ҳиди, райҳон ифори.
 Ва тилагим: ҳар бир одамнинг
 Райҳонгулдан бўлсин тумори.

НАВОЙИНИ БИЛМОҚ УЧУН...

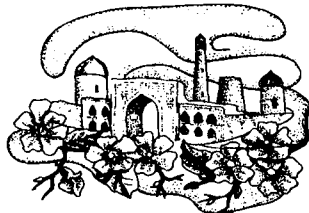
Навойни билмоқ учун,
 Навобахш зот бўлмоқ керак.
 «Калом» илмин, «Ҳадис» илмин,
 Юракка жо қилмоқ керак.
 Навойни билмоқ учун,
 Ниғоҳни пок қилмоқ керак.
 Комилликни дунё англаб,
 Ҳаққа етган бўлмоқ керак.
 Навойни билмоқ учун,
 Тилни шаффоф тутмоқ керак.
 Эл дардини дардинг билиб,
 Меҳрини тож этмоқ керак.
 Навойни билмоқ учун,
 Халқ ичига кетмоқ керак.
 Фақирлару ҳақирларга,
 Иймон нурин тутмоқ керак.
 Навойни билмоқ учун,
 Разолатни юлмоқ керак.
 Адолатни қўёш англаб,
 Навойдай бўлмоқ керак.

УЙҒОТТУНИНГЧА

Қанча идрок, қанча куч керак,
 Самовотни уйғоттунингча.
 Қанча билим, қанча нур керак,
 Хаёлотни уйғоттунингча.
 Хор бўласан сўқир қалба то
 Муҳаббатни уйғоттунингча.
 Зор бўласан беймонга то
 Диенатни уйғоттунингча.
 Қурдинг жоҳил, юракни асра,
 Адолатни уйғоттунингча.
 Қурдинг ботил, руҳингни асра,
 Ҳамиятни уйғоттунингча.
 Жафога дуч келишинг тайин,
 Раиятни уйғоттунингча.
 Шоир, белинг синмасин тагин,
 Ҳақиқатни уйғоттунингча...

АВЛИЁ ШАҲАР

Бухоройи шарифда, дўстим,
 Яшамоқнинг ўзи буюк бахт.
 Муродига етолмас ҳеч ким
 Бунда юрса лоқайд ё қарахт.
 Бешиқдан то қабрга қадар,
 Ким иймонин тоза тутмаса,
 Аллоҳ номин ҳар шом, ҳар саҳар,
 Юрагига муҳр этмаса.
 Булсин мулкдор, булсин амалдор,
 Дунёни ҳам сўраб турса ул.
 Барча жажду жавлони бекор,
 Барча илму амали бир пул.
 Бу художўй заминнинг ахир,
 Ҳар бурчида пок руҳлар кезар.
 Қадамимиз тўғрими, эгри
 Улар бизни ҳар он кузатар.
 Ниғоҳимиз софдирик, эгам
 Бизни суяр то рузи маҳшар.
 Шў боисдан Бухорони ҳам,
 Демок керак Авлиё шаҳар...

УЛҒАЙДИМ

Мен дунёнинг гам-қулфатин ичиб улғайдим,
 Шамолларга қўқсимни ланг очиб улғайдим.
 Темур бобом адолат деб жилос тортганда,
 Ислому нурин-иймон нурин сочиб улғайдим.
 Мангуберди қушинида ялов кутарган
 Сарбоз бўлиб, ёвга кафан бичиб улғайдим.
 Улугбекка шогирд эдим, Али Қўшчидай
 Гоҳ падарқуш — жоҳиллардан қочиб улғайдим.

(Баллада)

Ҳинд сорига юзим бурдим мен — Бобур, воҳким,
Юрагимга юрт дардини санчиб улгайдим.
Машраби дил хастаманам, Ҳаққа етгали
У дунё деб бу дунёдан кечиб улгайдим.
Гарчи банду баст этдилар қадрим, гурурим,
Шуур ила камандларни ечиб улгайдим.
Фитратман-да, куксимни ўқ тешиб утса-да,
Туроним деб она-ерим кучиб улгайдим.
Аҳмадийман, ўзбек элим кўз-қорачигман,
Эрким тўсган тўгонларни янчиб улгайдим.

* * *

Йулингта туташсин деган ўй билан,
Йулимни сен томон бошлаган эдим.
Қулингта туташсин деган ўй билан,
Қулимни қулингта ташлаган эдим.
«Бандасин йулига кўнгли мос келур...»
Деб бизга устозлар дарс ўргатишган.
Уқсам, борса-келмас томон бурилуру,
Йулинг ҳам, кўнглинг ҳам сени каж экан.
Бас, кўнглим, кўнглингни ундан уз дедим,
Қулим, қулинг узат, боғлай шу нафас.
Йулим, йулингдан қайт, уни буз, дедим
Бетайи. Ҳўст йули бизнинг йула эмас...

ЯССАВИЙ ҚАБРИ ҚОШИДА

Сиз нури ҳидоят уққан шаҳардан,
Нақшбанд бобомни туққан шаҳардан,
Менга ҳам онамдай боққан шаҳардан,
Тавоф истаб келдим, Сизга бобожон.
Руҳим тарқоқ эди, кўнглим шикаста,
Қузим кўрқоқ эди, хаёлим хаста.
Бир гуноҳкор эдим — осий, пойбаста,
Офтоб сўраб келдим, Сиздан бобожон.
Қўп замон Иймонни билмай келдик биз,
Инсофни назарга илмай келдик биз,
Паймонамиз ярим, тўлмаёй келдик биз,
Моҳтоб сўраб келдим, Сиздан бобожон.
Гарчи қўллар очиқ, йўллар берк эди,
Гарчи йўллар очиқ, қўллар берк эди,
Ва лекин хаёлда орзу — Эрк эди,
Шитоб сўраб келдим, Сиздан бобожон.
Шукур, қасиргалар чекинди ортта,
Тун қочиб, тонг сели чикдилар сиртта,
Хуррият қуёши қақнади юртда,
Гулоб сўраб келдим, Сиздан бобожон.
Сиз ётган тупроқнинг номи Туркистон,
Тарикат таралган муаззам макон,
Ул жой барчамизга азиз, жонажон,
Савоб сўраб келдим, Сиздан бобожон.
Дуоғўй бобомсиз, қани, қул очинг,
Ўжумла турк элига ойдин йул очинг,
Пирларга бош булиб, нур-иймон сочинг,
Китоб сўраб келдим, Сиздан бобожон.
Халқимнинг тутгани энди зар булсин,
Ҳақ дилнинг айтгани муяссар булсин,
Бизни кўролмаган дарди сар булсин,
Хитоб сўраб келдим, Сиздан бобожон.
Пойингизга бош қўйдим — софландим,
Қалбим тундай эди — мусафоландим,
Тупроқдай хушландим, чин сафоландим,
Сизни тавоф этгач, Яссавий бобол...

Туркистон-Бухоро,
7—27 октябрь, 1998 йил.

... Кучли рақиб — қўшни хондан
Мактуб оламиш Ўғизхон.
Унда шундай битилганмиш:
«Тингла, сўзимни, эй хон.
Дуадулингни ёқтирганман,
Уни юборгин менга.
Йўқса, қўшин тортгайдирман,
Юртинга — маконингга!»
Беҳуда қон оқмасин деб
У ютиб фиғонини.
Юборибди рақибига,
Севган аргумогини.
Бироз фурсат ўтиб, ул хон
Яна мактуб йўллабди.
Ундаги шарт — мисли тўфон,
Барчани ўйлатибди:
«Хотинингни суйиб қолдим,
Уни тортиқ эт менга.
Йўқса қўшин тортгайдирман,
Манзилу маконингга.»
Ҳақоратдан баттар эди,
Гарчи бу шарт, бу сўров.
Маликадан воз кечди у,
Қон тўкмасин дея ёв.
Еб тўймаган ялаб тўймас,
Деганича бор экан.
Ул ёвуз хон тагин шундай
Мактуб юборган экан:
«Фалон еринг маъқул кўрдим,
Уни инъом эт менга.
Йўқса, қўшин тортгайдирман,
Сени туққан Ваганга!»
Ҳар галгидек машваратга,
Йитилган оқсоқоллар.
«Майли, бергин», деб айтишди
Суриб оғир хаёллар:
«Балки унинг нафси қониб,
Шу билан даф булгайдир.
Бир парча ер кетса, мулкнинг
Қамайиб қолмагайдир...»
— Йўқ! — деб, шитоб туриб кетди,
Шунда ёвқур Ўғизхон.
— Аждодларим ётган хокни,
Бермагайман ҳеч қачон!
Бу заминнинг ҳар зарраси,
Қалбимда илдиэ отган.
Магар уни ёвга берсам,
Қуёш биз учун ботган...»
Шундоқ дея шоҳ Ўғизхон,
Қиличчин сугурибди.
Лашкар тортиб, рақибини,
Қон билан сугурибди...
Зафар билан қайтаркан у,
Онажон — тупроғига.
Шундай сўзлар ёздирибди,
Юртининг байроғига:
«Боболарим руҳи кезган,
Ҳар қарич ер — муқаддас.
Юрагимиз унга қалқон,
Булсин то сўнгги нафас!..»

Назар РАЖАБОВ

НАВОИЙ ВА САККОКИЙ

НАЗАР РАЖАБОВ. 1930 йилда туғилган, 1947—1952 йиллар СамДУ филология факультетини тамомлаган. Сўнгра аспирантурада таҳсил кўрган. 1959 йил номзодлик, 1988 йил докторлик диссертацияларини ҳимоя қилган. 1989 йилдан бери профессор. Ҳозиргача 700 дан ортиқ иши матбуотда

эълон қилинган. Улардан 60 дан кўпроғи мустақил нашр этилган. Бу китоблар орасида «Ўзбек шевашунослиги» (1996), «Ўзбек тили ва адабиёти» (2000 йил) каби дарсликлари бор. «Лотин алифбоси асосидаги ўзбек ёзуви ва унинг имло қоидалари» дарслиги нашрга тайёрланмоқда.

Адабий жараён ўз тараққиётида давом этади. Унинг ривожланган даврини Навоий ва унинг замондошлари ва издошлари асарларида яққол кўришимиз мумкин. Мавлоно Саккокий (XIV—XV), Мавлоно Лутфий (1346—1465), Атоий (XV), Захириддин Мухаммад Бобур (1448—1530), Мухаммад Солих (1456—1506), Турди Фароғий (XIX), Гулханий (XIX), Махзуна (XIX), Нодира (1792—1842), Увайсий (XIX), Дилшоди Барно (1880—1905), Аваз Ўтар ўғли (1882—1919), Махмур (XIX), Муқимий (1850—1903), Фуркат (1858—1908), Абдулла Авлоний (1878—1934), Абдурауф Фитрат (1886—1938), Абдулхамид Чўлпон (1898—1938), Абдулла Қодирий (1894—1938), Фафур Фулом (1903—1966), Ойбек (1905—1968), Ҳамид Олимжон (1909—1944), Амин Умарий (1913—1943), Абдулла Қаххор (1907—1968), Зулфия (1915—1996), Шароф Рашидов (1917—1983), Барот Бойқобилов (1937), Эркин Воҳидов (1936), Абдулла Орипов (1941), Ўткир Ҳошимов (1941) қабиларнинг адабиётимиз, маданиятимиз тарихида адабий-бадий жараён ривож-

да хизматлари каттадир. Уларнинг ҳар бири бир олам, барчаси ўзбек элининг сўнмас юлдузлари, фахридир. Уларнинг асарларини қайта-қайта ўқиш ҳар бир ақли расо инсонга маънавий озика бўлиб хизмат қилади.

Биз ушбу давр адабий жараён ҳақида маълумотлар берган ва таҳлиллар қилганда, мактаб дарслик-қўлланмаларида етарли ҳисобга олинмаган ёки киритилмай қолган шоир-ёзувчиларнинг ва уларнинг ижодий фаолиятига эътиборни қаратдик. Ўз ғазаллари билан халққа манзур бўлган ва қасидачилик жанрининг устозларидан бири Мавлоно Саккокий ҳисобланади. Устоз шоирнинг ўзбек адабиёти тарихида аҳамияти каттадир. Афсуски, унинг ижоди ўқувчиларга етарли ўргатилмасдан келинмоқда. Бу ўрта мактабда ўқув дастури ва дарслик — қўлланмаларида ҳисобга олиниши лозим.

Саккокий Мовароуннаҳрда туғилган. Бунини Алишер Навоий ҳам алоҳида таъкидлайди. «Мавлоно Саккокий Мовароуннаҳрдандур. Самарқанд анга кўп мўътақидурлар ва бағоят таърифин қилурлар».

У Амир Темурнинг Марказлашган давлати пойтахти Самарқандда яшайди, ўзининг халққа манзур бўлган асарларини ёзди. Аммо Саккокийнинг туғилган жойи аниқ эмас. Хар ҳолда шаҳарда туғилмаган ва қипчоқ лахжаси вакилларидан бўлиши мумкин. Бундан шоирнинг қуйидаги мисралари гувоҳлик беради:

*Дашт элидин Ҳожи Тархонга бу гам,
Тарк этар ҳар байтига осуда дунёсин
Сарой.*

Шоирнинг асл исми маълум эмас. Саккокий сўзи «саккок» (пичоқчи) сўзидан олинган. Демак, у хунарманд оиласида туғилган бўлиши мумкин.

Шоир ижодининг энг сермахсул даври Мирзо Улуғбек хукронлиги даврига тўғри келади. У истеъдодли лирик шоир сифатида машҳурдир. Саккокий ўзбек ва форс-тожик адабиёти тажрибаларини ўзлаштириб олди, уларнинг анъаналарини давом эттирди ва ривожлантиришга ўзининг муносиб ҳиссасини қўшди ва кўплаб ғазаллар ва қасидалар ёзди.

Саккокийнинг шеърятини ҳақида ҳазрат Навоийнинг «Мажолисун-нафоис», «Хутбаи девон» — «Хутба девонлари» каби асарларида маълумотлар бериб ўтилган. Шоирнинг мероси тўла сақланиб қолинмаган. унинг девони мавжуд, аммо унда ҳам барча шеърини асарлари қамраб олинмаган, фақат ғазалларининг бир қисми ёки 50 га яқин ғазал киритилган, ҳолос.

Саккокий ғазалларида севги масаласига алоҳида аҳамият берганини кўраимиз. Бу севги кенг маънода бўлиб, инсонга, Ватанга бўлган самимий севги ҳисобланади. Бу севги шахсга, махбубага бўлган севги билан узвий равишда боғлаб тасвирланади.

Уста санъаткор бўлган Саккокий ошқининг турли шаклдаги ҳис-туйғуларини, ички кечинмаларини, уларнинг ижобий ва салбий томонларини ўзига хос тасвирий воситалардан кенг фойдаланиб тасвирлайди:

*Эй масиҳодам бегим, бирдам била бергил
шифо,
Шева била кўзларингни жонимни бемор
айлади.
Мовароуннаҳр ичра қолдим, чунки, икки
ёнима,
Кўзларимнинг бири Сайхун, бири
Жайхун айлади.*

Маълумки, қасида жанрида ижод қилиш адабиётимиз тарихида, жумладан,

Алишер Навоий ва унинг замондошлари даврида ҳам етакчи соҳа бўлиб, анъанага айланиб қолган эди. Саккокий бу бобда кўпроқ асарлар ёзиб, ўзининг моҳирлигини намойиш қилди ва ўнта қасида яратди. Уларнинг тўрттаси Муҳаммад Тарағай Мирзо Улуғбекка, унинг машаққатли, фидойи меҳнатига бағишлангандир. Қолганлари нақшбандий шайхларидан Хожа Муҳаммад Порсога, Халил Султонга ва тўрт қасидаси Арслонхўжа Тархонга бағишланган. Қасидаларнинг барчаси шоирнинг девонидан жой олган.

Манбалар ва тадқиқотларнинг далолат беришича, Мавлоно Саккокий ўзбек қасидачилигининг асосчиларидан биридир. Шу маънода Мавлоно Саккокийни қасидана-вислар устози десак, ҳақиқатни айтган бўламиз. Аждодларимиз яратган қасидаларда маълум мақсадларни кўзлаб, иш кўриб келинган. Унда, баъзан мақтовлар ва баландпарвоз муболагалардан фойдаланганлар. Шу маънода халқ дostonларидаги айрим таъриф-тавсифлар ҳам қасидага яқин туради. Масалан, Алпомиш ва Барчинойлар ҳақидаги тавсифларни эсга олиш ҳам кифоядир. Етуқ шоирнинг қиссаларида эса бундай ҳоллар тарихий ҳақиқат билан исботланган ҳолда у билан боғлаб тасвирланади.

Ўзбек қасидачилигининг асосчиларидан бири бўлган Мавлоно Саккокий Улуғбекка бағишлаб, қатор қасидалар ёзган. Қасидаларда Улуғбекнинг маърифатпарвар, ижодкор, буюк олим, илм-фан, санъат ва адабиёт истеъдодлари гамхўри ва хомийси сифатидаги олижаноб хусусиятлари тараннум этилади. Унинг узоқ йиллар подшолик қилганлигини ҳаққоний тасвирлаб ва таърифлаб, замондошининг яхши хислатларини шарафлайди ва унинг душманларига қарши курашга бел боғлайди. Улуғшоир Мирзо Улуғбекдек инсонпарвар ҳукмдор билан замондош бўлиб, ҳаёт кечирган ва ижод қилганлиги билан фахрланади. Буни қуйидаги икки мисра шеърда ҳам аниқ тасаввур этиш мумкин:

*Фалак йиллар керак сайр этсаю
келтирса илқига,
Менингдек шоиру турки сенингдек шоҳи
донони.*

Масалан, унинг «Улуғбек мадҳи» деб номланган қасидасида Мирзо Улуғбекнинг тахтга ўтиришини тинчлик, омонлик, адолат келди, жаҳондин ва ғаму ғусса кетди, барчага тириклик, ҳаёт бахш этди, ҳатто

«жони келди» деб мадҳ этади. Худди шундай бўлганлиги сабабли Улуғбек Мирзо роса қирқ йил подшоҳлик тожида юрганлиги тарихий ҳақиқатлар. Тарихда бунчалик кўп йил ҳукмронлик қилган шоҳ камдан-кам учрайди. Фикримизнинг далили сифатида қасидадан намуналар келтириш ўринли деб ҳисоблаймиз:

*Жаҳондин кетди ташвишу мабодойи амон
келди,*

*Халойиқ айш этинг бу кун, сурури
жовидон келди.*

*Тан эрди бу улус барча анингдек тожи
бор ё йўқ,
Биҳамдиллаҳ ўрон фазли била танга жон
келди.*

Ушбу ўринда буюк қасидачи Саккокий асарларидаги айрим ҳолларни Алишер Навоийнинг «Хамса»сидаги воқеалар тасвири билан киёслаш ва улардаги умумий томонлар мувожадчилигини қониқиш билан қайд этиш мумкин. Бунга тўла ишонч ҳосил қилиш учун қуйидаги шеърий парчаларга эътибор беринг:

Саккокийда:

*Райият қўй эрур, султон анга чўпон,
ё бўри,
Бўри ўлгаю қўй тинғай, чу Мусодек
шубон келди.
Бу кундин сўнгра кўп тинғой райиятлар
риоятидан,
Улус ҳақида минг турли атодин меҳрибон
келди.*

Навоийда:

*Бўлди райият галаву сен шубон,
Ул шажараи мусмиру сен боғбон.
Қўйни шубон асрамаса ою йил,
Оч бўри таъмамидур бори бил.
Бўрини дори галадин дур қил,
Сув берибон боғни маъмур қил...*

Юқоридаги намуналардан тубандагича ҳулоса чиқариш мумкин.

Буюк аждодларимиз ҳамма вақт ўтмиш меросини ўрганиб, уни эъзозлаб сақлаш билан бирга, ундан ўринли фойдаланиб иш кўрганлар. Ушбу ўринда Мавлоно Саккокий ўзининг қолдириб кетган ажойиб мероси билан улуғ шоир Алишер Навоийга устозлик вазифасини ўтаган. Буни буюк Навоийнинг Низомий Ганжавий, Хусрав Дехлавий ва Абдурахмон Жомийларнинг ноёб меросларига бўлган муносабатидан ҳам аниқ билиб олса бўлади. Бу ҳақда

«Навоий мероси — туганмас бойлигимиз» (1996) деган тадқиқотда бир қатор фикр-мулоҳазалар ўз ифодасини топган.

Бобокалонларимизнинг ҳар иккаласи ҳам халқпарвар, киши ғамини еювчи инсонпарвар ижодкор бўлганликлари билан изоҳланади. Мақсад — битта ҳукмдор ҳам боғбон, чўпон, халқ эса бамисоли боғу роғ, қўй каби бегуноҳдир. Ўхшатиш ҳам роса меъёрига етказилган. Ана шуни ҳақиқий мохирлик деса бўлади. Ҳақиқатдан, ўша давр адабий муҳитида кўплаб туркигўй санъаткорлар ижод этганлар. Уларнинг машҳурлари эса Саккокий, Лутфий ва Навоий бўлганлар. Уларнинг барчасининг халқ ғамидин бошқа ғами йўқ эди.

Мавлоно Саккокий Мирзо Улуғбекнинг келажакда подшоҳ бўлишини олдиндан кўра билган. Бу эса олдиндан башорат қилишдек авлиёлар каби айтилган аниқ мулоҳаза эди. Навоий бўлса, ўз даврида ҳукмрон бўлиб турган шоҳларга мурожаат қилиб, уларни инсофга чақирди, адолатли иш кўришга даъват этди.

Қасида Муҳаммад Тарағайнинг ҳамма соҳада тенги йўқ даражада юқори сифатли, ажойиб хусусиятли деб, уни «сарви равон» деб таърифлайди. Бундай ажойиб киши «Чину Хитаву Хўтан ичра» йўқ деб тавсиф қилади ва дунёдаги ягона инсонпарвар, халқ паноҳи, халқ халоскори тарзида тасвирлайди. Айрим қасида талаблардаги муболағалардан қатъи назар, асарда Мирзо Улуғбекка хос хусусиятлар олдиндан айтилгани сингари бўлди.

Мана бу сатрларга диққат қилайлик:

*Эгри юзинга ҳуру пари бандаи жони,
Толдек бўюнғ озоди эрур сарви равони.
Хўблар сони йўқ Чину Хитову Хўтан
ичра,
Етмас санга, лекин тилаган дунёда
сония.*

Хуллас, Мавлоно Саккокийнинг барча газаллари ва қасидалари, жумладан, «Улуғбек мадҳи» қасидаси, она-Ватанимиз тарихи қирраларини бойитиш ва уни тўлақонли ҳолда ёритиб беришда ғоят қимматлидир. Айниқса, Мустақил Ўзбекистоннинг тараққиёт йўлини белгилашда, жумладан, Темурийлар сулоласи даври тарихини тўғри таҳлил этиб беришда катта тарихий аҳамият касб этиши табиийдир. Саккокий ижодий фаолиятини тўлароқ очиб бериш учун ҳазрат Навоийнинг асарларини чуқурроқ мутолаа қилиш ҳам ҳар жиҳатдан фойдалидир.

Давлатмурод САЪДУЛЛАЕВ

Олимнинг кашф этилиши

Давронбек Матрасулов доврўғи оламга тарадан гужумлар диёри — қадимий Хоразмнинг Ҳазорасп шаҳрида дунёга келди. Отанаси Ўринбой ака ва Рўзигул опа оддий меҳнаткаш, меҳрибон, иймон-эътиқодли ва илмга ташна одамлар. Ўринбой ака автобазада электромонтёрлик қилар, Рўзигул опа эса уй ишлари билан машғул эди. Давронбек шаҳардаги 45-математика мактабини олтин медал билан тугатди. У ўқувчилик давридан физика фанини яхши кўрар ва мактабни тугатиб, Москва Давлат университетига ўқишга киришни орзу қиларди. Икки йил МДУга ҳаракат қилди, бироқ бўлмади, ўқишга киролмади. Шундан сўнг, 1989 йилда, ҳозирги Мирзо Улўғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг физика куллиётига ўқишга кирди. Энг қизиғи шундаки, у 5 йиллик ўқувни муддатидан илгари — 4 йилда тамомлади. Талабаликнинг дастлабки йилларидан катта илм билан шуғуллана бошлади.

Инсонга омад келаман деса қўш қўллаб келади. Давронбек университетни тугатиши билан уни Фанлар академиясининг Иссиқлик физикаси бўлимига ишга таклиф қилишди. Бу илмий даргоҳда олимлар физиканинг энг мураккаб соҳалари бўйича тадқиқотлар олиб борадилар. Бу бахтни қарангки, илмий раҳбарликни йирик олим Иссиқлик физикаси бўлими раҳбари, академик Пўлат Ҳабибуллаев ўз зиммасига олди. Дунё кўрган, билимдон ва тажрибали, фидойи олим билан ёнма-ён ишлаш ёшгина йигитга кучқудрат ва илҳом бағишлади. Тинимсиз изланишлар бошланди. Бир тажриба неча бор такрор-такрор қўйилмади, кунига қанчалар масофа йўллар босиб ўтилмади, ўктамгина йигит қай мамлакатларда минбарлардан туриб халқаро анжуманларда хорижий тилда

сўзлаб, не-не жасур олимларни ҳайратга солмади, дейсиз. Хуллас, бир пайтнинг ўзида унга физиканинг уч соҳасида иш олиб боришга тўғри келди. Бўлғуси олим режалаштирган ишларни ниҳоясига етказса-да, таскин топмади. Чунки Давронбек олдида энди шунчаки фан номзодлигини ёқлаш учунгина илмий иш қилиш эмас, балки фанда янгилик яратиш масаласи пайдо бўлиб қолди. Ростданам Давронбек бажарган илмий ишнинг баҳоси ниҳоятда катта эди. Танишиб чиққан мутахассислар бир овоздан унга фан докторлиги даражасини беришга арзийди, деган фикрни билдирдилар. Ва фан номзодлигини ёқлаш учун қақирилган 1999 йилнинг 28 июнидаги кенгаш илмий ишни фан докторлигига тавсия этди. Бир томондан Давронбек Матрасулов хурсанд бўлган бўлса, бошқа бир томондан, аксинча, унинг бажарадиган ишлари янада кўпайиб кетди. Яхшики, устози Пўлат Ҳабибуллаев уни руҳлантириб турди. Фанда бундай баландликка сакраш ҳодисаси дунё амалиётида ҳам кам учрар эди. Буни эшитган хорижлик олимлар ҳам бу кашфиётга қизиқиб қарашди. Улар ҳатто, бу илмий ишни ёқлаб Канададан (Альберто университети профессори), Ф. С. Кханна, Японияда (Кобе университети профессори) Т. Морий, Россиядан профессор Б. М. Смирновлар Тошкентга ижобий тақрирлар жўнатишди. Давронбекка жаҳоннинг қанча-қанча мамлакатларидан мактублар келмади, дейсиз. Мактуб йўллаганларнинг барчасига у чин юракдан миннатдорчилик билдирган жавоблар жўнатди. Шундай қилиб, 2000 йилнинг 1 февралда Ўзбекистон тарихида биринчи марта фан номзодлиги учун ёқланган диссертацияга фан доктори деган илмий даража берилди. Бу мўъжиза Мустақиллик шарофати билан рўй берди.

Академик Пўлат Ҳабибуллаев шогирди Давронбек Матрасуловнинг илмий иши ҳақида сўзлаб шундай деди:

— Давронбекнинг «Оғир ионларнинг тўқнашуви» мавзуида олиб борган илмий иши физика соҳасида чинакамига янгилик бўлди. Бу кашфиёт истиқболда нафақат атом-молекуляр физика соҳаси тараққиётини, балки элементар зарралар ва юқори энергиялар иссиқлик физикаси соҳалари раvнақини ҳам таъминлайди. Шунингдек, ўта зич материя ҳолати ҳосил қилиш, ўта кучли лазерлар яратиш, космик нурлар ва бошқа таъсирларга чидамли ўта қаттиқ материаллар ишлаб чиқишда, тиббиётдаги ечимсиз муаммоларни — ҳатто, рақнинг давосини топишни ҳал этишда қўлланилиши мумкин.

Бугун «Оғир ионларнинг тўқнашуви» билан жаҳоннинг кўплаб илмий даргоҳларида тажрибалар ўтказилмоқда. Жумладан, бизда олинган натижалар CERN (Швейцария) ва CBI (Дармштадт, Германия) каби илмий марказларда ўтказилаётган тажрибаларга ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Хуллас, шогирдим бошлаган бу илмий иш жуда кўплаб очилажак кашфиётларга сабаб бўлишини жуда яхши ҳис этиб турибман...

Айни чоғда фидойи олим истиқболли тадқиқотлар лабораториясига мудир, унинг 40 дан ортиқ мақолалари хорижий ойномаларда эълон қилинган. Ҳали 30 ёшга ҳам кирмаган истеъдодли олим қўл остида 20 га яқин ёшлар илмий фаолият кўрсатмоқда. У 5 нафар аспирант, 3 нафар магистратура талабаларига устозлик қилапти. Шогирди Ҳамдам Раҳимов яқинда фан номзоди бўлди. Даврон Отажонов ва Ўқтам Саломовлар илмий ишларини якунига етказмоқдалар. Лаборатория олимлари олдида хорижий тилларни билиш, компьютерлар билан ишlashни мукамал ўрганиш, қўшимча яна қанча керакли билимларни эгаллаб олишдек муҳим вазифалар турибди.

Хорижий тилларни билиш ҳар бир инсон учун турган-битгани фойда. Истеъдодли физик шогирдларидан ўз соҳасининг етук билимдони бўлиш билан бирга, чет

тилларни билишни ҳам талаб этади. Унинг ўзи ҳам бунга риоя қилади. Давронбек рус, инглиз, француз ва турк тилларида бемалол мулоқот қила олади. Тил билмаган инсоннинг жаҳонга чиқиши қийин. Бу ҳақиқатни улар жуда яхши тушунишади. Ёш олимларнинг мақсади эса дунёга чиқиш, Ўзбекистоннинг шон-шухратини жаҳонга ёйишдан иборатдир. Қолаверса, дунё кўрган одамгина киндик қони томган тупроқ қадрига ҳаммадан кўра яхшироқ этади, она-юртни эъзозлаб, халқ тарихига ҳурмат кўрсатиб яшайди.

Россия, Германия ва Швейцария олимлари билан ҳамкорлик қилаётган бу лаборатория ходимларининг мақсади 5—6 йилдан кейин уни дунёга танилган илмий марказга айлантиришдан иборат.

Сўнгги йилларда табиий фанларга қизиқиш сусайиб кетган эди. Ўтган йилдан бу соҳага қизиқиш бирмунча орта бошлади. Чунки фанни ривожлантиришга йўлбошчимиз ва ҳукуматнинг эътибори кучайди. Шунинг учун айни чоғда ўсиш даври бошланди, десак

СУРАТДА: ёш олим устози академик Пўлат Ҳабибуллаев билан.

хато бўлмайди. Физика фанининг истиқболи порлоқ. Фан-техниканинг ривожини, инсоният яшаши учун яратиладиган қулайликлар кўпинча физика ва математика туйғули рўй беради. Айни чоғда биргина Тошкент шаҳрининг ўзида физика соҳасида 5 та илмий-тадқиқот институтлари фаолият кўрсатмоқда. Уларда оламшумул изланишлар олиб борилаётир.

Давронбек Матрасулов физиканинг бугунги муаммоларига тўхталиб:

— Дунё физикаси олдида бугун квант компьютерларини яратишдек муҳим вазифалар турибди, — деди. — Ўн етти йил илгари бу сўзлар етиб бўлмас орзу эди. Мана кўрасиз, энг узоғи билан 10 йилдан кейин бундай компьютерлар ишлаб чиқаришларга кириб келади. Улар ҳозиргилардан 100 миллион марта аниқ ва тез ҳамда имкониятлидир. Жаҳон физикларини ўйлантириб келаётган яна бир муаммо бор. Бу эса «Динамик хаос» ҳодисасидир. Агар шу муаммо ечимини топса, нафақат табиий фанлар, балки экология ва иқтисод, астрономия ва космонавтика

ҳам фойда кўради. Шунингдек, ўта зич ма-
терия ҳосил қилиш масаласи ўз ечимига эга
бўлади. Менинг илмий ишим ҳам ана шу
муаммолар ечимини тезлаштириш билан
боғлиқдир. Бир пайтлар Оврўпа олимлари
иш столи устида шарқ олимларининг кито-
блари турар эди. Бу муболаға эмас. Улар
боболаримизга ҳавас қилиб, юксакликка
эришганлар. Бугун эса энди иш столимизда
Оврўпа олимларининг китоблари турибди.
Иншооллоҳ, бу бизни илм-фанда илгорлик-
ка бошлайди. Узоқ йиллар Япония, АҚШ
мамлакатлари ва Оврўпа қитъаси олимлари
илгорликни қўлдан бермай келишди. Энди
фандаги илгорлик XXI аср арафасида Осиё-
га кўчмоқда. Ҳозир Ҳиндистон, Хитой, Жа-
нубий Корея мамлакатларида фан соҳасида
кескин ўзгаришлар бошланган. Ўзбекистон-
ни ҳам ана шу оғирлик марказида туриши-
ни жуда-жуда истайман.

Ҳукуматимиз бугун физикларга етарлича
имкониятлар яратиб берди. Қолаверса, мам-

ганда худди уларнинг қаровчиси ҳам йўқдай.
Бироқ Яратганнинг ўзи бу гўзалликларнинг
энг содиқ ҳимоячисидир. Буюк инсонлар
ҳам тоғларга ўхшайди. Тафаккури, диди, маъ-
навияти юксак, қалби гўзалликларга бой
бўлади. Яқинда АҚШ олимлари ҳар бир
хужайра ҳаётининг асоси бўлган ДНК тар-
кибини аниқладилар. У 3,1—3,2 миллиард
сўзга тенг экан. Демак, ҳаётнинг асоси то-
пилди. Буни физик асбоб-ускуналарнинг шу
бугунги равнақсиз исботлаб бўлармиди? Ҳеч
ҳам. Ана шундай, физиканинг имкониятла-
ри қанча кенгайса, тафаккур ҳам, дунёни
билиш ва идрок этиш ҳам шунча кенгайди.

Ўзбекистон дунёга не-не олимлару шоир-
ларни, ҳақимлару алломаларни тарбиялаб
берган юрт. Халқимиз тарихи билан қанча
фахрлансак арзийди. Сўз санъати, математи-
ка, физика ва тиббиёт, фалсафа ва минерал-
логия, астрономия ва қомусшунослик фан-
ларига илк бор шу заминда асос солинган.
Қолаверса, илм-фаннинг ривожланиши ис-

**Минглаб фарзандларимиз юксак тараққий топган давлатлардаги
энг нуфузли билим даргоҳларида таҳсил олаётгани, буюк аждодлари-
мизнинг издошлари сифатида ақл-заковат, илмга чанқоқлик, тириш-
қоқлик намуналарини кўрсатаётгани жамиятимизнинг эртанги кунни
янада ёруғ бўлишидан дарак беради.**

Ислом КАРИМОВ

лакатимизда Пўлат Ҳабибуллаев, Мирзаюсуф
Мусахонов, Ўткир Расулов, Мухтор Саидов,
Беҳзод Йўлдошев, Толиб Мўминов сингари
истеъодли академиклар мактаблари пайдо
бўлди. Бу олий физика мактаблари бугун дунё
физикларини ҳайратга солмоқда. Биз бу ус-
тоз юртдошларимиз билан қанча фахрлансак
арзийди. Мен дунё физикларидан XX аср-
нинг буюк физиги — Эйнштейнга ҳавас қила-
ман. Йиллар ўтар, вақти келиб юқорида са-
наб ўтган забардаст олимларнинг олий мак-
табларидан Эйнштейндай буюк олимлар ети-
шиб чиқишига ишонгим келади.

Бу дунё сиру синоатларга, мўъжизаларга
бой. Қутилмаганда кўз кўриб, қулоқ эшит-
маган ҳодисалар содир бўлиши мумкин.
Уларни назарий ва амалий асослаб бериш
физикларнинг вазифасидир. Кашфиёт — бу
истеъод меваси, Оллоҳ дилга солган фикр
маҳсули, узоқ йиллар қилинган меҳнат са-
марсидир.

Ҳар сафар кўзим тушса ҳайратга туша-
ман. Ҳақ таоло баланд тоғларга ҳам салобат,
ҳам қанчалар гўзаллик бахш этган. Бир қара-

теъодли ёшларнинг ҳаётга келиши билан
боғлиқ. Давронбек Матрасулов ҳам юрагида
ўтиб бор ёшлардан. Истиқлол эпкинларидан
завқланган ёш олимни она-Ватанга бўлган
чексиз муҳаббати улуғ мақсадларга етиштир-
ди. Ҳали унинг ўйлаб юрган орзулари мўл.
Зеро, Президентимиз Ислом Каримов айт-
ганларидек: «Зотан, Ватанга бўлган меҳру му-
ҳаббат ҳар қандай муаммони ечишга, ҳар қан-
дай ёвуз кучни енгишга қодирдир».

Ўз озодлигига эришган халқ ҳеч шубҳасиз
бахтлидир. Чунки Истиқлол йўли — бу та-
раққиёт йўли. Бу йўлда иккиланиш, манфа-
атпарастликнинг майда-чуйда ташвишлари-
га ўралашиб қолиш мумкин эмас. Ўзбекистон
манфаати ҳар қандай шахсий манфаатдан
баланддир. Дилига ёруғ умидлар сурур сол-
ган ўзбек йигитининг ошкора суҳбатини тинг-
лаб, унинг келажигига ишончим ортди. Ҳаётда
унга омадлар тилаб хайрлашар эканман,
кўнглимда ажабтовур бир кайфият уйғонди.
Давронбекка чин юракдан ҳавасим келди,
гўёки Ўзбекистоннинг истиқболини кўрган-
дай хурсанд бўлдим.

ЎЗ КЕЛАЖАТИМИЗНИ ЎЗИМИЗ ҚУРАМИЗ

Президентимиз Оқсаройдаги бир нутқларида «Ўзининг келажагини кўрмоқчи ва қўрмоқчи бўлган ҳар қандай давлат ёхуд жамият, албатта ўз миллий ғоясига суяниш ва таяниши керак»лигини таъкидлаб ўтган эдилар. Ҳақиқатан ўз миллий ғоясига эга бўлмаган жамият ўзгалар ғоясига хизмат қилишга маҳкумдир. Буни яхши ҳис этган юртбошимиз Ислоҳ Каримов йиғилиш сўнггида мафкура концепциясини тайёрлаш билан шуғулланувчи гуруҳ тузиш таклифини эълон қилиб, йиғилганларни мафкура тўғрисида сўздан кўра амалий ишларга ўтишга даъват этдилар. Энди биз, ўзимиз учун ўзимиз қайгуриб, ифтихор билан меҳнат қилмоқдамиз.

Ахир, коммунистик мафкуранинг шаклланишида октябрятнинг ҳам, пионернинг ҳам, комсомолнинг, коммунистнинг ҳам ўз ахлоқ кодекси, ўз газета ва журналлари, ўз анжуманлари, съездлари, миллионлаб нусхадаги ташвиқот-тарғибот, бадий-сиёсий адабиётлари хизмат қилмасмиди?

Биз бу билан эски тузумдан андоза олишга қақираётганимиз йўқ, албатта. Бизнинг қандай мураккаб усул билан онгимизни захарлаган бўлсалар, ана шундай пухта ўйланган ва узоқни кўзловчи ғоямиз билан халқимиз онгини тозартишимиз даркор. Демак, мустақиллигимизни ҳимоя қилувчи, унинг собитлигини, мустаҳкамлигини ёшлар онгига миллий ғоямиз билан синдириб боровчи бадий асарлар, бадий филмлар, оммабоп ва илмий мақолалар билан тўлдириш чоғи келди. Билим ва маърифат миллий ғоянинг бир бўлаги, шундай экан, энг аввало, ғояни фақат назарий маълумотлар билан эмас, балки уша биз олдинга сураётган ғоя руҳида сугорилган бадий асарлар ва бадий филмлар билан ёшлар онгига қуюшимиз зарур. Токи уларнинг ўзлари мушоҳада қилишга мажбур бўлсинлар,

ўз саволларига жавоб изласинлар. Шу уринда ёзувчи Тоғай Муроднинг «Отандан қолган далалар» романи асосида ишланган кинофилм, Ўзбекистон телекурсатуви орқали намойиш этилган «Занжир» видеофилми, «Мулоқот» ва «Тафаккур» журналларида чоп этилган кўплаб мақолалар миллий ғоямизнинг мазмун-моҳиятини ёритувчи ва онгимизга синдирувчи қимматга эга бўлдилар. Айтайлик, Тоғай Мурод собиқ социализм даврининг иллатларини фош этган бўлса, «Занжир» филми ваҳобийчилик ҳаракатининг моҳиятини тушунтирди. Ўқувчилар ушбу келтирилган манбалар билан танишиш орқали ўз Ватани ва миллати тақдири, унинг истиқболи қандай бўлиши лозимлиги тўғрисидаги мушоҳадага дуч келадилар. Таъкидлаш лозимки, доимо воқеликни англашда образлиликнинг аҳамияти каттадир. Бунинг устига ўқувчилар ўзлари қизиқаётган муаммолар билан шуғулланиш орқали миллий ғояга дуч келсаларгина уларнинг қалбида абадий муҳрланади.

Президентимиз Ислоҳ Каримов бежиз файласуф, тарихчи, сиёсатшунос, социолог, психолог ва педагогларга қайта-қайта мурожаат қилаётганлари йўқ, чунки шу касб эгалари бизнинг ишмизни давом эттирувчи бўлган ёшлар масаласи билан бевосита шуғулланидилар. Эндиликда миллий ғоя билан астойдил шуғулланадиган дориломон даврда яшаймиз, Зеро, Истиқлолни мустаҳкамлашни кўзлаб, улуг бунёдкорликлар қилаётган халқ учун миллий ғоя ниҳоятда зарур. Энг асосийси, мақсад ва орзуларимиз бегубор, ниятларимиз пок ва улугвор. Бу юксак орзу ва ниятлар ҳеч шубҳасиз бизни бахтиёр ва фаровон кунларга етказишига ишонаман!

Музаффар ТОЖИБОЕВ,
Бобур номидаги Андижон Давлат
университети аспиранти.

Саïдакбар БОҚИЕВ

РУҲИЙ ЭРКИНЛИК ЗАВҚИ

Ўзбекистон мустақилликка эришиши билан ҳуқуқий-демократик давлат қуриш эзгу мақсадга айланди. Шу боис, авваламбор, XXI асрда жамиятимизда янги ижтимоий онг шароитини яратиш, одоб-ахлоқ руҳияти ҳақидаги билимларни чуқурлаштириш, инсонни қадрлаш, айниқса, ўсиб келаётган ёш авлодни руҳий-маънавий жиҳатдан тарбиялаш, камолга етказиш асосий вазифа қилиб қўйилди. Қолаверса, ҳар бир шахснинг оиладаги хатти-ҳаракатлари, хулқ-одатлари, тартиб-қоидалари ва меҳнатга бўлган муносабатларини тарбиялашга эътибор ортди.

Зеро, бу йўлда Олтин меросимиз — Қуръони карим ва Ҳадиси шариф ўғитларини, ижтимоий-руҳий маънавиятнинг онгимизга маърифат йўли орқали тарғиб қилишни ҳаёт талаб этмоқда.

Асосий мақсад: инсонга олий равшан тараққиёт йўлига эришишида ёрдам бериш, моддий билан руҳият ўрта-сидаги таъсирни тенглаштириш, яъни ижтимоий ҳаёт тарозисини мувозанатга келтиришдир. Ижтимоий ҳаётнинг асосий моҳиятини ташкил этувчи моддий ҳам аслида руҳий зарралардан иборатлигини англаштиришдир. Ҳатто, руҳият ҳақида Ибн Сино: «Руҳ вужудга муҳрланмаган, мавжудлиги ҳам у туфайли эмас. Зотан, вужуд унинг қуроли, холос. Вужуднинг йўқолиши руҳга зарар еткази олмайдди. Илло руҳ унинг асосини ташкил этувчи мангу моҳият туфайли яшайверади», — деб таъкидлаган эди.

Зотан, Аллоҳ ўз илоҳий нурини диний ва илмий ахлоқ орқали тўла ёйғувчидир. Шундай экан, инсон ўз ички ва ташқи имкониятларини бошқара туриб дунё моҳиятини англаши, Яратганининг беқиёс қудратини ва ўз хатти-

ҳаракати мазмунини чуқур билмоғи лозим.

Бугун коинот, табиатни билиш, жамият ижтимоий ҳаётининг бутунлигини сақлашга ҳаракат қилиш, тирик организмларнинг шаклланишидаги майдоннинг ролини, моҳиятини англаш ва бошқаришни олдинги ўринга қўйиш керак. Зеро, асосий мақсад майдоннинг ҳамма томонини руҳлар, ақллар, идрок маънавиятлари ўраб турганини англашдан иборатдир. Ижтимоий руҳият маънавият ҳақиқатда ҳам коинотимиз материясининг олий маҳсулидир. Шунинг англаш учун, энг юксак ахлоқий онгга, маданиятга эга бўлиш, ўзликда инсонни тарбиялашни давом эттириш лозим.

Қуёш бир жойда (коинотда) туриб, бутун борлиққа нур ҳолида сингганидек, Аллоҳнинг қудрати ҳам оламга таралади. Биз Худога садоқат ва пок қалб-ла хизмат қилиш орқали доимо унинг марҳаматига сазовор бўламиз. Руҳий-маънавий моҳиятимиз моддий ҳолатларимизга жуда боғланган, шунинг учун бир қарашда руҳий хосиятга эга нарса-ни тушуна олмаймиз. Инсон — майдон ва майдон — инсон муносабатига, ўзаро алоқасига эътибор бериш керак. Аллоҳнинг «Эй, мўминлар, Сизларга ризқ қилиб берган ҳалол, покиза нарсалардан энглар ва шукр қилинглар», ёки Қуръондаги: «Дунёдан насибангни эсдан чиқармаган ҳолда, Аллоҳ сенга яхшилик қилгани каби, сен ҳам одамларга яхшилик қил. У ер юзини бузгувчи одамларни ҳеч дўст тутмайди. Мадомики, дунёда борсан, охират учун насиба олиб қол», деган илмий ҳикматномасига риоя қилиш лозим. Зеро, жамики мавжудотларнинг асл мақсади — Парвардигорни севмоқ ва англа-

моқ экан, одамзот у дунёда Олий руҳни ниқобсиз кўриши билан бутун қийинчиликлар ҳал этилади. Шунингдек, ичларидаги ҳар турли сўроқлар ва мушкулотларнинг жавобларини оладилар. Истаган, орзу қилган нарсаларини рўй-рост кўрадилар. Аллоҳ амр этадики: «Эй Мусо! Мен сени мумтоз қилдим, Сенга берганимни ол ва муяссар бўлган неъматларингга шукр қилганлардан бўл», дейди. Демак, фақат эзгулик йўли одамзот учун ягона йўлдир. Бунга бо-бокалонимиз Имом Ғаззолий «Дақойиқ ул-ахбор» асарида ҳам исботлайди.

Ибн Сино айтганидек, «Моддада юз берувчи ўзгаришларга келсак, сифатларидан бири ҳаддан зиёд кўпайиб ёки камайиб кетганда ҳаво ўзгариб бузилади». Демак, атроф-муҳитга онгли муносабатда бўлишдан мақсад — муайян муҳитнинг ҳаёт кечириши учун яроқли кўрсаткичларни сақлаш ва муаммоларни очишдир. Яратувчи ўз қудрати билан оламни аниқ бир режага кўра бунёд қилган экан, одамзот бу оламда фаол ҳаракатга эга бўлиб, жамики мавжудотларга нисбатан раҳм-шафқатли бўлиши ва уни бошқариши лозимдир. Зотан, Аллоҳ илми қадимдан ҳамма нарсани билувчи донодир. У замон аввали, охирини, зоҳирий ва ботинийсини билади. Унинг илмидан ҳеч бир нарса ташқарида эмас. Илму ғайб Аллоҳнинг ўзига хосдир. У ҳамма нарсанинг қудратида, тақдиридадир. Ҳаёт — тириклик Аллоҳдан. Кўриш, эшитиш — бу Аллоҳнинг исботидир. У ёнимизда доимо эшитиб ва кўриб турувчидир. У ўзининг қудрати билан билади, эшитади, кўради, доимо мавжуд. Ҳамма хулқ, феъл, ризқ — Аллоҳнинг амридан, хулқларнинг жами ахлоқдир. Аммо Аллоҳ бандасига ихтиёрий жузъийлигини берган. Аллоҳ одамни барча махлуқотдан улуг қилиб яратди. Чунки маърифат ва башариятнинг жавобгарлиги инсоннинг қўлидадир. Бироқ одамзот кўпинча нотўғри йўл тутиб ўз руҳий қудрати негизини писанд қилмапти. Қадимдан ижтимоий ислоҳотларда пайғамбарлар, авлиёлар, олимлар, иштирок этиб, ўз қобилиятларига яраша хизмат қилдилар, одамларни маърифатга чорлаб келдилар, тараққиётга ўз ҳиссаларини қўшдилар. Қобил халқни шариатга, маърифатга мушарраф қилдилар.

XXI аср ижтимоий ислоҳотга даврийлик қонуниятидан келиб чиқиб боқий қадриятларимиз маънавиятини, маърифатини янада ўстиришни, такомиллаштиришни тақозо этмоқда. Шунингдек, ҳозирги давр биздан онг ша-

роити ўсишини, унинг тараққиётини ҳам талаб қилмоқда. Зеро, она-сайёрамиз, табиатимиздаги ҳар бир соф зарра руҳ илоҳийлигининг учқунидир. Шундай экан, инсоннинг ижтимоий ҳаётида илоҳийлик ва қалбида Аллоҳ асосий ўринни эгаллаб, қўли меҳнатда, дили Аллоҳда бўлиши, ўз иш фаолиятида ва атрофида тозалик, эзгулик инсон учун асосий йўл бўлиши, маънавият ва маърифат, таълим-тарбия воситасига эга бўлиб, одоб-ахлоқ дастури асосий моҳият касб этиши, табиатга, жамиятга, ижтимоий ҳаётга нисбатан чуқур мулоҳаза қилиши ва бу йўлда мутасаввифларнинг ижтимоий ҳаёти биз учун сабоқ бўлиши лозим. Имом Бухорий, Форобий, Беруний, Ибн Сино, Имом Ғаззолий, Хожа Аҳмад Яссавий, Баҳоуддин Нақшбанд, Алишер Навоий каби тарихий сиймолар биз учун жуда улуг ва қадрлидир. Бундай сиймолар руҳий-маънавиятни излашимизга, маънавий юксалишимизга йўл кўрсатади.

Ҳар бир инсонни, нарсани бир руҳ бошқаради ёки аксидир, чунки ҳар қандай жонзот яратилишида Тангри яратувчидир. Бобокалонимиз Баҳоуддин Нақшбанд таъкидлаганидек, инсонни ва жамики мавжудотларни ундаги бир зарра бошқаради. Шу боис, албатта руҳий-маънавий ахлоққа эга бўлиш, эзгулик жамиятини тузиш, жойларда ахлоқ, одоб дастурини жорий этиш лозим. Бунинг натижасида инсон ижтимоий руҳий-маънавий юксак шахсга айланади.

Демак, асосий мақсадимиз инсоннинг аввало иймонли, эътиқодли ва маънавиятли қилиш, дунёвий ҳаёт шароитини ислоҳ қилиш, жамиятнинг руҳий-маънавий тақомилига эришиш, унинг ибтидосию-интиқосига, руҳиятини кўтаришга кўмак беришдир.

Дарвоқе, юқорида қайд этилган фикрлардан шундай якуний хулосага келамизки, бизнинг атроф-муҳитимиз илоҳий, руҳий-маънавий тирик мавжудот зарралари билан ўраб олинган, ҳамма еру майдонлар ёлғиз Парвардигорнинг муқаддас жойларидир. Биз уларга меҳр-шафқат билан қарашимиз, хизмат қилишимиз лозим. Зеро, Олий Онг — Аллоҳ ўз илоҳий нуруни қадимдан диний, илмий-фалсафий, ахлоқий, одоб орқали ёйиб, тарғиб қилиб келган ва бундан кейин ҳам худди шундай бўлаверади. XXI асрда энди ижтимоий руҳий-маънавий ахлоқ бирлиги кучаяди. Ҳар доим руҳият моддиятга нисбатан устуворликка эга бўлаверади.

ОЗОДА ТОШМАТОВА

ОРКЕСТР КЕРАКМИ?
АЛЪАТМА!*(ёки кўповозли музикага ўғайларча муносабат ҳақида)*

Мустақиллик шарофати билан янги тарихий давр бошланди. Республикамиз истиқлолга эришганидан сўнг фаннинг кўплаб жабҳалари сингари музика санъатида ҳам катта ўзгаришлар юз берди, яъни халқаро муносабатларнинг кенгайганлиги, чет эл ишбилармонлари билан ҳамкорлик, Шарқ ва Ғарб мамлакатлари билан маданий, иқтисодий алоқалар, Ўзбекистон музикасига ҳам ўз таъсирини кўрсатди.

Тарихдан маълумки, Ўзбекистон қадим-қадимлардан маданият, илм-фан ривожланган мамлакатлардан бири бўлган. Ўзбекистон ҳудудидан Буюк ипак йўли ўтиб, унда фақат савдо-сотик билангина эмас, балки Овropa ва Осиё мамлакатлари фан ва маданият ютуқлари билан ҳам муомала этилган.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон дунё мамлакатлари ҳамжамияти орасида ўз ўрнини топишга ҳаракат қилмоқда. Ўзбекистон эндиликда жаҳон илғор технологиясини олиб келишга, фан ва техниканинг охириги ютуқлари, ҳамда жаҳон маданиятини чуқурроқ ўзлаштиришга ҳаракат қилмоқда. Республикамизнинг қобилиятли ва истеъдодли ёшлари Америка Қўшма Штатлари, Олмония, Франция, Жанубий Корея, Япония, Англия каби бир қатор ривожланган давлатларга ўқишга юборилмоқда. Ўзбекистон дунёга юз тутмоқда, шу билан бирга дунё ҳам Ўзбекистоннинг бой маданиятини тан олмоқда. Кундан-кунга Ўзбекистон билан ҳамкорлик қилиш ниятини билдирган давлатлар кўпайиб бормоқда. Шу жумладан, 1997 йили Самарқандда ўтказилган «Шарқ тароналари» халқаро музика ва 1998 йили Тошкентда бўлиб ўтган Биринчи «Халқаро симфоник музика фестивали» каби анжуманлар ҳам ўз-ўзидан Ўзбекистон фақат фан ва техника эмас, балки музика маданияти жиҳатидан ҳам энг ривожланган мамлакатлар билан рақобатлашиш имконига эга эканлигидан далолат беради.

Айни шундай пайтда маданият учун масъул кишилар, музика тадқиқотчилари орасида кўповозли музикага, оркестрга ўғайларча муносабат пайдо бўлди. Бу ҳол азалдан, яъни қадимдан ўзбек халқида оркестр, опера, балет, хор каби кўп овозли бадиий жанрлар бўлмаганлиги ва буларнинг ҳаммаси бизга рус музика услуби орқали кириб келгани сабаб бўлса керак. Оркестр (юнонча сўз бўлиб) — турли чолғу асбобларидан тузилган кўп овозли бадиий жамоа, деганидир. Унда энг паст (йўғон) ва энг баланд (ингичка) товушларни чалиш имконияти бор. Оркестр деганда, биз бугун кўз олдимизга фақат рус халқи ёки рус композиторларининг асарларини ижро этадиган жамоани эмас, балки ўзбек халқ чолғуларидан тузилган ва Ўзбекистон композиторларининг миллий асарларини ҳам бемалол тарғиб қила оладиган жамоани келтиришимиз керак. Баъзан музикашунослар шундай катта имкониятдан кўз юмадилар. Ахир бу жамоалар ўзбек миллий музикасини, маданиятини кўпроқ чет элларда кўз-кўз қила оладиган коллективлардир.

Республикамиздаги оркестрларнинг биринчи вазифаси айнан шу жамоа учун ёзилган ўзбек композиторларининг оригинал асарларини ижро этишдир. Шу билан бирга оркестр учун мослаштирилган (композиторларимиз қайта ишлаган) ўзбек халқ куйи ва қўшиқларини ҳам ижро этадилар. Қолаверса, дунёда фақат биз бир ўзимиз яшолмаймиз. Шундай экан оркестр ҳам жаҳон классик асарлари орқали ўз ижрочилик маҳоратларини, техник имкониятларини бойитишлари зарурдир.

Ўсиб келаётган авлоднинг бадиий-эстетик дунёқарашини шакллантиришда кўповозли музика муҳим аҳамият касб этади. Чунки замонавий инсон мақом, фольклор, композиторларнинг асарлари, эстрада музикаси билан бирга Шарқ ва Ғарб классик асарларини ҳам эшита билиши ва уларни бир-бирларидан ажрата олиш

қобилиятига эга бўлишлари лозимдир. Бу ўринда ўзбек халқ чолғу оркестрларининг аниқ вазибалари бор. Оркестр енгил ва мураккаб, Шарқ ва Фарб, миллий ва халқчил мусиқалар ўртасидаги кўприк вазибасини бажаради. Ҳаммага таниш бўлган ўзбек халқ мусиқалари оркестр орқали сержило ва мафтункор янграйди. Оркестр халқ мусиқасига чолғуларнинг ранг-баранглиги туфайли ўзгача ҳаёт ва ўзгача тароват бағишлайди. Демак, ўзбек халқ чолғу оркестри шундай кенг имкониятга эга экан, биз уни четга суриб қўйишимиз керак эмас, балки бу имкониятдан тўғри фойдаланишимиз зарурдир. Очигини айтганда, оркестрларсиз бугунги маданий ҳаётимиз гоёт ғариб ва ибтидоий кўринишга келиб қолиши мумкин. Чунки давлатимизнинг муסיкий рамзи ҳисобланган — мадҳиямизни ҳам оркестр ижро этади-ку!

Ҳозирги кунда республикамизда 3 та профессионал жамоа: Тўхтасин Жалилов номидаги, Дони Зокиров номидаги халқ чолғу ва мустақиллик шарофати билан ташкил этилган «Сўғдиёна» номли ўзбек камер халқ чолғу оркестрлари ўз ижодий фаолиятларини давом эттириб келмоқда. Давр руҳига ҳамоҳанг бўлган «Сўғдиёна» жамоаси қисқа вақт ичида катта муваффақиятларни қўлга киритди.

Т. Жалилов номидаги ўзбек халқ чолғу оркестри 60 йиллик ижодий фаолияти давомида фақатгина икки марта хорижий сафарга (1950-йили Хитой Халқ Республикасига ва 1993 йили Шимолий Кореяга камер составда) чиқди. «Сўғдиёна» жамоаси эса салкам 8 йиллик фаолияти давомида бир қатор хорижий давлатларда бўлиб қайтди. Жумладан: Олмония, Испания, Франция, Жанубий Корея, Миср Араб Республикасида (икки марта) гастрол сафарига бўлиб қайтди. Бу коллективнинг репертуари турли жанр ва шакллардаги мусиқа асарларидан иборат. «Ўйин баёти», «Чўли ироқ», «Норим-норим», «Гулбаҳор ва Тановар», «Соқиномаи савти калон» каби бир қатор ўзбек халқ куйи ва қўшиқлари, М. Бафоев, Ф. Алимов, А. Мансуров, Н. Норхўжаев, А. Эргашев каби Ўзбекистон композиторларининг айнан шу бадий жамоа учун махсус ёзган асарлари ҳамда араб, озарбайжон, турк, қозоқ қирғиз, украин, рус, немис, француз ва шу каби хорижий композиторларнинг асарлари ҳам оркестр репертуарида алоҳида ўринни эгаллайди. Бу — гоёт қимматли репертуардир.

Бадий асарлар, шеърлар таржима талаб қилса, мусиқа тилида бунга зарурият

йўқ. Бунинг қулай томони шундаки, ер юзида яшайдиган барча миллату элатлар учун мусиқа тили (яъни ноталар) ягонадир.

Шу ўринда «Сўғдиёна» жамоасининг 1998 йилги Миср Араб Республикасига сафарини эслатиш қизиқарлидир. Қоҳира шаҳридаги опера театрида, Қоҳира санъат академиясида — Шибиникум шаҳрининг санъат саройида ва Қоҳира консерваториясида бўлган концертларда «Сўғдиёна» жамоаси араб композитори Риад-Аз-Сунбатининг «Лунга» асарини фестивалнинг бошидан охиригача чақирик куйи сифатида чалиб турди. Фестивал бошланишидан бир кун олдин бу куй араб оркестри ижросида янграётган эди. «Сўғдиёна» жамоаси мазкур куйни меҳмон бўлганликлари учун эмас, балки асарнинг ранг-баранг ўзбек чолғуларида жуда бой ва сержило оҳангларда, юқори савияда маҳорат билан ижро этилганлиги учун ҳам чақирик куйи сифатида бетиним чалиб турди. Концертдан сўнг Қоҳира консерваториясининг ректори — Доктор Фаузи Шами шундай деди: «Ўзбек мусиқаси ва оркестр ижрочилиги билан яқиндан танишиш учун имконияти яратганингиз учун ташаккур билдираман. Оркестрнинг бадий раҳбари Феруза Абдураҳимовага ажойиб жамоаси учун катта раҳмат. Бизнинг профессор-ўқитувчиларимиз ва талабаларимиз Сизнинг мусиқаларингиз билан бундан буён доимий алоқада бўлади, деган умиддаман».

Араб мусиқаси кафедрасининг ўқитувчиси — Доктор Науби Гоним: «Юксак даражадаги профессионал маҳоратингиз ва ижрочилик техникангиз бизни лол қолдирди», деб ўз дил сўзларини билдирган эди. Мана шу ҳолнинг ўзи оркестрнинг халқлар маданиятини яқинлаштиришдаги жуда катта имкониятини кўрсатиб турибди.

Қолаверса, оркестрларимиз барча хорижий мамлакатлар мусиқа усталарининг ҳавасини келтирган бир пайтда «Оркестр керакми?» деган саволни ўртага ташлаш албатта ноўриндир. Биз Ўзбекистонимиз маданиятини юксакка кўтарадиган бўлсак, миллий мусиқамиз оркестр тилида, опера тилида, умуман кўповозли мусиқа ёрдамида бутун дунёни кезишига эришишимиз керак. Шундай бўлиши керакки, миллий мусиқа ҳам такомилени топаверсин, кўповозли мусиқамиз ҳам ривожланиб, аввало халқимизга завқ-илҳом бағишласин, қолаверса бутун дунёга чиқаверсин. Бир сўз билан айтганда, оркестрдан, кўповозли мусикадан юз ўгириш — бугунги тараққиётдан юз ўгириш демакдир.

TA'LIMDA EKOLOGIYA MASALALARI

Yoshligimizda zavq bilan korgan «Soldat otasi» filmida bir epizod bor: dushman tanklari yashnab turgan uzumzorni yer bilan yakson qilib, ezib-yanchib kelayotganini ko'rgan bosh qahramon dushman tanklari yo'lini to'sib chiqadi. Bu bilan rejissyor urushning nafaqat odamlarni mahv qilishiga, ularning taqdirini ayanchli holga keltirishini, balki urushning tabiatga ham tengsiz ofat yetkazishini ko'rsatgan.

Hozirgi vaqtda fan-texnika, inson ongining taraqqiyoti jadal rivojlanishi munosabati bilan tabiiy zahiralardan tobora ko'proq foydalanilmoqda. Dunyo aholisi yildan-yilga o'sib tabiatdagi tabiiy boyliklarga nisbatan talabi oshmoqda. Bu esa tabiatdagi flora va faunaga katta ta'sir korsatib, o'rmon hududlarining qisqarishiga, cho'l-sahrolarning bostirib kelishiga, tiproqning buzilishiga, ozon qatlami to'sig'ining kamayishiga, yer havosining o'rtacha harorati ortib borishiga sabab bo'lmoqda. O'zbekistonda esa qizil kitobga kirgan o'simlik va hayvonot dunyosining ko'payishi yuz bermoqda.

Mavjud tadqiqot ishlari, ilmiy-uslubiy adabiyotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, uzluksiz ta'lim tizimida shaxshing ekologik madaniyatini shakllantirish masalalari yetarli darajada o'rganilmagan, tabiatni muhofaza qilish va tabiatdagi boyliklardan oqilona foqdalanish to'g'risida maxsus fanlar ishlab chiqilmagan. Bunday sharoitda inson tomonidan biosferaga ko'rsatilayotgan salbiy ta'sirni tartibga solish, inson va tabiat o'rtasidagi ijobiy tomonlarni ishlab chiqish shu kunning dolzarb myammolari hisoblanadi. Buning uchun uzluksiz ekologik ta'lim-tarbiya tizimi hozirgi zamonning, yer yuzining hamma burchaklarida olib borishligini ko'rsatmoqda.

Ayniqsa, O'zbekiston respublikasi Prezidenti I. A. Karimov «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari» nomli asarida, hozirgi vaqtda ekologik vaziyatning keskinligi va bu muammoni hal qilish umumxalq ishi ekanligi to'g'risida batafsil to'xtalgan.

Shuning uchun ham respublikamizning barcha xalq maorifi tizimida ekologik muammolarni o'rganish, ekologik madaniyatni shakllantirish uchun barcha ta'lim muassasalarida o'quvchilarda tabiatga bo'lgan qiziqishlarini, tabiatdagi boyliklardan ongli foydalanish, estetik didni, ekologik ong va madaniyatni oshirish, ularda umumiy ekologik ta'lim-tarbiyaga oid tushunchalarni shakllantirish zarur hisoblanadi. Buning uchun maxsus kurslar, dasturlar, o'quv rejalari ishlab chiqish, yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etishni zamon taqozo qilmoqda. O'quvchilar ongiga tabiat — jamiyat — ekologiya tizimini chuqurroq singdirish ularda tabiiy boyliklarga nisbatan, kelajak avlod taqdiri uchun qayg'urish, ekologik muhitga nisbatan bo'lgan munosabatlarni to'g'ri shakllantirish asosida olib borilishi zarur. Doimiy ravishda tabiatga ongli munosabatda bo'lishni tarbiyalash va uning ilmiy asoslarini ishlab chiqish xalq ta'limi tizimida katta rol o'ynaydi, ayniqsa, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ko'rsatilganidek ta'limning barcha darajalarida ta'lim oluvchilarning ekologik ta'lim-tarbiyasini takomillashtirish zarurligi alohida ko'rsatib o'tilgan.

Buning uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim deb o'ylaymiz: — Ekologik ta'lim-tarbiya uzluksiz holda, insonning butun hayoti davomida amalga oshirilishi kerak.

- Ekologik ta'lim-tarbiya barcha o'quv fanlarini o'qitish jarayonida amalga oshirilishi zarur.
- Ekologik ta'lim-tarbiya butun insoniyatning bugungi muhim muammolaridan biri bo'lishi kerak.
- Ekologik savodxonlikni, ekologik madaniyatni oshirish natijasida tabiatni muhofaza qilish, uning har bir boyligini e'zozlash, avaylab asrash lozimligini uqtirishni taqozo etadi.
- Ekologik ta'lim-tarbiya majmuasiga yangicha yondashish, ekologik qadriyatlarga nisbatan munosabatlarni shakllantirishni amalga oshirish tavsiya etiladi, gimnaziyalar, akademik litseylar, kollejlilar, Umumiy o'rta ta'lim maktablari, oliygohlarda barcha o'qituvchilar va oquvchilar bilan hamkorlikda uzluksiz ta'lim-tarbiya qoidalariga rioya etishni ta'minlashni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqil bo'lgandan so'ng, o'quvchilarga tabiat haqida, uning boylıklaridan unumli foydalanish, uni qo'riqlash va kelajak avlod uchun toza holda saqlashga oid bilimlarni berish, tabiatga ongli ravishda munosabatlarni tarbiyalash eng asosiy muammoldan biri bo'lib qolmoqda.

Ekologik muammoni hal etishning eng muhim omillaridan biri ekologik bilim, ong, g'oyaviy, siyosiy, axloqiy, estetik, iqtisodiy-huquqiy bilimlarni bir-biriga bog'lashni taqozo etadi. Bu esa o'z navbatida turli fan usullarini bir-biriga yaqinlashtirib, sifat jihatidan yangi xossa va xususiyatlarni o'zida ifodalagan bilimlar tizimini yuzaga keltiradi. Bu bilimlar ekologik dunyoqarashni shakllantirib borishning muhim omili bo'lib hisoblanadi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, barcha aholi o'rtasida ekologik targ'ibot ishlarini kuchaytirish, aholining ekologik ongini va ekologik bilimini, ko'nikmalarini, savodxonligini boyitish orqali ularda ekologik madaniyatni shakllantirish zarur. Birinchi navbatda har bir o'quv yurtlari uchun mo'ljallangan maxsus kurslar, dasturlar, o'quv qo'llanmalari, o'quv rejalari, tavsiyanomalar ishlab chiqishni taqozo etadi.

Hamroqul BO'RIYEV,
Qori Niyoziy nomidagi O'ZPFITI doktoranti.

Orif USMON

RUBOIYLAR

IYMONNING ENG AFZALI

(Rasylylloh s.a.v. hikmatlari)

*Barcha quvvat qalbda eryr, qalb—markazi insonning,
Shuningdek, qalb—markazidir alayhilla 'na shaytonning.
«Qalbdan Oллоh zikrin aylang, — deganlar Rasul Akrom,
Sabr-toqat, bag'rikenglik — eng afzali iymonning».*

QIZINGGA BERGIL AVVAL

*Farzandlarning hammasi ham g'oyat shirin va go'zal,
Faqat nodon ota o'g'lin qizidan ko'rar afzal.
Payg'ambarning hadisini yodda tutaylik har gal:
«Farzandlarga sovg'a bersang, qizingga bergil avval!»*

ENG KATTA JIHOD

*Islomni chuqur anglamoq mukammal savob erur,
Uni bilmay, jihod qilmoq musulimga isnod erur.
Haqiqiy jihod haqqinda Rasylylloh demushlar:
«Baloi nafsni mahv etmoq eng katta jihod erur!»*

BUZURG ADIB

(Said Ahmad akaga «O'zbekiston Qahramoni» degan
yuksak unvon berilishi munosabati bilan)

*Adib Og'a Said Ahmad bo'libdilar Qahramon,
Nazarimda, Opaning* ham ruhlari bo'ldi shodon.
Qolgan umrin, Opaning ham, bergan bo'lsin Oллоhim!
Buzurg adib Said Ahmad bo'lsin doim sog'u omon!*

OZOD YURT OSHIG'I

(Abdulla Qahhor hikmatlari)

*Ozod Batan fuqarosi hamisha ozod bo'lur,
Qul Vatanning fuqarosi mute' va barbod bo'lur.
Ozod, obod yurti oshig'i Abdullo Qahhar demush:
«Yurtin obod qilgan kishi o'zi ham obod bo'lur».*

FARZAND ODOBI

*Farzand aziz, g'oyat shirin, odobi undan shirin,
Har bir odam o'z farzandin biladi hasan, mubin.
Farzand odobi haqqinda ustod Qahhor demushlar:
«Erka o'stirsang bolangni, undan chiqadi xudbin!»*

ASLIDA MUHABBAT

*Ilk sevgim, ko'p muattar guli jiyda muhabbat,
Axtaraman hanuz, aylab obi diyda, muhabbat.
Oltimishdan so'ng boz esladim ustod Qahhor hikmatin:
«Qarilikda yetilarkan aslida muhabbat».*

GAR O'LSAM

(Mavlono Rumiy hikmati)

*Gar o'lsam, boshimda o'tliring, do'stlar,
Murdamni nigorga keltiring, do'stlar.
Jonsiz lablarimdan o'psa, tirilsam,
Nigorga pok Iymon keltiring, do'stlar!*

TASAVVUF

(Shayx Kubro hikmati)

*Tasavvuf — bu—boshdin oyoq yaxshi axloqdur, bo'tam,
Tasavvuf — bu—Ilohiy Ishq, Ishqi Halloqdur, bo'tam.
Tasavvufiy tariqatni tavsiflab Kubro demush:
«Tariqimiz — ma'danlardan oltin quymoqdur, bo'tam!»*

INSON ZOTI HUR, OZODDUR...

(Abu Mansur Moturidiy hikmati)

*Nek ham, bad ham mukallafdur o'zining af'olida,
Muvofiq kas mukallafdur o'zining zavolida.
Samarqandlik buzurg olim Moturidiy demushlar:
«Inson zoti hur, ozoddur o'zining a'molida».*

BULBULI SHIRINZABON

(Shoir Gyote tavalludining 250 yilligi munosabati
bilan)

*Buzurg olmon mutafakkir shoiri, shevabayon,
Ovro'poda toq, benazir bulbuli shirin zabon.
«Sharqu G'arb»dek devon bitgan, o'qib pok, sharif
Qur'on,
«Shayx Sa'diyga shogird bo'lsam, — degan, menga
sharaf-shon!»*

* Adibning umr yo'ldoshi, iste'dodli shoira Saida Zunnunova.

«ТАН СЎЗЛАМАС, ЖОН СЎЗЛАМАС, ИЙМОН СЎЗЛАР...»

Мустақилликни мустаҳкамлаб, жаҳон ҳамжамиятида ўзининг муносиб ўрнини эгаллаб бораётган республикамизда амалга оширилаётган маънавий-маърифий ислохотларнинг асосий мақсади, аввало инсон ва унинг камолотига ёрдам беришдир. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг ўтган йилги IX сессиясида қабул қилинган таълим тўғрисидаги Қонун ва кадрлар тайёрлаш Миллий дастури ҳар томонлама инсонпарварликни қарор топтириш руҳи билан суғорилган. Йўлбошчимиз Ислом Каримов сессияда сўзлаган нутқларида: «Буюк маънавиятимизни тиклаш ва янада юксалтириш, миллий таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, унинг миллий заминини мустаҳкамлаш, замон талаблари билан уйғунлаштириш асосида жаҳон андозалари ва кўникмалари даражасига чиқариш»га даъват этдилар.

Конституцияга мувофиқ, бизнинг мамлакатимизда Инсон — энг олий бойлик ва давлат сиёсатининг бош мақсадидир. Шунга кўра, ислохотларнинг бош мақсади инсон ҳаёти ва фаолиятининг барча соҳаларини кадрлаш, ривожлантиришдан иборат. Унинг шахсига, оилавий ва ижтимоий ҳаётига барча фуқаролар, мансабдорлар ҳам ҳурмат билан қараши, камол топишига, яхши ниятларига, яхши ишларига кенг йўл бериши керак.

Собиқ мустабид тузум даврида маъмурий-буйруқбозлик шароитида инсон манфаатлари жамият равнақига эмас, балки марказий давлат сиёсати манфаатларига

бўйсундирилди, маданий мерос, инсоннинг қадр-қиммати, маънавияти кейинги ўринларга сурилди. Шу билан бирга, таълим ва тарбияда уйғунлик бўлмай, балки бу соҳада инсонпарварлик хусусиятларидан узоқлашишди. 70 йил қизил империя таъқибиде яшашимиз натижасида динимиз, урф-одатларимиз, қадриятларимиз ана шу мафкура назорати остида бўлди. Шу боис биз тўла маънодаги маънавият ҳақида тафаккурлашдан маҳрум бўлдик. Истиқлол туфайли маънавият биринчи ўринга чиқиб қолди. Дарҳақиқат, муҳтарам Президентимиз Ислом Каримовнинг «Маънавият инсоннинг, халқнинг ва жамиятнинг, давлатнинг куч-қудратидир», — деган гаплари ҳаётнинг энг устун заруриятига айланиб бораётганлиги ҳаммамизга маълум.

Келажаги буюк давлат қурмоқчи эканмиз, албатта, энг аввало, ўша давлат қурувчилари бўлиши ёш авлодни, миллий кадрларни замон талабларига жавоб бера оладиган, ҳаётнинг барча соҳаларида инсонпарварликни намоён эта оладиган инсонлар этиб тарбиялаб етиштиришдек буюк вазифага дуч келаемиз.

Ҳурматли Президентимиз Ислом Каримов бу ҳақда шундай дейдилар: «Бизнинг энг катта ишончимиз, мадад-таянчимиз — бу ўсиб келаётган ёш авлодларимиздир. Такроран айтманки, мен ўзимнинг тақдиримни ҳам ва мамлакатимиз тақдири ва келажагини ҳам ана шу ёшлар қиёфасида; уларнинг пок қалби, эркин тафаккури,

Ишончим комилки, таълим ва уни ислох этишга сарфланган маблағ зое кетмайди, аксинча, жамиятимизни муваффақиятли ва изчил ислох этиш учун қудратли, таъсирчан омил бўлади.

Ислом КАРИМОВ

мустаҳкам иродаси ва дунёқарашда кўраман».

Ўзбекистонда бозор муносабатлари ўзига хослигининг моҳияти шуки, унинг ижтимоий йўналишини маънавиятнинг устуворлигига амал қилган ҳолда қарор топтириш кўзда тутилади. Бу эса жамиятнинг бутун тузилмаларида, айниқса, таълим-тарбия тизимида ҳам ўз ифодасини топмоғи лозим бўлади.

Юртбошимиз томонидан жамиятимиз гуллаб-яшнашини таъминлаётган беш тамойил ҳаётга татбиқ этилиб, ўз натижаларини бераётган бутунги кунда маънавий-маърифий ишларни янада жонлантириш, миллий истиқлол мафкурасини шакллантириш, пировард натижада эркин шахсни тарбиялаш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бири бўлиб келмоқда. Бу бевосита узлуксиз таълим тизимини ташкил қилиш ва такомиллаштириш масалаларига ҳам тааллуқлидир. Бу ҳақда Президентимиз Ислом Каримов Тошкентда бўлиб ўтган ЮНЕСКО Ижроия Кенгаши 155-сессиясида сўзлаган нутқларида бундай деб таъкидлайди: «Ишончим комилки, таълим ва уни ислоҳ этишга сарфланган маблағ зое кетмайди, аксинча, жамиятимизни муваффақиятли ва изчил ислоҳ этиш учун қудратли, таъсирчан омил бўлади, пировардида «портлаш самарасини беради».

Президентимиз ўз асарларида, нутқларида жамиятда сув ва ҳаводек зарур бўлган маънавий миллий заминда қарор топтириш зарурлигини кўпдан-кўп марта таъкидламоқдалар. Зеро, республикамизда маънавий ахлоқий муҳитни миллий заминда соғломлаштирмай туриб, бутунги муаммоларни ҳал эта олмаймиз.

Қатъий ишонч билан айтиш лозимки, маънавий бойлик моддий бойликдан минг бор устун. Шу боис биз таълим-тарбия масаласига давлат сиёсатининг устувор йўналиши сифатида ёндошмоқдамиз. Қадрлар тайёрлаш ҳақида қабул қилинган миллий дастур ҳам моҳият этибори билан шу мақсадни амалга оширишга қаратилган.

Донишманд Ғаззолий инсон моддий бойликлар билан эмас, балки маънавий фазилатлари билан ўз абадийлигини яратади, деб таъкидлайди. Шарқ фалсафасининг асосини ташкил этувчи бу фикр инсон ҳаётини мунаввар этишга, руҳини поклаш орқали жамиятдаги барча муносабатларни инсонийлаштиришга қаратилган.

Маънавияти етук кишиларгина ўзларининг қилаётган ишларини назорат қила билишлари, номуносиб хатти-ҳаракатлардан тийилишлари мумкин. Халқимизнинг бой маданий меросидан фойдаланиб, инсонлар қалбига савоб ва иймон уруғларини сепишга, инсоний фазилатларга, ахлоқ-одобли, инсофли-диёнатли бўлишга интилайлик. Маънавиятнинг қатор таркибий қисмлари бўлиб, улар — им, ахлоқ, бадий, диний ва миллий қадриятлардир.

Фалсафа эса маънавиятнинг назарий манбаи бўлиб, борлиқ ва билишнинг умумий тамаллари, инсон билан муносабати ҳақидаги таълимотдир. Атоқли олмон мутафаккири Ҳегел эътироф этишича, бами-соли Кўеи Шарқдан чиққани каби, фалсафа ҳам дастлаб айни Шарқда пайдо бўлган.

Зотан, МДҲ ичида бизнинг Ўзбекистонимизда маънавий-маърифий ислохотлар соҳасида дадил қадамлар қўйилмоқда. Зеро, мустақил Ўзбекистонимиздан балқиб чиқаётган маънавият куёшининг заррин нурлари бутун дунёни ҳам ёриттай.

Бундан 10—12 минг йил илгари ўқ-ёйнинг кашф этилиши инсоният маънавий камолотидаги дастлабки қадамлар деб ҳисобласак, бутунги кунда инсоният ўз ўзини англаш, моддийлик ва маънавийлик моҳиятини тушуниш, ҳаётнинг кўп сирсинаотини билишига ва ундан фойдаланиш имкониятларига эга бўлди. Ёш авлодни замон талабларига жавоб берадиган мутахассислар қилиб тарбиялаш, яна таълим ва тарбияни ажратмаслик, бу соҳада инсонпарварликни қарор топтирувчи узлуксиз таълим-тарбия тизимини ишлаб чиқиш ва уни ҳаракатга келтирувчи механизмни яратишга қаратилгандир.

Таълимни инсонпарварлаштиришнинг марказий масаласи ёшларга орномусни, ватан ва халқ олдидаги масъулиятни, юксак ахлоқ ва фуқаролик сифатларини шакллантиришдан ҳамда маънавий-руҳий фазилатларни тарбиялашдан иборатдир. Аввало тарбиячининг ўзи юксак маънавиятли, бошқаларга ўрнак бўлмоғи лозим. Шу билан бирга:

«Биринчи галда, — дейди Президентимиз Ислом Каримов, — соғлом фикрловчи, шу азиз Ватан қисматини ўз қисматини деб биладиган, мамлакатнинг эртаси учун бор масъулиятни зиммасига олишга қодир, жафокаш халқимиз учун, демократия ва адолат учун ўзини бахшига этадиган, фидойи, изланувчи ёш авлоднинг бошини қовуштириш, унинг мақсад ва интилишларига қанот бериш зарур».

Таълим-тарбияда биз орзу қилаётган инсон нафақат ўз касбига ихлосли бўлиши, шу билан бирга кенг фалсафий фикрлайдиган, инсоний фазилатларни тушуниб, қадрлайдиган, иймон-инсофли, ростгўй, адолат ва ҳақиқат йўлидан тоймайдиган, яхшиларга хайрихоҳ инсон бўлиши керак. Таълим-тарбияда табаррук бобокалонимиз Аҳмад Яссавий ҳикмати: «Тан сўзламас, жон сўзламас, иймон сўзлар» жонкуяр ватанпарварларни тарбиялашга даъват этади.

Жамият маънавиятини юксалтиришда таълим ва тарбия ишларининг аҳамияти бениҳоя каттадир. Президент фармони билан 8 та вилоят педагогика институтларига университет мақоми берилди. «Улуғбек», «Ўмид», «Камолот» жамғармалари иқтидорли ёшларни АҚШ, Франция, Германия, Буюк Британия ва Японияга ўқишга юбориб, бакалавр ва магистр даражаларини олишлариغا кўмаклашмоқда. Бу хайрли ишлар шоядки, яхши самаралар бергай.

Иблисларга устозлик қиладиган маккор Чингизхон буюк саркарда деб шуҳрат қозонса-да, аммо ўзи кашф этган Ясо қонунлари билан, бу қонунларни барча халқларга зўравонлик ва шафқатсизлик билан амалга оширгани билан инсоният уламолари ва фузаларининг тоабат лаънатиға учради. Аммо, Чингизхон, сўнг ўгли Ўктой, ундан кейин ўгли Чигатой юз минг, миллион-миллион беғуноҳ инсонларға бу дунёда ясаган дўзах-

ларнинг асарларидан парчалар келтириб, ўшаларнинг мақтовларини баён қилади.

«Мамлакат олувчилар хабарларининг ривоят қилувчилари, Соҳибқирон (Чингизхон) асарларининг ноқиллари шундай тараннум этадилар (бу ерда Улуғбек Ато Малик Жувайнийнинг «Тарихи Жаҳонкушоий», Рашиддин қаламиға мансуб «Жомеъ ат-таворих» асарларидан намуналар келтиради: «Айтадиларки, Чигатойхон соҳибшавкат ва

Маҳкам МАҲМУД

МАҲМУД ТОРОБИЙ — ХАЛҚ ХАЛОСКОРИ

ларида ажал селобини тоттирди ёхуд хору зорликлар чоҳига улоқтирди. На Будда динида, на зардуштийликда, на масиҳийликда, на мусулмонликда бўлмаган шафқатсиз Ясо қонунларини босқинчиларнинг ўзлари мақтаб кўкларға кўтардилар.

Тўғри, Ясо қонунларида темир интизомни кучайтирувчи, ўрта ва кичик мартабадаги ҳокимлар ва лашкарбошилариининг умумдавлат сиёсати асосида мустақил ҳаракат қилишлариға йўл берувчи қоидалар ҳам бор эди. Аммо, буларнинг ҳаммаси шафқатсизликка, фашистик ғояға асосланган эди.

Мусулмонларнинг азиз уламоларини ҳам мол ўрнида қул қилиб, хор-зор этган Чигатойхон даври ватанимиз Туркистон халқлари тарихида энг оғир, қаро кунлар бўлди. Бу қаро кунларнинг азоб-уқубатларини халқимиз ойлар, йиллар, асрлар давомида бошдан кечирдилар. Даҳшатли Ясо тазйиқлариға қарши Туркистон халқлари неча бор исён кўтардилар. Мана шундай миллий қаҳрамонларимиздан бири — Маҳмуд Торобий ҳақида ўзбек адабиётида жуда кам ёзилган.

Биз бу кичик мақолада Ойбекнинг «Маҳмуд Торобий» драматик достонидан сўнг биринчи марта бу нодир мавзуга қўл урган замондошимиз Асад Дилмуроднинг «Маҳмуд Торобий» романини таҳлил қилар эканмиз, мўътабар тарихий манбаларға мурожаат қилишимиз табиийдир.

Маърифатли подшоҳ ва олим Мирзо Улуғбек ҳам золим Чигатойни анъанавий равишда кўкка кўтариб мақтайди. Улуғбек холис олим сифатида ўз номидан эмас, аввалги, Чингизхон авлодиға хизмат қилган тарихчи-

олийҳиммат, Кайвон даражали, Баҳром савлатли подшоҳ бўлган. Серҳайбат ва серсиёсатлик (қаттиққўллик) билан ораста, салтанат ишларининг нозик томонларидан хабардорликда пийроста эди. Ясоқ ва тўрада бошқа ака-укаларидан юқори турарди. Соҳибқирони аъзам Чингизхонни муаззам мамлакатларни тақсимлаш вақтида Туронзамин мамлақати ҳокимлигини Қошғар сарҳадларидан Жайхун дарёси адоғиғача ястанган ерларни, Эрон ва Турон оралиғидаги Балх, Бадахшон, Қобул, Ғазнин, Синд дарёсигача бўлган ерларнинг кўп қисмини шу севимли фарзандиға берди» (форсчадан Б. Аҳмедов, Н. Норқулов, М. Ҳасаний таржималари).

Бундай бепоён худудни бошқариш осон эмас эди. Марказий ҳокимият — Улуғ юрт раҳбари Ўктой хоқон Чигатойнинг мусулмонларға қарши шафқатсиз ишларини цеқлаб туриш учунми, Мовароуннаҳрни бошқаришда унга ноиб — вакил қилиб Маҳмуд Ялавочни тайин қилган эди. Маҳмуд Ялавочнинг вазифаси — айни вақтда мусулмонлардан оғир солиқларни, даромадларни мўғулларға ундириб беришдан, уларни исён кўтаргизмай, итоатда сақлашдан иборат эди. Бундай нозик ва қалтис ишда юксак мартаба эгаси бўлиш учун жуда жасур, оқил ва обрўли одам бўлиш керак эди. Маҳмуд Ялавоч кўпинча халқ учун жуда кўп миқдордаги солиқларни ўзи тўлаб юборар, сўнг халқдан аста-секин ундириб олар эди. Бу тарихий шахснинг маънавий қиёфаси ҳали тарихчилар ва адибларимиз томонидан яхши ўрганилмаган.

Бунга илк уринишларни Асад Дилмуроднинг романида кўрамиз. Роман муқаддима-сидаёқ адиб халқимиз бошига тушган энг огир кунларнинг равшан манзарасини беради. Мўғул истилочиларига қарши, озодлик курашининг маънавий раҳнамолиги, буюк дин арбоби Шамсиддин Маҳбубий (Дарвоқе, бу азиз инсон мусулмон шариати қонунлари тўплами — «Хидоя» асарининг муаллифи Бурҳонуддин Марғинонийнинг табаррук авлодларидан)нинг сафдоши, Бухородаги Шамсия (Маҳбубий) мадрасаси мударриси Аъзамхон эшоннинг аянчли аҳволга тушганлиги тасвирланади. Ясонинг фашистик ғоясига кўра, мўғуллар исёнчиларнинг раҳбарларини ўлдирмай, хор-зор қилиб, ҳайвон ўрнида ишлатадилар. Бўлғуси миллий қахрамон Маҳмуд Торобий устозини бундай аянчли аҳволда кўриб, худди сарбадорлардай ватан озодлиги йўлида жону иймонини тикишга аҳд қилади. Йигит бу хароб чолдан устози Шамсиддин Маҳбубийни (дала эгасини) сўрайди. Маҳбус Аъзамхон эшон унга «туфроқ эгаси (яъни, ватан эгаси)ни зиндон қурилишида ҳаммолликка қўймишлар», деб жавоб беради. Бу сўзлар ҳам Маҳмуд Торобийнинг жонини ўртаб юборди.

Роман-трилогиянинг «Фигон» деб аталувчи биринчи қисми шундай муқаддима билан бошланади. Биринчи бобда эса ёзувчи анча йиллар аввалги воқеаларга қайтиб, устоз Шамсиддин Маҳбубий раҳбарлигида Маккаю Мадина сафаридан қайтиб, Бухорога яқинлашган савдо карвонига мўғул истилочиларининг ҳужумини тасвирлайди. Кўчлар тенгсиз, ёв бағоят қудратли экани мўғул баҳодир Бўринайхон ва унинг тулпори тасвирдан кўриниб туради.

Адолат юзасидан айтиш керакки, романининг ҳар бир бобида жуда катта мазмун ва маънолар яширинган, бу мазмунни тез илғаб олиш учун ўқувчи анча-мунча тарихий билимларга эга бўлиши талаб этилади.

Тарихда дин, маънавият уламолари кўрган хор-зорликлар ҳақида ўқиганимизда Истиқлол туфайли, Президентимиз ташаббуси билан Аҳмад Яссавий, имом ал-Бухорий, имом ат-Термизий, Бурҳонуддин Марғиноний, Баҳовуддин Нақшбанд, Ҳожа Аҳрор, имом ал-Мотрудий каби буюк дин арбобларининг ижодий мерослари авайлаб сақланиб, маънавий камолотга хизмат қилаётганини кўриб, Худога шукроналар айтаемиз.

Асад Дилмурод романида Маҳмуд Торобийнинг шахсий, оилавий ҳаёти, доно онаси, сеvimли хотини, укалари қиёфалари анча кенг тасвирланган. Буларнинг барчаси Маҳмуд Торобий етакчилигидаги халқ кўзғолонига қандай кўшилгани, улар кўрсатган қахрамонликлар, ватан, миллат озодлиги учун жонларини фидо қилганликлари қизиқарли воқеалар, қонли тўқнашувлар орқали тасвирланади.

Тарихдан маълумки, ота-боболаримиз ўзаро муомалада ёхуд мактубларда бир исм билан эмас, иззат-ҳурмат юзасидан кўш исм

(ёки ўзи ва отасининг исми ва ё иззатини оширувчи лақаблари) билан аталганлар. Буни яхши билган Асад Дилмурод ҳам қахрамонларини Маҳмуд Баҳодир, Зор Жаҳон, усталар саркори, Озода Зайнаб (Маҳмуд Торобийнинг онаси), Суйгуна Зебо (унинг қизи), Муҳиддин Камол (пирнинг ўғли), Оловхон Юсуф (халқ қасоскорининг ўғли, аввал ғозий сўнг мўғул маликаси Гура хотунга ошиқ бўлиб, мўғулларга сотилади (Тарас Булбанинги ўғли Андрей ҳам гўзал поляк қизини севиб қўлиб, босқинчилар тарафига ўтган эди), Вафо Хўжандий, Маҳмуд Ялавоч...

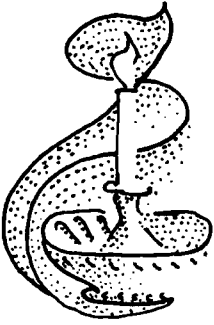
Дарвоқе, Ўқтой хоқоннинг Чигатой улусидаги вакили — Маҳмуд Ялавоч миллий қахрамонларимиздан бирими ёхуд сотқинми, ёки сохта хонми, деган савол кўп асрлар давомида тарихчиларни, ватан фарзандларини ўйлантириб келади. Асад Дилмурод бу тарихий шахсни анъанавий қилиб, мўғулларнинг малайи деб тасвирлайди. Халқ халоскорларини Чигатойхон душмани сифатида йўқ қилиш унинг вазифаси. Аммо, у Мовароуннаҳр фарзанди сифатида руҳий изтироблардан ҳам беғона эмас. Ёзувчи унинг Маҳмуд Торобий билан учрашувларини кўрсатади, бу суҳбатларда ватан, миллат тақдири, босқинчиларга хизмат қилганлар то қиёматгача халқ лаънатига қолиши ҳақида сўз боради.

Асад Дилмурод тарихий далилларга суянгани ҳолда халқ кўзғолони сабаблари ва оқибатларини тўғри кўрсатади. Кўзғолончилар вақтинча ғалабага эришадилар. Оз фурсатда янги озод, мустақил давлат тузадилар. Донишманд, оқил устозларни мансабга тайинлайдилар. Аммо, истилочилар билан жиддий жанглар учун қурол-яроқ ҳам, давлатчилик тажрибаси ҳам етишмайди. Энг муҳими, душман бениҳоя айёр ва маккор, яна кўп...

Асар сюжети кенг тармоқли, унда бир қанча қахрамонларнинг поэма, назокатли ишқий саргузаштлари ҳам борки, буларда оврулача кучоқлаш, ўпишлар йўқ. Шунга қарамай, Маҳмуд Торобий билан мўғул маликаси Гура хотун орасидаги муҳаббат талқинида ҳаётийликдан кўра китобийлик устун кўринади. Асарда қахрамонлар ва ёвларнинг шиддатли тўқнашувлари орасида узундан-узоқ мулоҳазалар ҳам сюжет тарқоқлигини келтириб чиқаради. Асар тили анча мураккаб.

Асар охирида таникли миллий адабимиз Тоҳир Малик билан Асад Дилмурод суҳбати берилган. Икки адиб халқ, миллат тақдири, адабиётнинг бурчи ҳақида мазмунли суҳбатлар қиладилар. Тоҳир Малик хулоса қилиб айтадики, «Тарихни бўяб-бежаш, уни маълум мафкура манфаатига бўйсундириб, қадим ажодларимиз устидан ноҳақ ҳукм чиқариш ҳам гуноҳи азим. Шўро тарғиботчилари мозий қиёфасига лой чаплаётган бир пайтда Сиз ўз йўлингиздан бордингиз, катта ҳақиқат нималигини ғофиллик кўчасига қирганларга тузукроқ англашиб қўйишни тиладингиз». Бу Асад Дилмуроднинг романига берилган юксак баҳодир.

Muhammad G'OZI

SHAYX NAJMIDDIN KUBRO MUROKABASI

Tasavvufshunos olim, muhtaram Najmiddin Komilovning yozishlaricha, inson qiyofasini yo'qotgan mo'g'ul bosqinchilari Gurganjga kirganda Shayx Najmiddin Kubro qolgan-qutgan muridlari bilan jangga shaylanib, bir nechta dushmani nayza va toshlar bilan urib yiqitadi. Ko'kragiga kamon o'qi sanchilgach, yetmish besh yashar Shayx — ilohiy ilhomdan ma'rifat topib, kuchi ketayotganini sezsa ham, dushman bayrog'ini bir mo'g'ulning qo'lidan g'azab bilan yulqab oladi-da... jon beradi. Aytishlaricha, vafotidan keyin o'nta odam uning mahkam qisilgan qo'lidan bayroqni arang ajratib oladi.

BISMLILLAHUR ROHMANIR RAHIYM!

Yo h-u-u-u-v-v-v-v-v!!!...
 Ya'juj kelmish elimga,
 ma'juj kelmish elimga...
 Birubor-o-o-o...
 Men Najmiddin Kubro-o-o...
 O'zing kir oro-o-o-o... ...
 Yo ahli Xorazm,
 bo'lar cho'ng bazm...
 Bazmmas — razm!!! ...
 Quyoshga o'rlaydi
 zulmoniy bir dud...
 Chalinsin «Lazgi»lar —
 Rahmoniy surudl..
 Daryodan suv emas —
 qon oqar lim-lim!..
 Bo'lmaymiz taslim... ..
 Ayo Xorazmiylar,
 nuridiydalar,
 Bo'lg'on maqtullar,
 jabrdiydalar,
 Vatandan ulug'roq
 nimang bor — aytgin?
 Vatandan suluvroq —
 nimang bor — aytgin?
 Topmaysan.
 Behuda bo'lma ovvoral..
 Mayli, kez ochunni,
 qidir davvoral..
 Menga jon saqlamoq
 qilindi taklif!..
 Buni eshitgandan
 kar bo'lganim behl..
 «Hubbul Vatan
 minal iymon!» —
 Ilohiy tashbehl..
 biling jigarbandalar,
 Men aytgan so'zlar,
 nelar deb bo'zlar-u
 Nelarni ko'zlar?..
 bu na ohu zoru
 Na-da faryodlar,

Bu — yurtga bizlardan
 chong qasamiyoddir!..
 Tog'dah-da og'irdir,
 qasamyod toshi,
 Inson unga mas'il
 toki bor boshil..
 Qasamxo'r bo'lmoqdan
 Olloh saqlasin!..
 Qasam urganlikdan...
 Voh-voh!.. Asrasin!
 Bu bir ko'rgylikdir,
 Mudhish ko'rgulik,
 Ollohim!.. Bandangga
 qilma ko'rgulik...
 Ayo Xorazmiylar, yoshu qarimiz,
 Barchamiz Vatanning
 navkarlarimiz!..
 Yurt qo'rish azaldan
 bizga merosdir!
 Merosga sadoqat
 avlodga xosdir!..
 Toki bor ekan
 Ramaqlarda jon,
 Tomirlarimizda
 oqar ekan qon,
 Yog'iyla biomon
 so'qish qilamiz!
 Betimsol, bemonand
 bir ish qilamiz!
 Bunga Xydo shohid,
 shohid kurramiz,
 Ko'klarga yuksalgay
 «Urho-urra»miz!!!..
 Mayli, sipqoraylik
 shahidlik jomin,
 Pokiza saqlaylik
 Vatanning shonin!!!
 Alhamdulillah
 Rabbul olamin!
 O-O-O-O-M-M-M-I-I-I-I-N-N-N-N-N!!!!...

ОЛИМ ЗАҲМАТИНИНГ БАҲОСИ

«Зар қадрини заргар билар...» деган нақл бор. Алишер Навоийни даҳо санъаткорлик мақомига кўтарган омиллардан бири ўқиш, ўқиш, гўзалликни теран англаш бўлди. Улуғ шоирларни Алишер Навоий шунчалик берилиб ўқидики, уларнинг ҳар бирини кейинчалик аниқ, юксак, лўнда таърифлади. Масалан, «Мўъжаз баёнлик соҳири Ҳинд» — Хусрав Деҳлавий, «Исо нафаслик ринди Шероз», яна «Ягонаи аср» — Ҳофиз Шерозий, «Кудси асарлик орифи Жом» — Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий буюк Низомий Ганжавий яратган бойликларни тинимсиз ўлчайдиган хирад хозини — нафосатшунос қўлига гаройиб тарозуни топширади. Заҳматкаш хирад хозини Низомий яратмиш бойликларнинг кўпидан озинигина ўлчашга улгурди:

*Каффои мизон анга афлок ўлуб,
Ботмони тоши кураи хок ўлуб,
Тортса юз қарн хирад хозини
Чекмагай анинг кўпидин озини.*

Алишер Навоий наздида хирад хозини юксак унвон, маънавий-руҳий бойликни ўлчаш ҳуқуқини қўлга киритган сарвари дарк, хазинашунос. Даҳо санъаткорлар яратган бойликларни ўлчовчи хозинлар бўлганидай, Алишер Навоий яратган бойликларни баҳолаш ҳуқуқига эга бўлган зурафолар бўлган, бор. Шундай хирад хозинларидан бири, шаксиз, икки бор Давлат мукофоти совриндори, филология фанлари доктори, профессор, нурли инсон Абдуқодир Ҳайитметовдир.

Адабиётшунос Раҳим Воҳидов «Навоий қалбила сирлашган инсон» рисоласида Абдуқодир Ҳайитметов ҳаёти ва ижоди лавҳаларини топиб-топиб, билиб-билиб тасвирлайди. Абдуқодир Ҳайитметов суронли XX асрнинг иккинчи чораги бошланишида дунёга келди: шоир ёзганидай, «туғилди-ю шу он бўғилди». Арзимасгина баҳонаи сабаб билан Абдуқодир таваллуд топган файзли оила тариқдай сочилди-кетди: ота қамалди, буви ва бобо фарзанд доғини, кексалик хўрлигини тортди. Бўлғуси олимнинг онаси

икки норасида фарзандини бағрига босиб, «эримни кўрсам, дардига малҳам бўлсам» деган ниятда шаҳри Тошкентга йўл олди. Тошкент Абдуқодирнинг тақдирида улкан ўрин эгаллади. Бу ерда у ўқиди, изланди, олим бўлди, обрў топди, элнинг азиз фарзандига айланди.

Ўрта Осиё Давлат университетининг шарқшунослик факультетини тугатгач, А. Ҳайитметов ўз тарихи, ёрқин намояндалари, муҳим, нурли истиқболи бор бўлган навоийшунослик фанининг содиқ ходимлари сафига қўшилди. Асрнинг биринчи ярмида Фитрат, Айний, Бартольд, Бертельс, Вадуд Маҳмуд, Абдурахмон Саъдий, С. Шарафиддинов, Ойбек, М. Шайхзода сингари алломалар навоийшуносликка муносиб ҳисс қўшган — рисола, мақола, илмий тадқиқот, биографик очерклар яратган эдилар.

Мана, салкам ярим асрдирки, Абдуқодир Ҳайитметов номи ҳам П. Шамсиев, С. Муталлибов, Ҳ. Сулаймон, И. Султон, Воҳид Зоҳидов, Азиз Қаюмов, Абдурашид Абдуғафуров сингари олимлар қаторида ҳурмат билан тилга олинади. Аниқроғи, сўнгги қирқ йил ичида А. Ҳайитметов ўзбек навоийшуносларининг етакчиси, саркорига айланди.

Раҳим Воҳидов олимнинг Навоий муҳити, ҳол-ҳаёти ва ижодига оид ўнлаб китобу мақолаларини тилга олади, бир қанчаларини талқину таҳлил қилади. Китоб муаллифи Абдуқодир Ҳайитметовнинг Навоий ҳақидаги тадқиқотлари марказига «Навоий лирика»сини қўяди, мазкур тадқиқотдаги талқиннинг ўзига хосликларини кўрсатиб беради. А. Ҳайитметов лирика ҳақида Фарбу Шарқ, ўтмишу ҳозирги адабиётшунослик илмидан ниманики ўқиган бўлса, Навоий лирикасига татбиқ этишга интилади. Бошқача айтганда, олим Навоий лирикаси моҳиятини очадиган калит излайди. Ҳ. Ҳайне, Ҳегел, Л. Толстой, В. Белинский, А. Пушкин асарларини ўқийди. Шарқ мутафаккирлари асарларини мутолла қилади, форс-тожик адабиёти бўйича тадқиқотларни синчиклаб ўрганади. Излаб-излаб олим шундай хулосага келади. Навоий лирика соҳасида фақат ўзлиги билан машҳурдир. Навоий ли-

рикаси — беназир теран бойлик. Уни алоҳида тадқиқ қилиш жоиз. А. Ҳайитметов Навоий ижодини ўргангани сайин ўзи ҳам ўзгариб борди: Навоий руҳи, унинг асарларидаги гўзаллик тадқиқотчи қалбидан мустаҳкам ўрин олди.

Р. Воҳидов юқорида тилга олинган рисолада гарчи Абдуқодир Ҳайитметов ҳаёти ва ижодини ёритишни мақсад қилиб қўйган бўлса-да, XX асрнинг иккинчи ярмидаги навоийшуносликнинг аниқ кўринишларини кўрсатиб беролган. Эллигинчи йилларда Навоий ижоди шўро адабиётшунослиги методологияси асосида ёритилди. Олтмишинчи йилларда Навоий асарларини мумкин қадар мукамал чоп этиш, асарлари лугатини тузиш тамойили қатъийлашди. Етмишинчи йилларда Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди кенг миқёсда, жаҳон навоийшунослиги нуқтаи назаридан ўрганила бошланди. Саксонинчи йилларда Навоий санъаткорлар диққат марказига ўтди. Буюк шоир ғазаллари талқин қилинди, у қўллаган сўзлар оҳанги, ранги, мазмун тоши ўрганила бошланди. Шу даврда Абдуқодир Ҳайитметов «Навоий энциклопедияси»ни тузиш ташаббуси билан чиқди, мазкур хайрли ишнинг долзарблигини муҳокамага қўйди. Асримизнинг сўнгги ўн йиллигида Навоий асарлари Темурийлар даври адабиётининг таркибий қисми; диний-дунёвий қарашлар жамулжами сифатида ўрганила бошланди. А. Ҳайитметов бу даврда бир неча китоб, ўнлаб мақолалар, Навоий даҳоси, санъати ярқ этиб кўринадиган лавҳа-кузатувлар яратди. «Навоийхонлик суҳбатлари», «Темурийлар даври ўзбек адабиёти» китоблари завқ билан мутулаа қилина бошланди.

Раҳим Воҳидов Абдуқодир домла нафақат Навоий ижоди, мумтоз адабиётимизнинггина эмас, балки XX аср ўзбек адабиётининг ҳам билағони, тадқиқотчиси эканлигини тасдиқлайди. А. Ҳайитметов XX аср ўзбек адабиёти ҳақида юксак минбарлардан гапирди, кўпмиллатли ҳамда жаҳон адабиёти тарихи китобларига пишиқ-пухта мақолалар ёзди. Фикримизни Абдуқодир Ҳайитметовга Беруний номидаги биринчи мукофот XX аср ўзбек адабиёти бўйича олиб борган тадқиқоти учун берилганлигининг ўзиёқ тасдиқлайди. Раҳим Воҳидов А. Ҳайитметовнинг мумтоз ўзбек адабиёти ва унинг намояндалари ижоди ҳақидаги тадқиқотларига диққат қаратади. Табиийки, Навоийдек мумтоз адабиёт чўққиси ижодини мукамал билган олим ўтган минг йилликдаги адабиёт ҳақида эркин қалам тебрата олади.

Сўз юритилаётган рисолада Абдуқодир Ҳайитметов фаолиятининг яна бир қирраси — бадиий ижод ҳақида фикр юритилади. Ярим асрдан ошибдики, Абдул Қодир имзоси билан матбуотда ҳикоя, шеър, лавҳа, хотиралар чоп этилади. Адиб Абдул Қодир «Бўрилар увлашган кеча» ҳол-ҳаёт қиссасининг муаллифидир. Раҳим Воҳидов китобининг бир хусусияти диққатни дарҳол жалб қилади. Рисола муаллифи А. Ҳайитметов ҳақида ёзилган мақолаларга, айтилган фикрларга бот-бот мурожаат қилади.

Абдуқодир Ҳайитметов Навоий ижодини кунт, ихлос билан ўрганди, улуг шоир ҳаётига оид воқеа-далилларни топди, ёзди. Табиийки, Навоий табиатидаги хусусиятлар тадқиқотчига ҳам кўчди. Р. Воҳидов ўз китобчасида шу масалага сал-пал тегиб ўтади. А. Ҳайитметов Навоийдан улуг мақсадлар билан яшашни, мақсад йўлида тинимсиз меҳнат қилишни ўрганди. А. Ҳайитметовда улуг одамларга хос багрикенглик, саховат, инсонни ардоқлаш, кечиримлилик хусусиятлари шаклланиб, тийнатиётининг асосини ташкил этди.

Раҳим Воҳидов китоби лавҳалардан иборат. А. Ҳайитметов ҳаёти, ижоди ҳақида илмий тадқиқотлар, танқидий-биографик очерк, адабий портрет яратадиган давр келди. Менга қолса, А. Ҳайитметов ҳаёти ва ижоди ажойиб адабий портретга материал бўла олади. Маълумки, адабий портретда қаҳрамон ҳаёти ва ижоди ички зиддиятлар, руҳий курашлар асосида ярагилади. Абдуқодир Ҳайитметов суронли XX аср кишиси. У, ўзи истамаган ҳолда, Алишер Навоий ижодига тушадиган қалитни йиллар давомида тинимсиз изланишлар туфайли топди, чунки олим Навоий шеърятининг асосида хур инсон масаласи турганлигини, буюк санъаткор Қуръони Карим, Ҳадиси шарифдан куч-қувват олганини жуда яхши биларди.

Абдуқодир Ҳайитметов Навоий ижодини таҳлилу талқин қилишда тамоман янгича қарашлар, маслаклар лозимлигини ҳис этарди. Шунинг учун ҳам у мустақиллик йилларида Навоий ижоди, ҳаёти, адабий муҳити ҳақида эмин-эркин, самимий ёза бошлади. Алишер Навоий ижоди — чексиз денгиз. Бу денгиз ҳали кўплаб тадқиқотчиларни жалб этади. Бир фикрни узил-кесил айтиш мумкинки, Навоий ҳаёти ва ижодини ўрганишга бел боғлаган биронта тадқиқотчи Абдуқодир Ҳайитметов асарларини четлаб ўта олмайди.

«РАВЗАТУС-САФО»¹

МАВЛОНО МУҲАММАД

Ул жаноб хуштаб толиби илм эрдиким, муаммо илмида мумтоз эрди. Йиллар Султон Бадиуззамон Мирзо мулозаматида садорат мансабиға иштиғол кўргузди. Чун ул ҳазратнинг хизмати саодатидин маҳрум қолди, Муҳаммад Бобур подшоҳнинг олампаҳо даргоҳиға бориб, тақарруб (яқинлик) давлатин топти. Санайи ҳижрий тўққиз юз доғи ўн саккизда эрдиким, ул олийжоҳ подшоҳ била олийжоҳ Убайдуллахон орасида Қўли Маликда уруш воқеъ бўлди, мавлоно Муҳаммад маърақала шаҳодат шарбатин торғди. Ул жанобнинг таъби натоъижидин муаммо фанида рисола бордурким, диққату латофат гоятидадур.

АМИР КАМОЛИДДИН ҲУСАЙН

Ул жаноб Хуросон содоти (сайидлари)нинг фузалоси силкида мунтазам эрди. Жавонлиғи айёмида Бовардин Ҳиротға келиб илм таҳсилиға машғул бўлди. Шул аснода Кичик Мирзонинг шариф манзилиға тушти ва шаҳзода ани ўзининг мусоҳиби қилиб, анинг рўзғори юзига эҳсони қопусин (эшигин) очди. Аммо ул чоғдаким, Кичик Мирзо ҳаж азиматин қилди, Амир Ҳусайн анга ҳамроҳ бўлмай, шаҳзода кетгандин сўнгра пушаймон бўлиб, анинг сўнгидан борди. Лекин, малики қодир тақдир била шул сафарда анинг хизматиға ета олмади. Чун ҳажи исломни ўткарди, қайтиб келурда Табриз вилоятида Султон Яъқуб Мирзо хизматиға ихтисос топиб, бир неча вақт шул мамлакатда авқот кечуруб, яна малуф ватаниға келиб, Амир Алишернинг хизматиға бориб, ул жанобнинг илтифоти назарининг манзури бўлди. Фаройиб воқеотдинким, Амир Ҳусайнға иттифоқ тушти, бири улдурким, ул авондаким Амир Алишернинг хизматида эрди, ул жаноб ани Яъқуб Мирзо қошиға элчи қилиб юборди ва анга муқаррар қилдиким, мавлоно Абдураҳмон Жомийнинг китоби куллиёти яна бир неча покиза китоблар била китобхонадин олиб, қози Исо ва андин ўзга ул даргоҳнинг нуввоблари (124^а) учун элтгай. Ул вақтдаким жаноб саъдатмаоб ул китобларни мавлоно Абдулқарим китобдордин олғай, мавлавий ғалат қилиб «Футухоти Маккий»ким, жилди ва қалинлиғи мавлавий Жомийнинг куллиёти китобиға бағоят ўхшайдур эрди, анга берди. Амир Ҳусайн ул китобни эҳтиёт қилмай юк ва совғалар орасида мазбут қилди. Чун Султон Яъқуб мулозаматиға борди ва пешкашларни Султон Яъқуб назаридан ўтказди, олийжоҳ подшоҳ ахлоқи макорими камолидин анинг аҳволини сўраб

делдиким, бу сафарда йўлнинг йироқлиғидан малул бўлмиш бўлғайсиз? Мир Ҳусайн жавоб бердиким, йўл қатъи асносида менинг андоқ бир ҳамроҳим бор эрдиким, рафоқати жиҳатиндин асло малолат шахси кўнглим теғрасиға кела олмайдур эрди. Султон Яъқуб бу сўзнинг ҳақиқатин сўраб, мавлавий жавоб бердиким, Амир Алишер ҳазрати мавлавий Жомий алай-ҳирроҳманнинг куллиёти китобин қози жаноблари учун юбормишларким, доимо ўзум била ҳамроҳдур. Агар андак малолат қўл берур эрди, ул китобға назар қилур эрдим. Подшоҳ буюрдиким, ани келтирсинлар, то мушоҳада қилолин. Амир Ҳусайн киши юбориб ул мужалладни келтирди. Чун ани очтилар, маълум бўлдиким «Футухоти Маккий»дур, на мавлавий Жомий. Шул ваҳхдин жаноб саъдатмаобға ҳижолат ва инфийол қўл берди. Бу сабабдин яна Амир Алишернинг илтифоти назарининг манзури бўла олмади. Ҳоқони мансурнинг авқоти охирида Балхға бориб Султон Бадиуззамон Мирзо анга «Шоҳимардон»нинг олий остонасининг шайхлиғи мансабин берди. Санайи ҳижрий тўққиз юз доғи саккизда эрдиким, шайхлиғи амалин садорат амриға мубаддал қилди. Тарих ҳижрий тўққиз юз доғи тўққизда эрдиким, Мирзо Бадиуззамон Ҳирот вилоятида эрди, Амир Ҳусайн садорат мансабин ташлаб Обивард ўлкасиға таважжуҳ буюриб икки-уч йилни фароғат ва истироҳат била кечирди. Санайи ҳижрий тўққиз юз доғи ўн тўртда эрдиким, Муҳаммадхон Шайбоний ани рисолат мансаби била қомёб подшоҳ нуввобининг олампаҳо даргоҳиға номзод буюрди. Чун ул жаноб салтанат ошён остон мулозамати шарафиға мушарраф бўлиб, подшоҳ ҳазратининг иноят ва отифати машмули бўлиб ёнди. Андин сўнгра ўзининг малуф ватани ва маъхуд маскани Обивард вилоятида авқот кечурди. Санайи ҳижрий тўққиз юз доғи йигирмада эрдиким, охират (125^а) оламиға борди.

ХОЖА НАСРИДДИН

Ул жаноб таъби латофати, зеҳни зарофати ва ҳамида атворлиғу писандида кирдорлиқ била Хуросон вилояти ақобириндин мумтози эрди. Фазойил таҳсили ва камолот тақмили ва улғликнинг мунлардин ўзга асоби ҳусули била сарафроз эрди. Ул жаноб Муайяд Миҳнанин изом авлоди силкидаким, шикаста рақам қалам Султон Абусаиднинг давлати айёмининг воқеалари зайлида ул олийжаноб зикрин сабт қилмиш эрди, интизоми бор эрди, султон сайд Абулхайр қуддиси сирраҳунинг олийшон хонадони машойихининг барчасининг нисбатига

¹ Давоми. Боши ўтган сонларда.

илму фазилат вуфури била баландлик роятин баланд кўтарур эрди. Чун ул жанобга ажал ҳулули замони ёвуқ етти, Миҳна доруғаси ул хожани молу амлоки тамаъи била тутуб азоб берди ва шул аснода табиатининг нохушлиғидин касал бўлиб боқий оламга мутаважжих бўлди.

МАВЛОНО СУЛТОНАЛИ МАШҲАДИЙ

Яхши суратлиг ва покиза сийратлик эрди ва насхи таълиқ хатида ул миқдор маҳорат ҳосил қилмиш эрдиким, аввалги ва сўнги устодларнинг хатлариға насх қаламин сурди. Хоқони мансурнинг замонида ҳамиша ул ҳазратнинг ишорату имоси ва Амир Алишернинг илтимоси била шариф нусхаларни битар эрди. Гоҳо назмга доғи тил очар эрди. Андоққим, бу матла анинг назми жумласидиндуким сабт қилилди. Байт:

*Гул дар баҳор з-он руҳи гулгун намунайист,
Чун ашки манки, аз дили пурхун намунайист.
(Баҳорда гул ул гулгун чехрадин намунайист,
Худди менинг кўз ёшим пурхун дилимдан намуна
бўлгани каби).*

Ул жаноб санайи ҳижрий тўққиз юз доғи тўққизда эрдиким, Машҳади муқаддасда ўлди ва ҳамул шарифа буқвада мадфун бўлди.

АМИР САДРИДДИН ЮНУС АЛ-ҲУСАЙНИЙ

Ул жаноб Амир Разииддин Абдулаввал ибн Амир Муиниддин Муртазо ибн Амир Садриддин Юнус ал-Ҳусайнийнинг ўғлидир ва анинг аҳволидин шаммае хоқони саиднинг замонидаги ақобирлар зикри асносида сабт қилилди. Амир Садриддин бовужуди улким, насаб поклиги шарафиға мушарраф эрди, ҳасаби камоли ва фазл вуфури сифати била доғи иттисофи бор эрди. Кўп йиллар мадрасайи «Мир Туий Тавъамон», мадрасайи «Бадиййя» ва мадрасайи «Ғиёсия»да дониш қалами била ифода (125⁶) нақшин илм толибларининг кўнгиллари лавҳиға битиб амсолу акронидин ўтди. Муҳаммадхон Шайбонийнинг галаба ва истилоси замонида Хуросон диёрининг садорат ва ихтисоби мансаби ул саёдат маобга тааллуқ топти. Бир-икки йилга тегру амонату диёнат иноятида ул амрнинг лавозими адосиға қиём кўрсатти. Охируламр нафси покизалиғидин мансаб бошидин ўтди. Андин сўнгра Қанбар Мирзонинг тилаги мужиби билаким, Балх ҳокими эрди, Балхға борди ва Қанбар Мирзо Балхнинг шайхулисломлиқ мансабин анга мусаллам тутди. Амир Садриддин Юнус ул замондин то ул вақтгачақим куббат ул-ислом Балх ҳукумати манқабат Девсултон ҳазартиға интиқол топти, ихтиёр ва эътибор камоли била шул диёрда рўзгор ўткарди. Андин сўнгра шарорат аҳлидин баъзи кимсалар ул ҳазратнинг қошида уруш тилин сайид ғийбатига очмоқлиқ йўлиға кирдилар ва ул азиз сайиднинг вужуди хирманин Абул Ином номли ўғли била фано елиға бердилар. Ҳоло ул жанобнинг икки ўгликим — Амир Абуссафо ва Сайид Абулбақодурлар, Ҳиротнинг фоҳира балдасида ташрифлари бордир ва салоҳу тақво камолида барча ҳимматларин улуми ақлий ва нақлий таҳсилиға масруф тутадурлар.

АМИР САДРИДДИН ИБРОҲИМ МАШҲАДИЙ

Замон уламосининг умдаси эрди ва даврон фузалосининг зубдаси. Хоқони мансурнинг замонида кўп йилга тегру мадрасайи «Султония» ва мадрасайи «Бадиййя» ва хонақоҳи «Ихлосия»да дарсу ифода амриға иқдом келтурди. Санайи ҳижрий тўққиз юз доғи ўн тўққизда эрдиким, охират тарафиға таважжуҳ буюрди. Амир Муҳаммад Амин ва Амир Муҳаммад Ҳусайниким, анинг фарзандидурлар, иккаласи доғи фазилат сифати била муттасиф бўлиб, ҳамиша зуҳду тақво била олиийаҳмад ҳимматларин дарсғўйликка масруф тутадурлар. Андоққим, Амир Муҳаммад Амин мадрасайи «Ихлосия»да, Амир Муҳаммад Ҳусайн мадрасайи «Жамолия»да тадрис лавозими алосиға иштиғол кўргузулар. Амир Иброҳимнинг биродари Амир Абдулжалил доғи уламо силккида интизом топиб, ҳоқони мансур ва Муҳаммадхон Шайбоний замонида ихтисоб амриға машғуллик кўргузув эрди.

МАВЛОНО ФАСИҲИДДИН МУҲАММАД АН-НИЗОМИЙ

Ул жанобнинг ҳоли жамоли насаби олиийлиғи била ораста эрди ва илму дониш зевари билан пийроста. Ҳикмат ва риёзий илмида даврон афозилининг баланди эрди ва салим таъби маъфию мушкул маънолар даркининг аржуманди. Ориг кўнгли мутаққалимнинг (126⁶) китоблари музилотининг қошиғи эрди ва покиза зехри мутааххирнинг айтгон сўзлари музилотининг орифи. Амир Алишер ўқулатургон китобларнинг аксариде анга шоғирдлик буюрди ва ул жанобни «Охунд» била таъбир қилиб таъзиму тақримин ериға келтурди. Мадрасайи «Ихлосия», мадрасайи «Ғиёсия» ва мадрасайи «Бадиййя»ға гоҳи маан ва гоҳи бириға мударрис бўлиб дарсғўйлик этти. Ул жаноб санайи ҳижрий тўққиз юз доғи ўн еттида эрдиким, баъзи асбоб воситаси билаким, анинг тахрири китоб сиёқиға лойиқ эрмастур, Ҳиротдин Балхға борди. Бир неча вақт ул вилоятда Амир Садриддиннинг мусохабатидаким, куёви эрди, авқот кечирди. Санайи ҳижрий тўққиз юз доғи ўн тўққизда эрдиким, охират сафарига юз келтирди. Ул жанобнинг балоғат ойин таъби натойижидин ҳошияйи «Ҳидоя», ҳошияйи «тазкира» ва «Шарҳи арбаъининурий» ҳошияйи «Мухтасар» ва «Мутаввал» ва алардин ўзга китобларға доғи ҳошия ва рисоласи фузало орасида машхурдур. Ул рисоалар мутолаасидин талаба аҳли кўнглиға тамом ҳузур ва куллий сурурдур.

АМИР БУРҲОНИДДИН АТОУЛЛОҲ

Йигитлиги айёмида Машҳади муқаддас балдасидинким мавлиди эрди, Ҳирот доруссалтанасиға келиб улум таҳсили оғозин кўргузди ва андақ замонда аксар илм фунуни такмилини қилиб амсолу акронидин ўзди. Арзу ва шеър саноеиға тамом маҳорати бор эрди ва мадрасайи «Ихлосия»да дарсғўйлик қилди. Анинг шариф тасонифидин «Қофия» рисоласи ва «Шеърнинг саноее ва бадоеи» мақоласи фузало орасида машхурдур.

Амир Атоуллоҳнинг ҳаёти авохирода зоҳирий кўзи кўрмақдин бекор бўлди ва Ҳиротдин Машҳадға бориб санайи ҳижрий тўққиз юз доғи ўн тўққизда шаввол ойининг ўртасида ўлди.

Форс тилидан Фулом КАРИМ таржимаси.

ЖАННАТ ДАРВОЗАСИДАГИ ЁЗУВ

Дарвоқе, жаннат дарвозасига нима деб ёзилганини биласизми? Билмасангиз, Муҳаммад пайғамбаримизнинг қуйидаги ҳадисларига диққат қилинг:

Жаннатга кириб унинг дарвозасида: «Садақага ўн савоб, қарз берганга ўн саккиз савоб», деган иборани кўрдим. Шунда мен хамроҳимдан сўрадим:

«Эй Жаброил дўстим, нега садақага ўнга, қарзга ўн саккизта савоб берилур!» Жавоб бердики: «Садақа бойу камбавал қўлига тушаверади. Қарз эса фақат муҳтож одам қўлига тушади».

Дунёда қарз бериб, қарз олмаган киши топилмаса керак. Бу ҳол ҳаммамизнинг ҳам бошимиздан кечган. Минг истиҳола билан қимтини қарз сўраган одамнинг вазиятини тасаввур қилинг. Бундай кишининг ночор аҳволини англаб қарз берилади, лекин у ана шу қарзини вақтида қайтара оладими, йўқми?

Қарз бериш ёки уни ўз вақтида қайтариш билан кимнинг ким эканлиги яққол билинган. Халқимизда «дўст тутинмоқчи бўлсанг қарз бериб, қарз олиб синаб кўр» деган нақл ҳам бежизга айтилмаган. Кимдир қарз бериб, судхўрлик қилиши ҳам мумкин. Ислоҳ динида судхўр-

лик қаттиқ қораланган, судхўр шак-шубҳасиз жаҳаннамга тушади дейилган. («Бақара» сураси). Судхўрлик қарз бериб, қарз устига энг юқори фоиз қўйишга ёки ишлаб топилган маҳсулотнинг, савдодан тutilган маблағнинг катта қисмига эга бўлишликка айтилади. Бугунги бозор иқтисодиёти шароитида бу нарса анча авж олди.

Судхўрликнинг ўта ёмон иллат эканлиги атоқли ёзувчи Садриддин Айнийнинг «Судхўрнинг ўлими» қиссасида моҳирлик билан очиб берилган. Қисса қаҳрамони қори Ишканба ўта хасис, зикна бўлгани учун ҳам ўлимга маҳқум.

Бир куни ҳазрат (Имом Аъзам) куннинг иссиғида, офтобнинг куйидирувчи тафтида ўтирардилар. Одамлар ундан нима учун девор соясида ўтирмаганликларининг сабабини сўрадилар. Ул ҳазрат жавоб бердилар:

— Шу уй эгасида пулим бор. Агар девор соясидан баҳраманд бўлсам пулимни фойдага қўйиб, ундан баҳра олгандек бўлиб қоламани, деган ўйдаман.

Қадим яна бир ривоятда айтилишича бир шаҳарда иттифоқ яшайдиган икки қўшни бўлган экан. Бир куни қўшнлардан бири узоқ шаҳарларга

бориб савдогарлик қилмоқни ният қилибди, лекин бу ёқдан у ёққа, у ёқдан бу ёққа керакли молларни олиб бориш учун сармоясига етмайди. Нима қилиш керак? Шунда у ўйлай-ўйлай қўшнисидан минг танга қарз сўрабди. Қўшниси бир шарт билан қарз беришга рози бўлибди, яъни савдодан тушган фойда ўртада тенг иккига бўлинади. Қўшнilar бунга рози бўлишди. Савдогар қўшни бир неча бор узоқ шаҳарларга қатнаб бойиб кетибди-да, қарз берган қўшнисига айнан олган минг тангани қайтариб бериб, ишим юришмаяпти, йўлда қароқчилар тунади дея баҳона қилибди. Қарз берган шўнисига ҳам рози бўлибди, лекин бирмунча вақт ўтгач савдогар қўшни шунақаям бойиб кетибдики, ҳеч кимни писанд қилмай қўйибди. Қарз берган қўшни эса ночор аҳволга тушиб, савдогардан бирор моддий ёрдам беришлигини сўрабди. Савдогар эса унга бир чақа ҳам бермабди. Иккаласи судрашиб қозига боришибди, қози эса ишни гоҳ у томонга, гоҳ бу томонга аядариб, иккаласини ҳам турли найранг билан роса шилибди.

Қарз ҳақида яна бир ҳаётий мисол келтирай:

Ҳамкасбим билан тушликка

чиқиб йўлакдан кетаётгандик, қаршимиздан баланд бўйли марвилонча дўппи кийган йигит кўринди. У бизга назари тушгач, қадамини тезлатиб бошини эгканча ён кўчага бурилиб кетди. Шунда ҳамроҳим сўз олди: «Биласизми, бояги йигит нега бурилиб кетди? У мендан унча-мунча қарз олганига анча йил бўлди. Ҳар сафар кўча-қуйда дуч келиб қолса, мендан ўзини олиб қочади. Мен ҳеч нарса бўлмагандек бўйнимни роз тутиб ўтиб кетавераман, у эса бўйинини эгиб мендан қочади. Мен қарзни ҳеч қачон қистамайман, бу унинг виждонига ҳавола».

Шундай тонфадаги инсонлар ҳам бўладик, ночорликда қарз олиб, то қарзини узмагунча ҳузур-ҳаловатини йўқотади, кечалари ухлай олмайди. Шундай бир оилани ҳам биламан, эрхотин устамонлик қилишиб, бундан ўн йилча олдин қариндошуруф ошна-оғайниларидан тинимсиз қарз кўтариб аввал машина, кейин данғиллама ҳовлижой сотиб олишди-да, кейинчалик пулнинг қадри тушиб кетгач, ошна-оғайниларига олган қарзларини илгариги суммада қайтаришди. Бу ишлари уларнинг виждонига ҳавола, лекин қарз берганлар кейинчалик барибир ҳам ранжишди.

Халқимизда тўёна ҳам қарз, деган нақл бор. Ўзбек халқи қадимдан бир-бировининг тўй ва бошқа маъракаларида ёрдамга келган, бевараз ёрдам қўлини чўзишган. Турли маросимларда тўёна қўшиш, бир-бирига ҳадялар бериш ҳам халқимизнинг қадимги, бошқа халқлар ибрат олса арзийдиган удумларидан. Камина ҳам қишлоқда шу удумлар таъсирида ўсгани учун пойтахтда ишлаб таниш-билишлар, ўртоқлар маъракаларига баҳоли қудрат бевараз тўёналар қўшганлардан.

Йиллар ўтиб ўзим ҳам қиз, ўғилларга тўй қилдим (бошқа маъракаларни айтмай қўя қолай). Сўзсиз бу тўй маъракаларига бояги тўёна қўшган ўртоқларни ҳам таклиф қилдим, лекин уларнинг айримлари тўёнани қайтариш у ёқда турсин, қорасини ҳам кўрсатишмади. Уларнинг айримларини ҳамон тез-тез кўча-қуйда учратиб тураман. Уларнинг айримлари ҳеч нима билмагандек ҳол-аҳвол сўрашади, балки улар тўёна олганлигини йиллар ўтиши билан унутиб юборишгандир. Мен эндиликда уларнинг тўёнани қайтаришларини ҳам истамайман. Фақат айтмоқчи бўлган гапим шундан иборатки, бундай тўёна олди-бердисиде ҳам биримиз сергак бўлишимиз лозим экан. Токи сирдан билдирмасакда ичдан бир-биримиздан кўнглимиз қолиб юрмасин. Худди шу гапни айтиш учун ўз бошимдан ўтган тўёна масаласини ноқулай бўлсада қаламга олдим.

Яна бир воқеа. Узоқ йилги тузилган қишлоғимга машинада кетаётсам, қишлоққа кираришдаги асфальт бўйида бир нотаниш одам қўлини кўтарди. Машинани тўхтатиб, у кишини ўтказиб олдим:

— Йўл бўлсин, қариндош?

— Тўйга, ўртоғимнинг тўйига, Тошкентдан келяпман.

— Узоқ йўл босибсиз, ўртоғингиз жуда қадрдон эканда, уни ҳурмат қиларкансиз?

— Ҳурмат ҳам ўз ўрнига-ю, лекин менда қўрғур тўёнаси бор, қутулмасам бўлмайди.

— Худди спектаклдаги Сулаймон отадек-а...

— Ҳа, энди уники бошқа, бу ўртоғим менга энг муҳтож пайтимда ёрдам берган, тўйига келмасам тинч ётолмасдим.

Тошкентда кўпинча тўй эгасининг қўлига тўёна (кўпинча пул-конверт) берилади. Тўй

гала-ровури билан у кимнинг тўёна қўшганлигини унутиши ҳам ҳеч гап эмас. Республика-мизнинг кўпгина қишлоқларида тўйларда тўёнани қабул қилиб олувчи, дафтарга ёзиб боровчи киши қўйилади. Бояги тўёна йиғувчи тўйдан кейингина бор тушган тўёнани тўй эгасига қўш қўллаб оқсоқоллар ҳузурда топиради ва тўёна рўйхатини ҳам тўй эгасига беради. Бу одат бошқа жойларда ҳам қўлланилса маъқул бўларди, ўртада ҳар хил англашилмовчиликлар юз бермасди.

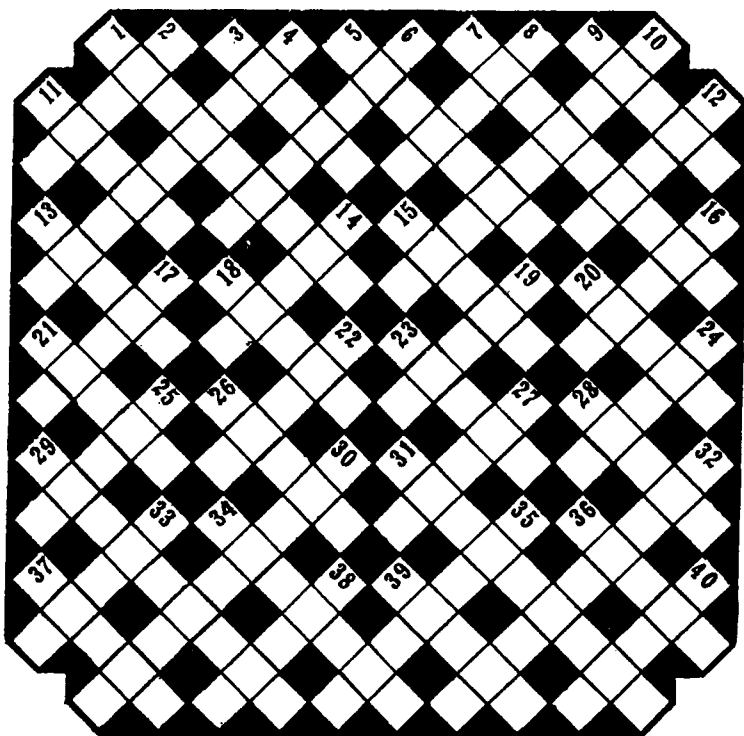
Тўёна масаласида яна бир нозик гап. Айрим мансабдор шахслар тўй-маъракаларида хушомат учун, унга яхши кўришиш учун таъма билан катта-катта тўёналар қўшилиши ҳам сир эмас. Бу энди тўёна эмас, айнан пора узатишнинг бир тури. Бундай «тўёна»ларнинг кўпчилигини мансабдор шахс мансаб креслосидан кетганидан кейин қайтариб ҳам ўтirmайди. Бундай шахсларга тўёна қўшганларнинг кўпчилиги тўёнанинг қайтишидан умид ҳам қилишмайди. Хуллас, бу вазиятда тўёнани қайтариш ёки қайтармаслик ўша мансабдор шахснинг виждонига ҳавола.

Ҳаётда яхши одамлар ҳам жуда кўп. Улар кўрсатган бевараз ёрдам, яхшиликлар виждони тоза одамларнинг ҳаминша ёдида туради. Агар сизга зарур пайтда яхшилик кўрсатган одамга ҳаётда бир неча бор унинг яхшилигини қайтарсангизда бундай кишилардан барибир бир умр қарздордек бўлиб қолаверасиз, ундайларнинг яхшилигини унутолмайсиз. Қани энди, бир-биримизни фақат инсоний яхшиликлар кўрсатиш билан қарздор қилиб юрсак. Пул билан, мол билан қарздор бўлишдан худонинг ўзи асрасин.

Нормўмин ОЧИЛОВ.

БОШҚОТИРМА

Диагонал бўйича: 1. Марказий муассаса, билимлар манбаи. 2. Бадиий асарда воқеанинг ривожига сабаб бўлган ҳодиса. 3. Қадимий вазн ўлчови бирлиги. 4. Тригонометрик функциялардан бирига хос эгри чиқиқ. 5. Танаси қаттиқ, ўймакорликда ишлатиладиган дуккакли дарахт. 6. Ғалла экини тури. 7. X) асрда Унсур ал-Маолий томонидан ёзилган шарқда кенг тарқалган ахлоқий-таълимий асар. 8. Полиэкини. 9. Электрон лампа. 10. Низомийга бағишланган «Қилич ва қалам» романи муаллифи, озарбайжон ёзувчиси, 11. Отлар зотига мансуб камёб жонивор. 12. Чўян ишлаб чиқариш иншооти. 13. Ипак аралаш газлама. 14. Соат қурилмаси қисми.

ми. 15. Кумушсимон оқ маъдан. 16. Бепоён сув ҳавзаси. 17. Қуръони карим сураси. 18. Янчилган ғалла чиқити. 19. Очқич асбоб. 20. Жун газлама. 21. Транспорт тури. 22. Олий тоифадаги футбол командаси. 23. Ўзбек халқ мумтоз куйи. 24. Маъмурий-худудий бўлима. 25. Платина маданларига кирувчи кимёвий модда. 26. Италия таркибидаги орол.

27. Ер ости суви манбаи. 28. Чехия автомобили русуми. 29. Марка ва бошқа почта тўловлари белгиларини тўплаш фаолияти. 30. Табобат илми соҳаси. 31. Қозоғистон халқ ёзувчиси. 32. Иккинчи жаҳон урушида жасорат кўрсатган ўзбек қахрамон жангчиси. 33. Туркманистондаги дарёга номдош шаҳар. 34. Навоий вилоятидаги туман. 35. Мотоцикл спорти тури. 36. Хитой худудида жойлашган ер қуррасининг энг улкан тоғи. 37. Миллий нон тури. 38. Ҳикматдан: Китоб... манбаи. 39. Мақолдан: Ақл ўлчови... 40. Ўзбек халқ мақоми.

Фозилжон ОРИПОВ.

ЎТГАН СОНДАГИ БОШҚОТИРМАНING ЖАВОБЛАРИ:

Очқич сўзлар: 1. Қашқадарё. 2. Газли. 3. Дўрмон. 4. Қувасой. 5. Богот. Истиклол айёмингиз қўтлуғ бўлсин, азиз ватандошлар!

АЙЛАНА СИРИ

Белгиланган хонадан соат мили йўналишида рақам атрофига: 1. Темирова. 2. Фарғона. 3. «Жасорат». 4. Ҳисорак. 5. Қосимов. 6. Зоҳидов. 7. «Ўзбегим». 8. Бекобод. 9. Беруний. 10. Яссавий. 11. Сирдарё. 12. Олтиариқ. 13. Тахтапул. 14. Ҳабибий. 15. Тинчлик. 16. «Хуррият». 17. Улуғбек. 18. «Камолот». 19. «Люктрон». 20. Отчопар. 21. «Ойқулаш». 22. Авлоний. 23. Оқсарой.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot

«МУЛОҚОТ» ЖУРНАЛИ САҲИФАЛАРИДА 2000 ЙИЛ ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН МАҚОЛАЛАР РҲЙХАТИ

№ 1. ЯНВАР — ФЕВРАЛ

Н. ЖҲРАЕВ. Президент — Ватан ва Миллат тимсоли	2
Миллий мафкура ва ижтимоий адолат жарчиси	6
Б. АҲМЕДОВ, Ҳ. ЗИЕЕВ, И. ШОҒУЛОМОВ, З. ЕСЕНБОЕВ, А. ОРИПОВ, М. ШАРИФХҲЖАЕВ, Ж. ЖАББОРОВ, О. ҲИКМАТОВ, Ғ.Ас-САЛОМ, А. ТҲРАЕВ, А. ҲАЙИТМЕТОВ, Ф. ОМООНОВ, Ҳ. РАҲМАТОВ, А. ЭШОНҚУЛОВ, О. УСМОН. «Мулоқот» ҳақида Ҳйлар	11
М. ҚИРҒИЗБОЕВ. Маънавият. Маърифат. Мафкура	13
Д. САЪДУЛЛАЕВ. Ассалом, янги аср! М. ЖАКБАРОВ. Уйғониш даврида инсон камолоти	22
А. ЧОРИЕВ. Ижтимоий масъулият туйғуси	27
В. РАҲМОН. Оллоҳ жамоли ва инсон камоли	31
«Мулоқот»га мактублар	35
О. ЮСУПОВ. Камолот — илм ва эътиқодда	36
З. ИСМОИЛОВА. Тараққиёт ва турмуш тарзи	40
У. ҲАСАНОВ. Ҳаёл ва орзу олами	43
Н. ТОЖИБОЕВ. Виждон эркинлиги ва диний эътиқод	46
Ш. ЗИЕДОВ. Абу Мансур ал-Мотуридий	51
МИРХОНД. «Равзатус-сафо» — поклик боғи	53
А. Турдиев. Кутлов	56
М. ЭРҒАШЕВА. Фитрат: «Илмни кўпроқ Ҳрганиш лозим...»	59
«Мулоқот» дафинаси	61
Бошқотирма	64

№ 2. МАРТ — АПРЕЛ

А. САИДОВ. Сайловлар — демократия ва мустақиллик тимсоли	2
Р. Раупов. Мустақиллик фарзанди	5
М. ҲАЙРУЛЛАЕВ, Б. ВАЛИХҲЖАЕВ, Р. АБДУЛЛАЕВ, З. МУҲАММАДЖОНОВ, И. ИСКАНДАРОВ, Қ. ХОНАЗАРОВ, У. ҚОРАБОЕВ, А. ЧОРИЕВ, А. ЙҲЛДОШЕВ, Қ. БАШАРОВ, З. ҚҲТИБОЕВ, Т. ОРТИҚОВ, М. АБДУЛЛАЕВ, Ш. НҲРТОЕВ, Ж. ЭРҒАШЕВ. «Мулоқот» ҳақида Ҳйлар	9
Э. ҲАЛИЛОВ. Демократия ва тараққиётга йҲлловчи қонун	11
Ҳ. АЛИМОВ. «Мен» туйғуси ва республикамиз келажаги	16

С. ЧОРИЕВ. Фуқаролик жамияти ва сиёсий маданият	20
И. ЖАББОРОВ. Буюк салтанат шуқуҳи	24
Д. САЪДУЛЛАЕВ. Муқаддас қасамни бузиш — гуноҳи азим	27
М. МИРЗО. Ватан севгиси	31
Қ. РАЖАБОВ. Бир мақсадли икки Эрғаш	33
Наврӯзи олам муборак!	38
Т. ЙҲЛДОШ. Бир сиқим тупроғинг бўлай	42
Ҳ. ЮНУСОВА. Туркистоннинг ишғол қилиниши. Сиёсий ва иқтисодий сабаблар	46
Ғ. Ас-САЛОМ, М. ИСМОИЛ СОБИР. «Бобурнома»ни Америка кашф этмоқда	52
АБДУЛ-ҚОДИР. Фил ва Пахлавон. Шеър	55
МИРХОНД. «Равзатус-сафо»	58
«Мулоқот» дафинаси	61
Бошқотирма	64

№ 3. МАЙ — ИҲОН

Қ. ХОНАЗАРОВ. Миллий минталитет — тараққиёт омили	2
А. ЙҲЛДОШЕВ. Маданиятни бошқаришнинг миллий тамойиллари	5
А. ЖАЛОЛОВ, А. САИДОВ, Н. ЖҲРАЕВ, Р. РАЖАБОВ, Ҳ. НАБИЕВ. «Мулоқот» ҳақида Ҳйлар	9
О. ЖАЛИЛОВ. Пахта ҳосили ошиши керак	10
А. ҲАСАНОВ. Ёшлар ва миллий қадриятлар	14
К. НОРМАТОВ. Таъзим	17
Р. ҒАЙБУЛЛАЕВ. Хусусий тадбиркорлик ва солиқ юки	19
А. ҲАЙИТОВ. Японлар ва биз	21
А. ТҲРАЕВ. Оби ҳаёт — мҲл ҳосил демак	23
А. БЕРДИМУРОДОВ. Соҳибқирон мҲъжизаси	25
М. УСМОНОВ. Саъдий Шерозий ҳикматлари	31
Ф. РАҲМОНОВ. Деҳқончилик удумлари	33
Б. АҲМЕДОВ. Мутрибийнинг «Нусхайи зебойи Жаҳонгирий» тазкираси	35
Д. САЪДУЛЛАЕВ. Одам одамга ганимат	40
М. ЖҲМАЕВ. Жамият ва Ҳқитувчи масъулияти	43
Ж. СУБҲОН, И. РИЗО, Ш. АБДУСАМАДОВ. Шеърлар	45
О. УСМОН. Нажмиддин Кубро — Ватан ҳимоячиси	51
Н. ОЧИЛОВ. Эй, дҲсти содиқ	54

И. СУВОНҚУЛОВ. Сароймулкхоним
МИРХОНД. «Равзатус-сафо»
«Мулоқот» дафинаси
Бошқотирма

57	Н. ОЧИЛОВ. Муҳаббатнинг саройи кенг экан...	44
59	Қ. ИНОМОВ. Бошқарувнинг ноёб кўри-ниши	46
61	Х. БОБОЕВ «Ҳидоя» — мусулмон ҳуқуқининг асоси	49
63	Х. МУХСИМОВА. Арасту ҳаким ва Шарқ фалсафаси	53
2	МИРХОНД. «Равзатус-сафо»	56
3	«Мулоқот» дафинаси	59
7	Бошқотирма	62

№ 4. ИЮЛ — АВГУСТ

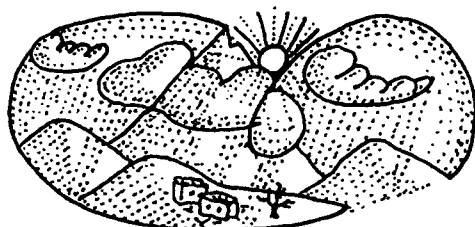
Б. БОЙҚОБИЛОВ. Ўзбекман деганда олам уйғонсин!
Н. ЖЎРАЕВ. Миллий уйғониш руҳи
Ў. АБИДОВ. Миллия ғоя халқни етак-ловчи куч
А. НАСРИДДИНОВ. Миллий мерос ва маънавият
МИРМУҲСИН, М. МИРЗАЕВ, У. УВА-ТОВ, Н. БЕРДИҚУЛОВ. «Мулоқот» ҳақида ўйлар
Н. ҲАКИМОВ. Миллий ғурур ва мада-ний савия
М. ХУДОЁРОВ. Тадбиркор фазилати фидойилик ва ҳалолликдир
Н. ОЧИЛОВ. Наслимиз — аслимиз
Ҳ. ХОМИДИЙ. Жамиятни маърифат кут-қаради
С. ЮНУСОВА. Миллий либос ва мил-лий киефа
ДАВЛАТМУРОД. Шеърлар
Ш. ҲАЙИТОВ. Навоий ва Убайд Зоко-ний
И. ИСКАНДАРОВ. Орол талафоти — олам фожиаси
А. ҲАСАНОВ. Эзгу иш унутилмайди
САЙЁР. Жаҳонга ёруғлик сўрайман
О. БЎРИЕВ. Кўшничилик — осоишта-лик манбаи
Х. БОБОЕВ. «Ҳидоя» — мусулмон ҳуқуқининг асоси
МИРХОНД. «Равзатус-сафо»
«Мулоқот» дафинаси
Бошқотирма

11	О. ОЛИМЖОНОВ. Ҳаётимизнинг асосий қонуни	2
14	О. ЖУМАЕВ. Миллий мафкурада дав-латчилик ғояси	6
15	Б. МАННОПОВ, К. НОРМАТОВ, М. НА-ЗАРОВ, С. ПАРДАЕВ. «Мулоқот» ҳақида ўйлар	8
18	А. ОРТИҚОВ. Эътиқод ва виждон эркин-лиги: муштараклик ва тафовутлар	9
22	Р. РАУПОВ. Нефт маҳсулотлари тарақ-қиётга хизмат қилади	11
25	Ҳ. ЭРМАТОВ. Инсоният дард қидирмоқ-дади, дармон	15
31	Ф. АҲМЕДШИНА. Тарихий хотира — халқ маънавиятининг асоси	21
34	А. ЧОРИЕВ. Инсоннинг фикрлаш тарзи	24
38	Ш. ЖЎРАБОЕВ. Ҳуқуқий давлат ва маъ-навий қадриятлар	29
41	А. ЭШОНҚУЛОВ. Қалби дарё одамлар	31
44	Т. АҲМАД. Шеърлар	34
47	Н. РАЖАБОВ. Алишер Навоий ва Сакко-кий	36
51	Д. САЪДУЛЛАЕВ. Олимнинг кашф эти-лиши	39
55	С. БОҚИЕВ. Руҳий эркинлик завқи	43
59	О. ТОШМАТОВА. Оркестр керакми? Ал-батта	45
61	О. УСМОН. Рубоийлар	48
64	Б. КАРИМОВ. «Тан сўзламас, жон сўзла-мас, иймон сўзлар»	49
3	М. МАҲМУД. Маҳмуд Торобий — халқ халоскори	51
6	М. ҒОЗИ. Шеър	53
11	А. РАСУЛОВ. Олим заҳматининг баҳоси	54
12	МИРХОНД. «Равзатус-сафо»	56
16	«Мулоқот» дафинаси	58
19	Бошқотирма	60
22	«Мулоқот» журнали саҳифаларида 2000 йилда эълон қилинган мақолалар рўйха-ти	61

№ 5 СЕНТЯБР — ОКТЯБР

Д. САЪДУЛЛАЕВ. Улуғ ўзгаришлар за-мони
А. САИДОВ. Фуқаролик жамияти ва си-ёсий ислохотлар
НАЗАРМАТ, М. САФАРОВ, О. АБДУЛ-ЛАЕВ, Х. ХОЛНИЁЗОВ, Ш. СУЯРОВ. «Мулоқот» ҳақида ўйлар
Х. ҲАЙДАРОВ. Зарурат халқалари
Р. ҚОСИМОВ. Матбуот — эгасига вақ-тида етади
М. ЙЎЛДОШЕВ. Маданият инсонни улуглайди
Б. Бойқобилов. Мустақиллик манзума-си
Н. ЗИЁМОВ. Минтақа хавфсизлиги йўлида
С. МИРЗАЕВ. Халқчил адабиёт йўлида
М. ҚОДИРОВ. Абул Қосим Ҳаким Са-марқандий ва Абу Мансур Мотуридий
Ж. ЖАББОРОВ. Шеърлар
М. МУҲИДДИНОВ. Комил инсон талқи-ни

3	М. МАҲМУД. Маҳмуд Торобий — халқ халоскори	51
6	М. ҒОЗИ. Шеър	53
11	А. РАСУЛОВ. Олим заҳматининг баҳоси	54
12	МИРХОНД. «Равзатус-сафо»	56
16	«Мулоқот» дафинаси	58
19	Бошқотирма	60
22	«Мулоқот» журнали саҳифаларида 2000 йилда эълон қилинган мақолалар рўйха-ти	61

Ф. СП-1

Ўзбекистон Республикаси Алоқа вазирлиги

АБОНЕМЕНТ журнал 844

«МУЛОҚОТ» (нашр курсаткичи)

(нашр номи) Обуна сони

2001 йил учун (ойлар бўйича)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

БИР ЙИЛЛИК

Қаерга _____

(почта курсаткичи)

Кимга _____

(исми ва отасининг исми бош ҳарфлари)

**ЖУРНАЛНИ ЕТКАЗИШ
ВАРАҚАСИ**

п. в.	жойи

844

«МУЛОҚОТ» (нашр курсаткичи)

(нашр номи)

Обунани манзилга юбориш	Баҳоси	сум	Обуна сони
	Баҳоси		1

2001 йил учун (ойлар бўйича)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----

БИР ЙИЛЛИК

Қаерга _____

(почта курсаткичи)

(манзил)

АЗИЗ ЖУРНАЛХОНЛАР!

Ошкора, самимий мулоқотга иштиёқингиз бўлса, ўзингизга ҳамдард, кўнглингизга яқин дўст топмоқчи бўлсангиз «МУЛОҚОТ» журнаliga обуна бўлинг!

Агар суюкли Ватанимизнинг, буюк миллатимизнинг ўтмиши ва бутуни ҳамда миллатнинг таянчи бўлган улуғ тарихий шахслар ҳақида кенгроқ ва батафсилроқ маълумотга эга бўлишни истасангиз, юрт равнақига хизмат қилишга бел боғлаган «МУЛОҚОТ» журнаliga ёзилинг!

2001 йил учун обуна давом этаяпти. Давримизнинг энг долзарб масалаларига дадил муносабат билдирадиган, халқимиз тарихи, унинг бой маданий мероси ва анъаналарини кенг тарғиб қилиш асосида миллий истиқдол мафкурасини шакллантиришга, маънавият ва маърифат равнақига катта ҳисса қўшаётган «МУЛОҚОТ» журнаלי кўнглингизга нур, хонадонингизга файз, онгингизга зиё бахш этишига ишонамиз.

Агар Сиз журналга ўз вақтида обуна бўлсангиз ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан ютасиз. Чунки журналнинг чакана савдодаги нархи обуначи оладиганидан анча қимматга тушади. Чинакам ўқувчи учун обуна энг қулай имконият.

ИНДЕКСИМИЗ (Нашр кўрсаткичи):

— Якка тартибдаги обуначилар учун 844;

— ташкилотлар учун 845.

**ҲУРМАТЛИ МУШТАРИЙЛАР!
ОБУНА ВАРАҚАСИНИ БЕХАТО ТЎЛДИРИШГА
ҲАРАКАТ ҚИЛИНГ!**

Агар обуна «Матбуот тарқатувчи» компанияси агентликлариди расмийлаштирилмаган бўлса, касса аппаратининг муҳри, алоқа бўлимларида расмийлаштирилганда эса тақвим штемпели, албатта, бўлиши керак.

Бу ҳолда обуначиларга абонемент билан бирга пул қабул қилинганлиги ҳақида квитанция берилади.

АЗИЗ МУШТАРИЙЛАР!

Газета ва журналларга обуна варақасини сиёҳли ручкаларда хатосиз, сўзларни қисқартмасдан ва тушунарли қилиб тўлғазинг.

Обуначи ўз турар жой манзилгоҳи, насаби, исми, отасининг исмини аниқ ёзиши талаб этилади.

Обуна варақасида «ПВ-ЖОЙИ» деган ёзувли катакларни алоқа бўлимлари ва «Матбуот тарқатувчи» компанияси агентликлари ходимлари тўлғазади.

Муқовада: мусаввир Турсунали ҚУЗИЕВнинг «Мунаввар Қори» асари

Муассис: Ўзбекистон Халқ демократик партияси Марказий Кенгаши
Рўйхатдан ўтиш тартиби № 00088.

Таҳририятга келган қўлёзмалар муаллифга қайтарилмайди

Муаллифларнинг фикрлари таҳририятнинг фикридан ўзгача бўлиши мумкин

Журналдан кучириб босилганда «Мулоқот»дан олинди» деб ёзилиши шарт

Ушбу сонга Нормўмин ОЧИЛОВ навбатчилик қилди

Ички безакларни мусаввир Қайрат АКЧУЛАКОВ чизди.

Муҳаррият манзили: 700083, Тошкент — 83, Буюк Турон, 41. Телефонлар: бош муҳаррир — 133-84-80, 136-54-01; бош муҳаррир уринбосари — 133-89-88, 132-54-02; масъул котиб — 136-75-15, 136-58-81; ижтимоий-сиёсий бўлим — 133-89-88; тарихий ва маданий мерос бўлими — 136-54-88, маънавият ва маърифат бўлими — 136-58-81.

Теришга 2000 йил 4 сентябрда берилди. Босишга 2000 йил 25 сентябрда рухсат этилди. Формати 70x108 ¹/₁₆. Шартли босма табоқ 5,6. Шартли буюқ нусха табоқ 8,75. Нашриёт ҳисоб табоғи 9,8. Нусхаси 4660.

Буюртма № 915. Сотувда келишилган нарҳда.

Ношир: «Шарқ» нашриёт-матбаа концерни.
700083, Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.

Мулоқот ● 2000 ● Muloqot